

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БРИЧ МАРІЯ ТАРАСІВНА

УДК 72:711.61](477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ
МУЗЕЇВ ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ В УКРАЇНІ**

18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М. Т. Брич

Львів – 2020

Науковий керівник
Ремешило-Рибчинська О. І.,
кандидат філософських наук,
доцент

АНОТАЦІЯ

Брич М. Т. **Архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом в Україні.** – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2020.

Дисертація присвячена визначенню сучасних принципів, методів і засобів архітектурно-просторової організації середовища, які доцільно застосовувати в Україні для створення музеїв під відкритим небом.

У дослідженні на основі аналізу процесу виникнення та розвитку зазначеного типу музеїв прослідковано еволюцію методів їх створення. Грунтуючись на порівнянні та систематизації характерних рис сучасних музеїв під відкритим небом в Україні і світі, виділено позитивні тенденції, які варто використовувати в музейній практиці нашої держави. З метою покращення законодавчої бази досліджуваної сфери запропоновано власну термінологічну систему. Сформульовано рекомендації щодо впровадження пропонованих підходів архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом в Україні для збереження та сучасного використання пам'яток архітектури, археології, історії, науки і техніки.

У першому розділі **«Історіографія, джерельна база та методичні основи дослідження»** проаналізовано наукові праці пам'яткоохоронної, музеєзнавчої, архітектурної та інших сфер, які дозволяють простежити процес створення музеїв на основі музеєфікованих нерухомих пам'яток під різними кутами. Проаналізовано нормативні документи, які регулюють створення музеїв під відкритим небом.

Уточнено українську музейну термінологію відповідно до міжнародних аналогів. «Музей під відкритим небом» найчастіше асоціюють з етнографічними музеями на основі народної архітектури, проте даний підхід є помилковим.

Сучасні аспекти, які розвиваються і змінюються, потребують прописання в чинному законодавстві України та міжнародних документах.

На основі аналізу та порівняння досліджень різних науковців пропонується виділяти наступні типи музеїв під відкритим небом на основі нерухомих пам'яток: скансени, садиби-музеї, архітектурні музеї, археологічні музеї, індустриальні (технічні) музеї, меморіальні музеї, музеї-некрополі, екомuzeї та комплексні (комбіновані).

Розкрито методологію дослідження, котра полягає у комплексному архітектурознавчому, графоаналітичному, типологічному та компаративному аналізі музейних закладів під відкритим небом в Україні і світі. Ретроспективний огляд спрямовано на вивчення стану об'єкту і тенденцій його розвитку в минулому. Розглядаються композиційні, функціональні та семантичні зв'язки між об'ємно-просторовими елементами музейних комплексів. Зіставляється архітектурно-просторова організація об'єктів у різних географічних регіонах протягом виникнення та розвитку типологічної групи музеїв під відкритим небом.

Розглянуто приклади існуючих музеїв під відкритим небом у світі та в Україні. В процесі роботи детально проаналізовано особливості, переваги та недоліки 30 закладів в Україні.

У другому розділі «**Досвід і світові тенденції в організації музеїв під відкритим небом**» висвітлено історію виникнення музеїв під відкритим небом. Досліджено обставини їх формування і подальшого розвитку. Сучасний період розвитку музеїв під відкритим небом відзначається кількісним ростом, поширенням по всій території Європи і світу, а також впровадженням нових принципів щодо створення, формування та побутування.

Для створення музеїв під відкритим небом вважаємо за доцільне використання таких світових тенденцій як комплексний підхід, середовищне проектування, включення в експозицію історичного оточення та нематеріальної культурної спадщини, пріоритет ефективної охорони пам'яток, проте з допустимим відтворенням втрачених елементів, використання символічних експонатів-реконструкцій, використання принципів «живої історії» та

застосування мультимедійних технологій. Всі ці тенденції впливають на архітектурно-просторову організацію і реалізуються у вигляді великої кількості вільних просторів, наявності численних підсобних і допоміжних приміщень та споруд з можливостями трансформації, використання символічних знаків і споруд в якості втрачених елементів ансамблів, а також появи захисних споруд на території для розташування в них елементів мультимедійних виставкових технологій в рекреаційних зонах.

У третьому розділі **«Засади архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом»** наведено основні вимоги до архітектурно-просторової організації. Проведено аналіз особливостей музеїв залежно від їх функціонального спрямування, визначено як воно впливає на просторову структуру та планування музею.

Розглянуто соціально-економічні аспекти формування музеїв під відкритим небом. Визначено види і типи пам'яток, які найкраще використовувати в якості музеїв під відкритим небом в Україні. Найбільшим потенціалом на сьогодні володіють архітектурні ансамблі та археологічні комплекси.

Розглянуто функції, які можуть виконувати музеї під відкритим небом, та особливості планування, які вони зумовлюють. В музеях під відкритим небом замість типових приміщень будуть такі основні функціональні зони: експозиційна (експонування пам'яток та історичного середовища, туристичні маршрути тощо), науково-дослідна (проведення наукових досліджень), рекреаційна (відпочинок та обслуговування туристів), допоміжна (харчування, продаж сувенірної продукції, вбиральні, склади тощо), адміністративна (приміщення для персоналу та апарату управління музею), господарська (допоміжні споруди та приміщення) та заповідна (зберігання і охорона найцінніших пам'яток).

Проаналізовано сучасні принципи створення музеїв під відкритим небом, популярні у світі. Як найбільш доцільний та адаптивний визначено комплексний підхід, що поєднує в одному музеї різні профілі і типи, спадщину різного роду і характеру. З метою забезпечення охорони автентичних пам'яток, застосовують охоронний принцип. Музей під відкритим небом повинен мати розгорнуту

інфраструктуру, яка повністю зможе забезпечувати сервіс відвідувачам, що відображає принцип функціональності. При використанні або пристосуванні збережених архітектурних об'єктів, їх форма та історико-культурний зміст мають бути взаємовідповідними. У створенні музеїв під відкритим небом можна виділити принцип інтерактивності, оскільки сьогодні використання середовища музею в якості розважального простору, що взаємодіє з відвідувачем, є найбільш цікавою та актуальною формою демонстрації. Серйозним викликом для створення музею на основі автентичних нерухомих пам'яток є принцип доступності. Музей повинен нести в собі історичну інформацію, тому одним з ключових є принцип наукової достовірності.

Зазначено ефективність використання анімаційно-театральних заходів та мультимедійних технологій у музеях під відкритим небом. Описано вплив їх використання на архітектурно-просторову організацію музеїв.

У четвертому розділі **«Алгоритм створення та архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом в Україні»** виділено основні способи і прийоми створення, архітектурно-просторової організації та подальшого розвитку музеїв під відкритим небом, які доцільно використовувати в нашій державі.

Представлено алгоритм розробки проекту архітектурно-просторової організації музею під відкритим небом. Створення музеїв під відкритим небом необхідно проводити в кілька етапів. Якщо пам'ятка відповідає критеріям доцільності використання в якості музею під відкритим небом, на початкових стадіях проводиться її детальне вивчення, а на основі здобутої інформації відбуваються всі подальші дії – вибір типу і концепції музею, охоронно-реставраційних заходів, розробка просторово-планувальної схеми та функціональна адаптація, на основі яких розробляється проектна документація архітектурно-просторового плану музею під відкритим небом.

Визначено особливості архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом різних типів та способи формування їх експозицій. На основі їх порівняння сформульовано рекомендації щодо принципів, методів і засобів архітектурно-просторової організації музеїв різних типів.

Ґрунтуючись на проведених дослідженнях пропонується зразок створення музею під відкритим небом на основі Пліснеського городища у Львівській області.

Проаналізовано проблеми та можливості, які стоять перед сучасною музейною мережею України. Пропонуються законодавчо-правові доопрацювання, які зможуть покращити можливості музеїв під відкритим небом.

Ключові слова: музей під відкритим небом, архітектурно-просторова організація, музеєфікація, пам'ятка, середовищний музей, скансен.

ABSTRACT

Brych M. T. **Architectural and spatial organization of open-air museums in Ukraine.** - Manuscript.

Thesis for the Ph.D. degree, speciality 18.00.01 - Architectural Theory, Architectural Monuments Restoration. – Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lviv, 2020.

The thesis aims to define modern principles, methods, and means of the architectural and spatial organization of the open-air museum's environment, which should be used in Ukraine.

Based on the analysis of these museums' type occurrence and development process, the evolution of their creation methods was observed. Using comparison and systematization of modern open-air museums' features in Ukraine and in the world, positive trends that should be applied in the museum practice of our country are highlighted. To improve the legislative framework of the studied area, the author develops her own terminology system. To preserve and to use modern monuments of architecture, archaeology, history, science and technology, recommendations on the proposed approaches of the architectural and spatial organization of the open-air museums' implementation in Ukraine are formulated

In the first chapter «**Historiography, source base and methodology of research**», the scientific works of the monuments protection, museology, architectural and other spheres, which allow tracing the process of creating museums based on immovable monuments at different angles, are analysed. The legislative documents regulating the creation of open-air museums are analysed.

The Ukrainian museum terminology is specified following international analogues. «Open-air museum» is often associated with ethnographic museums based on folk architecture, but this approach is wrong. Modern aspects that are evolving and changing need to be prescribed in the current legislation of Ukraine and international documents.

Using analysis and comparison of various scholars' research, it is proposed to allocate the following types of open-air museums based on immovable monuments:

skansens, house museums, architectural museums, archaeological museums, industrial (technical) museums, memorial museums, cemetery museums, eco-museums, and integral (combined) museums.

The methodology of research, which consists of complex architectural, graph analytical, typological, and comparative analysis of open-air museum institutions in Ukraine and in the world is described. Retrospective review is aimed at studying the state of the object and its development trends in the past. The composite, functional and semantic connections between volume and spatial elements of museum complexes are considered. The architectural and spatial organization of objects in different geographic regions during the emergence and development of open-air museums' typological groups are compared.

Examples of existing open-air museums in the world and in Ukraine are considered. In the process of work features, advantages, and disadvantages of 30 institutions in Ukraine are analysed in detail.

In the second chapter **«Experience and world tendencies in the open-air museums' organization»** the history of open-air museums and their development is highlighted. The circumstances of the formation and further development of open-air museums are investigated. The modern period of open-air museums' development is characterized by quantitative growth and spreading throughout Europe and the world, as well as with the usage of new principles of creation, formation, and existence.

To create open-air museums, we consider using such world trends as an integrated approach, environmental design, the inclusion of the historical environment and intangible cultural heritage in the exhibition, the priority of effective monument protection on par with permission of lost elements' reproduction, the use of symbolic exhibits-reconstructions, the use of the principles of «living history» and the use of multimedia technologies is expedient. All these trends affect the architectural and spatial organization and are realized in the form of numerous free spaces, the availability of many auxiliary facilities and facilities with the possibilities of transformation, the use of symbolic signs and structures instead of lost elements of

ensembles, as well as the emergence of protective structures in the territory for the location of multimedia exhibition technologies' elements in recreational zones.

The third chapter «**Essentials of the architectural and spatial organization of open-air museums**» sets out the main requirements for an architectural and spatial organization. The analysis of peculiarities of museums depending on their functional direction is determined, as it affects the spatial structure and planning of the museum.

The socio-economic aspects of the open-air museum's formation are considered. The types of monuments that are best used as open-air museums in Ukraine are defined. Architectural ensembles and archaeological complexes possess the greatest potential today.

The functions that can be performed in open-air museums and the planning features that they determine are considered. In open-air museums, instead of typical rooms, the following main functional areas will be present: exhibition zone, scientific research zone, recreation zone, auxiliary zone, administrative zone, economic zone, and reserved zone.

The modern principles of the open-air museum's creation, popular in the world, are analysed. As the most expedient and adaptive, a complex approach that combines different profiles and types, an inheritance of various kinds and character in one museum, is determined. To ensure the protection of authentic monuments, the security principle is applied. The open-air museum must have a well-developed infrastructure that can fully provide visitors with a service that reflects the principle of functionality. When using or adapting preserved architectural objects, their form and historical and cultural context must be mutually relevant. The creation of open-air museums the principle of interactivity can be distinguished since today the use of the museum environment as an entertaining space that interacts with the visitor is the most interesting and actual form of demonstration. The principle of accessibility is a serious challenge to create a museum based on authentic real estate. The museum must carry historical information, therefore one of the keys is the principle of scientific certainty.

The efficiency of using animation, theatrical events, and multimedia technologies in open-air museums are highlighted. The influence of their use on the architectural and spatial organization of museums is described.

In the fourth chapter « **An algorithm for creation, architectural and spatial organization of open-air museums in Ukraine**», the main methods and techniques of creation, architectural and spatial organization and the further development of open-air museums that are expedient to use in our country are highlighted.

The algorithm of the architectural and spatial organization of the open-air museum project development is presented. The creation of open-air museums should be carried out in several stages. If the monument meets the criteria for the expediency of using it as an open-air museum, in the initial stages its detailed study is conducted. Based on the information obtained, all further actions are taken - the choice of the type and concept of the museum, conservation and restoration measures, the development of the spatial planning scheme, and the functional adaptation. Based on these aspects the design documentation for the architectural-spatial plan of the open-air museum is being developed.

The features of the architectural and spatial organization of open-air museums of various types are determined as well as ways of forming their expositions. Based on their comparison recommendations on the principles, methods, and means of the architectural and spatial organization of various types of museums are formulated.

Considering conducted research, the model of the creation of an open-air museum based on the Plisnesk hillfort in the Lviv region is offered.

The problems and opportunities faced by the modern museum network of Ukraine are analysed. Legislative and legal revisions that will improve the ability of open-air museums are proposed.

Keywords: open-air museum, architectural and spatial organization, environmental museum, monument, museumification, skansen.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Ремешило-Рибчинська О.І. & Брич М.Т., 2013. Відтворення архітектурного образу втраченої пам'ятки за допомогою мультимедійних технологій (на прикладі церкви XVIII ст. у с. Підгірці). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Архітектура*, 757, с.36-40.

2. Ремешило-Рибчинська О.І. & Брич М.Т., 2016. Середовищні музеї як засіб музеєфікації містобудівної спадщини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Архітектура*, 856, с.23-29.

3. Ремешило-Рибчинська О.І. & Брич М.Т., 2017. Архітектурно-просторова організація археологічних музеїв під відкритим небом (на прикладі Пліснеського історико-культурного заповідника). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Архітектура*, 878, с.30-39.

4. Брич М., 2018. Принципи просторової організації архітектурних музеїв під відкритим небом. *Архітектурний вісник КНУБА*, 16, с.133-139.

Статті у наукових періодичних виданнях України, які внесено до міжнародних наукометричних баз даних

5. Брич М., 2018. Музеї під відкритим небом як вияв комплексного підходу до збереження пам'ятних архітектурних ансамблів України. *Проблеми теорії і історії архітектури України*, 18, с.168-173 (Index Copernicus).

6. Brych M., 2018. Application of the multimedia exhibition technologies for architectural space formation of open-air museums. *Architectural studies*, 4(1), pp.19–24 (Index Copernicus).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

7. Brych M., 2017. Displaying principles of fortifications (Ancient Plisnesk taken as an example). *Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications*, 9, pp.46–50 (ISSN: 2544-6517).

8. Brych M., 2019. Peculiarities of memorial open-air museums space formation. *Przestrzeń i Forma*, 37, pp.147–156 (ISSN 1895-3247).

Інші публікації, матеріали конференцій та тези доповідей

9. Брич М., 2012. Відновлення архітектурного образу втраченої пам'ятки за допомогою мультимедійних технологій. *70-та студентська науково-технічна конференція: Збірник тез доповідей*. Львів, Україна, жовтень-листопад 2012. Львів: Видавництво Львівської політехніки. с.10–11.
10. Брич М., 2015. Музеїфікація пам'яток архітектури та містобудування як засіб збереження історико-культурної спадщини. *Історико-культурна спадщина в демократичному суспільстві: сприяння діалогу, примиренню та відповідальності: Тези II Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 17-18 квітня 2015. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». с. 78–82.
11. Брич М., 2015. Музеїфікація пам'яток архітектури та містобудування як засіб збереження історико-культурної спадщини. *Historical and Cultural Studies*, 2(1), pp.31–35.
12. Ремешило-Рибчинська О. & Брич М., 2015. Особливості архітектурно-просторового вирішення музеїв в оборонних та фортифікаційних спорудах. *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*, №7, с.242–248.
13. Ремешило-Рибчинська О. & Брич М., 2016. Гіпотетичні підходи до створення середовищних музеїв історичних фортифікацій. *Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications*, №8, с.178–182.
14. Брич М., 2016. Середовищні музеї як інноваційний засіб збереження і використання архітектурних ансамблів. *Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти: Тези III Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 2-3 червня 2016. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». с. 22–25.
15. Брич М., 2016. Організація середовищних музеїв як дієвий засіб збереження та використання історичних маєтків та резиденцій. *Палацово-паркові комплекси України: вивчення, охорона, збереження та використання: V Качанівські читання*. Качанівка, Україна, 14-15 вересня 2016. Київ: Гнозіс. с.10–16.

16. Брич М.Г., 2017. Архітектурно-просторова організація музейного середовища сучасного міста за допомогою мультимедійних технологій. *Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризації: Тези IV Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 21-22 квітня 2017. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». с.20–22.
17. Brych M., 2017. The significance of open-air museums for preserving of memorable architectural ensembles of Ukraine. *7th International Youth Science Forum «Litteris et Artibus»*. Lviv, Ukraine, November 23–25, 2017. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2017, pp. 218–221.

ВСТУП.....	16
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ.....	22
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	25
1.1. Музеї під відкритим небом в наукових публікаціях.	25
1.2. Вітчизняне законодавство і міжнародні документи досліджуваної сфери.	29
1.3. Термінологічні визначення і класифікація музеїв під відкритим небом.	35
1.4. Методичні основи дослідження архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом.....	46
Висновки до першого розділу.....	50
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД І СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЇВ ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ	53
2.1. Процес становлення і розвитку музеїв під відкритим небом.....	53
2.2. Особливості та сучасний стан музеїв під відкритим небом в Україні.	64
2.3. Сучасні світові тенденції в архітектурно-просторовій організації музеїв під відкритим небом.	71
2.4. Архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом в Україні на основі різних видів пам'яток.....	79
Висновки до другого розділу.....	84
РОЗДІЛ 3. ЗАСАДИ АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЇВ ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ	87
3.1. Визначальні фактори для створення музеїв під відкритим небом в Україні.	87
3.2. Об'єкт експонування і його значимість у формуванні музею під відкритим небом.....	92
3.3. Організація архітектурно-планувальної та об'ємно-просторової структури музеїв під відкритим небом.....	103
3.4. Засоби формування експозицій на основі нерухомих пам'яток.	121
Висновки до третього розділу.....	131

РОЗДІЛ 4. АЛГОРИТМ СТВОРЕННЯ ТА АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЇВ ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ В УКРАЇНІ.....	134
4.1. Специфічні риси архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом різних типів.....	134
4.2. Особливості створення музеїв під відкритим небом в Україні.....	148
4.3. Побудова моделі проекту архітектурно-просторової організації музею під відкритим небом (на прикладі Пліснеського археологічного комплексу).....	161
4.4. Методичні рекомендації щодо архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом в Україні.....	167
Висновки до четвертого розділу.....	171
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	178
ДОДАТОК А. ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ... ..	206
ДОДАТОК Б. АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ	209
ДОДАТОК В. ІЛЮСТРАЦІЇ ДО РОЗДІЛУ 1	212
ДОДАТОК Г. ІЛЮСТРАЦІЇ ДО РОЗДІЛУ 2	216
ДОДАТОК Д. ІЛЮСТРАЦІЇ ДО РОЗДІЛУ 3.....	225
ДОДАТОК Е. ІЛЮСТРАЦІЇ ДО РОЗДІЛУ 4.....	237

ВСТУП

Музеї під відкритим небом є поширеним явищем у світі, вони удосконалюються, розширюють свої функції та осучаснюються. Такі заклади стають центрами культури, комунікації та змін, а також відіграють велику роль у комплексній охороні традиційного середовища та збереженні етнічної самобутності місць. Архітектурна спадщина України вирізняється значною кількістю об'єктів, типологічним і видовим розмаїттям, і створення музеїв під відкритим небом є оптимальним рішенням для збереження нерухомих пам'яток архітектури, археології, історії, науки і техніки.

Актуальність теми. Складний характер і структура пам'яткових комплексів та ансамблів зумовили необхідність пошуку особливих підходів до їх охорони та сучасного використання в Україні. Ефективним рішенням є їх музеєфікація, методика якої на сьогодні не розроблена. Перетворення таких об'єктів на музеї під відкритим небом як засіб фізичного і духовного збереження має великий потенціал.

Пам'ятки України потребують використання з урахуванням соціальної ефективності, забезпечення активних технічних заходів збереження і відновлення. Правильна архітектурно-просторова організація музеєфікованих пам'яткових комплексів та використання сучасних форм експонування стають визначальним чинником їх успішного багаторічного функціонування.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю формулювання і систематизації принципів, методів та засобів архітектурно-просторового вирішення музеїв під відкритим небом різних типів. Важливим є висвітлення проблеми коригування чинного законодавства України та уточнення термінології для можливості впровадження в українську практику світових тенденцій організації музеїв.

Дане дослідження дозволить створити науково-методологічну базу для подальшого ефективного збереження та використання історико-культурної спадщини України, удосконалення музейної мережі, а також забезпечить якісну трансляцію історичних даних наступним поколінням.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане згідно з міжнародними конвенціями, законодавчими актами та державними програмами, зокрема «Охорона і збереження культурної спадщини Львівської області на 2018–2020 роки». Висновки і результати наукової праці корелюються з Концепцією державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини. Тема дисертації відповідає науковому напрямку кафедри Дизайну та основ архітектури Інституту архітектури Національного університету «Львівська політехніка» – «Дизайн в системі природи, суспільства і архітектури. Збереження навколишнього середовища та сталий розвиток» (номер державної реєстрації 0108U010396).

Мета дослідження: визначити засади архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом в Україні.

Меті дослідження відповідають наступні **завдання:**

- систематизувати результати наукових досліджень стосовно музеїв під відкритим небом, порівняти міжнародні документи та вітчизняне законодавство, що регулює музеєфікацію пам'яток;
- визначити шляхи удосконалення термінології даної сфери та класифікації сучасних типів музеїв під відкритим небом;
- розробити авторську методичку дослідження;
- виявити закономірності поширення музеїв під відкритим небом та розкрити перспективи їх подальшого розвитку в Україні;
- окреслити сучасні тенденції і теоретико-методологічні підходи до архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом;
- порівняти вітчизняний і світовий досвід реалізації проектів архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом, виявити їх позитивні та негативні сторони; виявити види і типи пам'яток, на основі яких в Україні доцільно створювати нові музеї під відкритим небом;

- визначити принципи, методи та засоби архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом, які доцільно використовувати в Україні;
- виробити рекомендації щодо архітектурно-просторової організації сучасних музеїв під відкритим небом, створених на основі різного виду нерухомих пам'яток; встановити шляхи впровадження сучасних тенденцій архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом в Україні.

Об'єкт дослідження: музеї під відкритим небом, створені на основі нерухомих пам'яток архітектури, археології, історії, науки і техніки.

Предмет дослідження: архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом.

Межі дослідження: розглядаються музеї під відкритим небом на території України. Для порівняльного аналізу залучено матеріали, що виходять за дані географічні межі.

Методи дослідження. В дослідженні використанні загальнонаукові методи – бібліографічний; порівняльно-історичний; критичного, типологічного та системного аналізу. Емпіричний метод проявляється у зборі теоретичного та практичного матеріалу, здійсненні аналізу композиційного, картографічного, іконографічного матеріалу та натурних обстежень. Аналізуються тенденції архітектурно-просторової організації вітчизняних і закордонних музеїв, засоби та прийоми формування експозицій та інфраструктури. Для цього було використано наступні методи: абстрагування, генетичний, індуктивний, історичний, порівняльний методи, а також систематизації, узагальнення, класифікації. Застосовано комплекс методів мистецтвознавства (художньо-стилістичний, типологічний, порівняльно-описовий та композиційний аналіз). У підсумку, на основі інтерпретації одержаних результатів було складено схеми і таблиці, що ілюструють висновки дослідження.

Наукова новизна. Автором вперше:

- визначено потенціальні напрямки розвитку музеїв під відкритим небом в Україні;

- виділено і систематизовано принципи, методи та засоби архітектурно-просторової організації різних типів музеїв під відкритим небом;

- визначено подібні і відмінні риси в архітектурно-просторовій організації музеїв під відкритим небом різних типів;

- запропоновано використання характерних рис експонування та архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом для покращення діяльності музеїв інших типів.

Удосконалено:

- музейну термінологію та класифікацію сучасних типів музеїв під відкритим небом;

- рекомендації щодо покращення законодавчого регулювання музейної та пам'яткоохоронної сфери;

Отримали подальший розвиток:

- вивчення закономірностей архітектурно-просторової організації сучасних музеїв під відкритим небом в Україні відносно світових аналогів;

- теоретико-методологічне опрацювання проблем охорони історико-культурної спадщини України.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані: 1) для розробки науково-проектної документації для створення музеїв під відкритим небом на основі нерухомих пам'яток архітектури, археології, історії, науки й техніки; 2) для формування територіальних та туристичних програм розвитку, для практичної архітектурно-будівельної діяльності; 3) для організації навчального процесу та методичної роботи у вищих навчальних закладах у напрямку теорії архітектури, реставрації нерухокої культурної спадщини та музеєзнавства; 4) для уніфікації термінологічних аспектів та подальших наукових досліджень архітектурної, музейної та суміжних сфер.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації були оприлюднені у доповідях на одинадцяти наукових конференціях і

семінарах різного рівня: 70-й Студентській науково-технічній конференції (жовтень–листопад 2012) [9], Міжнародній науковій конференції «Ревалоризація архітектурних ансамблів XVII–XVIII ст. (Золочів, Підгірці, Броди, Олесько, Жовква, Свірж)» (вересень 2013) [1], II Міжнародній науково-практичній конференції «Історико-культурна спадщина в демократичному суспільстві: сприяння діалогу, примиренню та відповідальності» (квітень 2015) [10], VII Міжнародній конференції молодих науковців «Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій» (червень 2015) [12], VIII Міжнародній науковій конференції «Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій» (травень 2016) [13], III Міжнародній науково-практичній конференції «Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти» (червень 2016) [14], V Качанівських наукових читань на тему: «Палацово-паркові комплекси України: вивчення, охорона, збереження та використання» (вересень 2016) [15], IV Міжнародній науково-практичній конференції «Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризації» (квітень 2017) [16], IX Міжнародній науковій конференції «Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій» (червень 2017) [7], VII Міжнародній академічній конференції молодих вчених «Geodesy, Architecture & Construction» (листопад 2017) [17].

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 17 наукових працях, зокрема, в 4 статтях у наукових фахових виданнях України [1; 2; 3; 4], 2 – у наукових періодичних виданнях, які внесені до міжнародних наукометричних баз даних [5; 6], 2 – у наукових періодичних виданнях інших держав [7; 8], у 9 інших публікаціях, матеріалах і тезах наукових конференцій [9–19]. Особистий внесок автора у публікаціях, написаних у співавторстві, полягає: в аналізі мультимедійних виставкових технологій, які доцільно використовувати надворі, та розробці пропозицій шляхів відтворення втрачених архітектурних об'єктів з їх допомогою [1, ст. 38–39]; у проведенні термінологічного аналізу, виділенні основних характеристик середовищних музеїв під відкритим небом та

формулюванні висновків [2, ст. 25–28]; у порівняльному аналізі сучасних методів музеєфікації та експонування пам'яток в археологічних музеях під відкритим небом, формулюванні пропозиції архітектурної організації музею на основі Плісеського городища та розробці ілюстративного супроводу [3, ст. 32–37]; в аналізі методів сучасного використання пам'яток оборонної архітектури та формулюванні висновків [12, ст. 253–257]; у порівняльному аналізі середовищних та колекційних музеїв і формулюванні висновків [13, ст. 180–182].

Впровадження результатів дисертаційного дослідження. Окремі положення та результати дослідження було використано при керівництві розробкою проектів бакалаврських дипломів студентів Струк Т. М. («Розробка логотипу та системи знакування історико-культурного заповідника «Давній Плісеськ») та Пронь О. А. («Оформлення знакування туристичного об'єкта на прикладі фортеці у Кам'янці-Подільському»), які були успішно представлені та захищені у червні 2018 року.

Рекомендації щодо засобів символічного знакування та специфіки предметно-просторового наповнення історичного середовища музеїв під відкритим небом відображено у розробці проектної пропозиції системи знакування та формування системи орієнтації відвідувача в Історико-культурному заповіднику «Давній Плісеськ».

На основі зазначених проектів підписано акти впровадження результатів виконаної науково-дослідної роботи.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі словника термінів, вступу, чотирьох розділів та висновків, викладених на 177 сторінках, списку джерел та літератури на 282 позиції і додатків, що містять таблиці та ілюстрації.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Ансамблі – сукупності композиційно поєднаних між собою будівель і споруд різного призначення, що відзначаються своєю архітектурою та органічним зв'язком з ландшафтами [9].

Архітектурно-просторова організація (АПО) – використання сукупності принципів, методів та засобів, спрямоване на формування архітектурно-просторової структури [76].

Архітектурно-просторова структура – взаємодія і взаєморозміщення сукупності елементів архітектурного середовища життєдіяльності людини (будівель, споруд, ландшафту, благоустрою) та просторів між ними, що характеризуються доцільністю, зручністю, естетичною виразністю і гармонійністю [156].

Атрактивність (від лат. attraction – ефективний, привабливий) **музейного предмета** – одна з загальних властивостей музейного предмета; здатність предмета привертати увагу відвідувача в процесі музейної комунікації [202].

Аудіовізуальні засоби в експозиції – кіно- та відеоапаратура, звуко- та відеозаписи, а також відтворююча апаратура та комплексні системи, що включені в експозицію для ширшого розкриття теми, посилення емоційного впливу й активізації сприйняття [202].

Відтворений музейний предмет – предмет, створений з метою відтворення зовнішнього вигляду музейного об'єкта. Відтворені предмети поділяються на такі типи: копія, авторське повторення, репродукція, підробка, модель, муляж, зліпок, макет, голограма [202].

Доповнена реальність – термін, що відноситься до всіх проектів, спрямованих на доповнення реальності будь-якими віртуальними елементами. Доповнена реальність – складова частина змішаної реальності, в яку також входить «доповнена віртуальність» (коли реальні об'єкти інтегруються у віртуальне середовище). Іноді використовують в якості синонімів назви «розширена реальність», «поліпшена реальність», «збагачена реальність» [53].

Екомuzeї – це інноваційний тип так званих змішаних соціально-середовищних музеїв, націлених на досягнення сталого (збалансованого) розвитку місцевих громад у традиційному середовищі їх проживання та активного залучення їх у суспільну діяльність зі збереження усіх видів своєї спадщини. Стрижневою особливістю концепції екомuzeїв є діяльність зі збереження та презентації не окремих експонатів, а середовища – як природного, так і антропогенного (етнокультурні та урбоісторичні ландшафти з системою живих поселень) [202].

Комплекси – сукупності функціонально та асоціативно поєднаних між собою будівель і споруд різного призначення, що відзначаються своєю архітектурою та органічним зв'язком з ландшафтами [88].

Середовищна експозиція – повне відтворення історичного середовища, де експозиційну цінність становить все, що оточує відвідувача [106].

Комплексні музеї – це музеї, що поєднують ознаки двох і більше профілів (історико-літературні, археологічно-мистецькі), а іноді і профільних типів. До групи комплексних музеїв варто відносити більшість краєзнавчих музеїв України, музеїв-заповідників [106].

Історико-культурне середовище – система взаємозв'язку культурних цінностей у просторі, сфера функціонування культурної спадщини. Розрізняють два види історико-культурного середовища: 1) сформоване часом і засвідчене інтересом суспільства; 2) штучно сформоване людиною [62].

Музеєфікація – напрямок музейної діяльності та охорони пам'яток, суть якого – перетворення історико-культурних та природних об'єктів в об'єкти музейного показу з метою максимального збереження та виявлення їх історико-культурної, наукової та художньої цінності. Слід відрізнити музеєфікацію пам'ятки від її пристосування під музей: в музеєфікованій споруді, як правило, мають розміщуватися тільки ті колекції, що пов'язані з тематикою даного об'єкту спадщини, крім того, сам об'єкт спадщини набуває значення експонату [100].

Музеї-заповідники – це група музеїв комплексного типу під відкритим небом, що володіють особливою цінністю й одержали статус заповідників згідно з

постановами урядових органів країни. Створюються шляхом музеєфікації винятково цінних територій, ансамблів, комплексів і окремих пам'яток історії, культури чи природи [202].

Музеї під відкритим небом – музеї, основна експозиція яких демонструється просто неба. Включають комплекс організованих у просторі будівель, споруд та інших об'єктів, що у взаємозв'язку між собою демонструють середовище певної історичної епохи, стилю чи місця. [202].

Нерухомий об'єкт культурної спадщини – об'єкт культурної спадщини, який не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності [9].

Пристосування – сукупність науково-дослідних, проектних, вишукувальних і виробничих робіт щодо створення умов для сучасного використання об'єкта культурної спадщини без зміни притаманних йому властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини, в тому числі реставрація елементів, які становлять історико-культурну цінність [9].

Реабілітація – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо відновлення культурних та функціональних властивостей об'єктів культурної спадщини, приведення їх у стан, придатний для використання [9].

Ревалоризація – комплекс дій, пов'язаних з перетвореннями, що покликані повернути об'єкту спадщини його цінність, як архітектурно-художню, так і експлуатаційну [100].

Реконструкція – науково мотивоване відновлення вигляду пошкодженої чи зруйнованої пам'ятки історії, культури та природи [51].

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Музеї під відкритим небом в наукових публікаціях.

Для виконання завдань охорони нерухомих пам'яток історико-культурної спадщини, необхідне розуміння їх суті, особливостей композиційного, конструктивного та архітектурно-просторового вирішення. Незважаючи на наявність численних досліджень, праць і рекомендацій щодо збереження пам'яток, лише на початку ХХІ ст. стали з'являтися публікації, спрямовані на використання великих за площею пам'яткових утворень – ансамблів та комплексів, у поєднанні з довкіллям та історичним середовищем. Оптимальним шляхом забезпечення тривалої повноцінної охорони таких пам'яток вважаємо створення на їх основі музеїв під відкритим небом.

Науково-методичну основу даного дослідження формують праці фахівців різних галузей, дотичних до створення музеїв під відкритим небом на основі нерухомих пам'яток – пам'яткознавців, археологів, реставраторів, архітекторів та музейників. Розглянуті публікації висвітлюють окремі аспекти охорони, збереження та використання пам'яток, методи реставрації, реабілітації, ревалоризації, музеєфікації та інших подібних процесів, проте відсутні роботи, які б розглядали питання створення музеїв під відкритим небом комплексно, враховуючи їх різні типи.

Найбільше напрацювань є у пам'яткоохоронній та реставраційній сфері. Традиційно, реставрація пам'яток здійснювалася для охорони окремих об'єктів, забезпечуючи їх збереження у максимально близькому до автентичного стані. Увага зосереджувалася виключно на конкретній споруді. Загальні суть і структуру охоронних заходів відносно об'єктів нерухокої культурної спадщини досліджують В. Акуленко [1], І. Ігнаткін [93] та ін. Окремі аспекти збереження нерухомих пам'яток України розглядають Г. Андрес [41], В. Горбик, Г. Денисенко, П. Скрипник [80], Ю. Опалько [138].

До групи проаналізованих джерел, що висвітлюють питання методики охорони та реставрації різних видів пам'яток, а також засади їх утримання та функціональної адаптації, належать напрацювання О. Лесика [118], О. Ополовникова [139], Л. Прибеги [148; 151], Н. Ільїнської [98], О. Маслова [124], Є. Михайловського [130; 131], а також колективні праці та методичні рекомендації [128]. Проблеми методологічних і методичних засад охорони та реставрації пам'яток досліджують А. Томашевський [36], Б. Римашевський, В. Борусевич [171], Д. Клосек-Козловська [30], М. Вітвіцький [69], Р. Андрас [23] та інші науковці. Дані питання аналізують автори наукових збірок та колективних видань, серед них - П. Гаццола [72]. Питання достовірності і автентичності архітектурної реставрації розглядають О. Щенков [189], В. Белозерова [52], Н. Душкіна [90], Л. Давид [85], С. Под'япольський [145].

У II половині ХХ ст. охорона пам'яток приділяє більше уваги навколишньому середовищу. Системний підхід до охорони нерухомих пам'яток історії і культури простежується в теоретичних працях В. Вечерського [64; 65; 66; 68], І. Ігнаткіна [93], М. Бевза [47; 48], Б. Колоска [109], О. Пруцина [155]. Важливість довкілля та характерного контексту відображено в дослідженнях М. Гуляницького [83], А. Іконникова [95], О. Беккера [49; 50; 51], М. Кудрявцева [112] та ін. Питання історичного середовища зустрічається також у роботах К. Лінча [120], Є. Михайловського [130], О. Щенкова [189], Є. Водзинського [70], М. Гуляницького [83; 84], А. Іконникова [95], О. Беккера [49; 50], М. Кудрявцева [112].

Для створення музеїв під відкритим небом важливим напрямком досліджень є музеєфікація. Наукове опрацювання даної теми можна зустріти в узагальнюючих теоретичних працях Є. Добровольської [88], М. Майстровської [123], О. Мішури [132], О. Соустіна [177], Д. Ярош [192]. Практичні аспекти розглядали Т. Юренєва [191], О. Мастеніца [125; 126]. Питання розміщення музеїв в історичних пам'ятках порушені О. Барановою [45], О. Давидовою [86], С. Карповим [104]. Проблеми музеєфікації об'єктів з подальшим їх перетворенням у музеї під відкритим небом висвітлюються у роботах

В. Алексєєва [39], О. Афанасьєва [42], А. Данилюка [87], М. Каулен [106], А. Кирпана [193], К. Аренса [1] та К. Хадсона [183]. На жаль, більшість згаданих робіт належить до російського музейництва.

Незважаючи на всебічне зацікавлення, в незалежній Україні проблема музеєфікації великих пам'яткових утворень – архітектурних ансамблів, містобудівних та археологічних комплексів – до кінця не вирішена. Науковці розглядають способи їх збереження та охорони, але такі дослідження висвітлюють проблему однобоко, розглядаючи лише конкретні її аспекти.

Такі науковці, як Г. Логвин [122], Т. Трегубова [181], В. Вечерський [64; 65; 66; 68], В. Тимофієнко [178] та ін., торкалися питання формування українських пам'яткових ансамблів і комплексів з точки зору історії архітектури та містобудування, але середовищна сутність таких утворень залишилася поза їх увагою.

Вагомим внеском в методику охорони та збереження містобудівних комплексів стали публікації Ю. Ранінського [159], Л. Андрєєва [40], Т. Товстенко [180], Є. Водзинського [70], М. Бєвза [47], В. Вечерського [65], Б. Колоска [109]. Проблеми збереження пам'яткових містобудівних утворень розглядав Л. Прибега [148; 150] та ін. Питання розвитку планувально-просторової структури містобудівних утворень піднімають такі автори, як М. Бєвз [47], В. Вечерський [65], Р. Могитич [134], Б. Колосок [109], П. Ричков [166] та ін.

У вивчення та популяризацію цінних садово-паркових ансамблів і комплексів зробили значний вклад І. Косарєвський [111], І. Ігнаткін [99], Л. Рубцов [168], В. Тимофієнко [178].

Спеціальні дослідження, присвячені створенню музеїв під відкритим небом, в Україні стали з'являтися лише в останні кілька років і фокусуються лише на конкретних аспектах створення або на окремих типах пам'яток та музеїв. Дану тематику порушували в своїх роботах В. Ієвлева [100], О. Попельницький [146], О. Сердюк, Е. Градун [175], О. Жукова [193; 193; 92], Г. Новікова [137].

Становлять інтерес музеєзнавчі дослідження В. Рєвякіна [160], М. Рутинського, О. Стецюк [170], а також Т. Юренєвої [191], яка обґрунтовує та

уточнює процес створення ансамблевого музею як важливої складової процесу музеєфікації. Музейну теорію розробляли численні дослідники, серед яких можна виділити імена М. Біляшівського та Д. Щербаківського, І. Свенціцького [193], Ф. Шміта [188].

Питання класифікації та організації музеїв під відкритим небом зустрічаються у працях іноземних науковців, серед них: Є. Чайковський [193], І. Плейнерова [33], М. Сополіга [176], С. Недков [135], О. Бадер [43], Ю. Веденін [62], А. Давидова [86], Є. Добровольська [88], М. Кулешова [114; 115], О. Мастеніца, [126], Д. Равікович [156], О. Севан [172] та інші.

Питаннями створення та функціонування етнографічних музеїв під відкритим небом (скансенів) займалися А. Данилюк [87], В. Шмельов [187] і З. Гудченко [82]. Окремо слід відзначити дослідження музеєфікації як процесу створення музеїв під відкритим небом, котре провели О. Афанасьєв, Є. Бурлака, Ю. Маркіна [42]. Вони розкривають поняття «музеєфікація» як презентацію архітектурно-етнографічного простору з включенням об'єктів нематеріальної культурної спадщини.

Серед науковців, які вивчали процеси музеєфікації археологічних об'єктів, були В. Корнієнко [110], М. Кучерук [128], Р. Осадчий [140], О. Попельницький [146], О. Титова [179; 193] та Д. Кепін [108].

Дослідження архітектурного спрямування, де акцентується вивчення музеєфікації замкових комплексів належать О. Жуковій [193; 92]. Також вона розглядає особливості організації музеїв ансамблевого типу на базі об'єктів історико-культурної спадщини [193].

Зростає інтерес науковців до пам'яток науки і техніки, інженерних об'єктів та споруд індустріального призначення, що простежується у працях М. Каулен [106] та О. Мастеніци [125].

Праці з пам'яткознавства, пам'яткоохорони та реставрації формують теоретичні основи для розробки рекомендацій щодо архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом. На жаль, тема створення таких музеїв вітчизняними та закордонними науковцями досліджена лише фрагментарно,

більш ґрунтовні публікації належать до сфери музеєзнавства і оминають практичний аспект планування та організації простору музеїв під відкритим небом.

Рекомендації щодо створення нових музейних споруд, а також окремі – щодо пристосування пам'яток архітектури під музейну функцію, не можуть стати основою для створення музеїв під відкритим небом. Систематичні та методологічні дослідження особливостей планування та архітектурно-просторової організації сучасних музеїв під відкритим небом, які все більше відступають від класичної форми етнографічного скансену, включають в себе все нові й нові функції, а також експонують весь багатогранний комплекс пам'яток архітектури, археології та історії разом з історичним середовищем, зможуть їм забезпечити ефективне функціонування.

1.2. Вітчизняне законодавство і міжнародні документи досліджуваної сфери.

Основою для музеїв під відкритим небом служать нерухомі історико-культурні пам'ятки. Таким чином, необхідно орієнтуватися на законодавство саме пам'яткоохоронної сфери. В законодавчих документах та наукових працях, визначення терміну «охорона» різняться. Проте, всі вони сходяться на тому, що охорона – це сукупність численних напрямків діяльності щодо забезпечення життєздатності пам'ятки – її виявлення, облік, дослідження, фізичне збереження, сучасне використання, популяризація, забезпечення тривалого існування і ін. Лише у комплексі всі ці напрямки діяльності ефективно і різносторонньо зможуть забезпечити збереження цінних архітектурних пам'яток.

Важливими рушійними силами для збереження та охорони пам'яткових об'єктів є держава та громадські пам'яткоохоронні організації. В країнах Європи, співвідношення ролі громадських організацій та держави у збереженні пам'яток нерухомої спадщини дуже сильно відрізняється. В таких країнах як Італія, Нідерланди, Франція та Бельгія держава відіграє провідну роль у збереженні

культурної спадщини, а, наприклад, у Сполучених Штатах Америки її роль зведена до мінімуму, натомість важливішою є діяльність саме громадських організацій.

Кожна країна сама формує свою схему управління спадщиною, виходячи зі своїх реалій та наявності ресурсів, традицій і історичного досвіду. А завдяки міжнародній співпраці, ми можемо обмінюватися досвідом і запозичувати позитивні підходи сусідів, а також вчитися не лише на своїх, але й на чужих помилках. Каталізатором такої співпраці сьогодні є міжнародні пам'яткоохоронні організації.

Важливим аспектом дієвості правової пам'яткоохоронної бази будь-якої держави є її узгодженість з міжнародними документами, в яких поєднані теоретичні та прикладні засади і напрацювання міжнародних організацій у сфері охорони та реставрації пам'яток (конвенціями і рекомендаціями до них, а також хартіями). Для розвитку співпраці країн Європи і світу у сфері охорони та збереження пам'яток архітектури та містобудування в даний період провідна роль належить міжнародній організації UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури). Для розвитку музеїв під відкритим небом важливу роль відіграє Асоціація європейських музеїв під відкритим небом (AEOM).

Поширення музеїв під відкритим небом знайшло відображення в діяльності Міжнародної ради музеїв (ICOM), а також Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS – International Council on Monuments and Sites) та Міжнародний центр досліджень у галузі охорони і реставрації культурних цінностей (ICCROM – International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property).

На проведеній після закінчення Другої світової війни (1948 р.) конференції ICOM в Парижі була заслухана доповідь, присвячена музеям під відкритим небом. Проблеми діяльності музеїв розглядали на Генеральній конференції ICOM 1956 року в Женеві. Їх діяльність оцінили досить високо, а також визнали необхідність проведення спеціальної наукової конференції для обговорення проблем розвитку

цього типу музеїв. У 1958 р. така конференція відбулася у двох містах – Копенгагені та Стокгольмі. Присутніми були представники тринадцяти, переважно західноєвропейських, країн, які прийняли Декларацію, де було сформульовано основні цілі музеїв під відкритим небом, а також дане їх наукове визначення [184], про яке детальніше йтиметься в підрозділі 1.3. «Термінологічні визначення і класифікація музеїв під відкритим небом».

Важливим універсальним міжнародним пам'яткоохоронним документом до сьогодні вважається Венеційська хартія з охорони та реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць, ухвалена у 1964 р. [1]. В 1972 р. Генеральною конференцією UNESCO було прийнято Конвенцію з охорони всесвітньої культурної та природної спадщини, в якій визначалися наукові та практичні засади збереження об'єктів культурної спадщини, виокремлювалися наукові, технічні, адміністративні, юридичні, фінансові та культурно-освітні заходи їх охорони. Інтерес становить і додана до конвенції Рекомендація з охорони на національному рівні культурної та природної спадщини (1972 р.), яка служить додатковим джерелом наукової інформації для охорони пам'яток нерухокої культурної спадщини. На сьогоднішній день Конвенцію ратифікували або визнали понад 140 країн світу, серед яких у жовтні 1988 р. – Україна. Два вищезгадані документи довгий час визначали основний вектор світової архітектурно-реставраційної методики.

Реалізація проектів музеїв під відкритим небом в Україні є ускладненою через невідрегульованість механізму охорони історичних пам'яток, відсутність державної підтримки і фінансування. Українське пам'яткоохоронне законодавство має чимало недоліків та прогалин.

Із здобуттям незалежності, в Україні починає формуватися своя власна державна нормативно-правова база для охорони історико-культурної спадщини. Для її створення використовувалися як вітчизняні, так і міжнародні теоретичні розробки цієї сфери, а також набутий практичний досвід. Основою функціонування державної системи охорони об'єктів культурної спадщини в

Україні є законодавчо закріплене положення, за яким пам'ятки, що знаходяться на її території, охороняються державою [6].

В перші десятиліття незалежності України велася розробка Закону України «Про охорону культурної спадщини», який прийняла Верховна Рада у червні 2000 р. Процес формування державної системи управління пам'яткоохоронною сферою продовжується і зараз.

В рамках Закону України «Про охорону культурної спадщини» Кабінет Міністрів України прийняв низку важливих постанов та нормативних документів пам'яткоохоронного спрямування. Серед них - «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання», «Про затвердження списку історичних населених місць України», «Про затвердження порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України», «Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць», «Про затвердження методики грошової оцінки пам'яток», «Про затвердження Типового положення про державний історико-культурний заповідник», «Про затвердження Порядку укладання охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини» тощо [153].

Основою регулювання будь-якої діяльності по відношенню до нерухомих пам'яток сьогодні залишаються Закони України «Про охорону культурної спадщини» та «Про охорону археологічної спадщини». Проте, окремі аспекти володіння об'єктами культурної спадщини чи землями, на яких вона знаходиться, а також заповідними територіями частково прописані в Цивільному кодексі України. Також за нищення та пошкодження пам'яткових об'єктів передбачена кримінальна відповідальність, яку визначає Кримінальний кодекс України.

Важливими для збереження історико-культурних туристичних ресурсів є положення Земельного кодексу України, у якому зазначено, що з метою охорони і захисту від несприятливих впливів навколо об'єктів культурної спадщини створюються охоронні зони [11]. Питанням забезпечення охорони пам'яток,

фінансування охорони культурної та археологічної спадщини, відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної та археологічної спадщини присвячені положення відповідних законів України [6; 9].

Вагомою частиною пам'яткоохоронної законодавчої була низка затверджених Міністерством регіонального розвитку та будівництва України державних будівельних норм, а саме «Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження історико-архітектурних опорних планів, спеціальної науково-проектної документації для визначення історичних ареалів населених місць» [17], «Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування» [18], які на сьогодні втратили чинність; ДБН Б.2.2-3:2012 «Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту» та ДСТУ Б Б.2.2-10:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування», які прийшли їм на заміну, та ін.

Закон «Про охорону культурної спадщини» визначає заходи охорони нерухомих пам'яток, серед яких можна виділити консервацію, реставрацію, реабілітацію, музеєфікацію, ремонт та пристосовування пам'яткових об'єктів. Важливим аспектом Закону є визнання необхідності захисту традиційного характеру історичного середовища об'єктів нерухокої культурної спадщини. Також в ньому прописано порядок визначення зон охорони пам'яток (охоронної, регулювання забудови, охоронюваного ландшафту, охорони археологічного культурного шару, історичний ареал тощо), описано, яку відповідальність несуть порушники за недотримання законодавства про охорону об'єктів культурної спадщини.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» і досі містить у собі численні пам'яткоохоронні тенденції 70-80-х років ХХ ст. Загалом, пункти закону відповідали міжнародним документам і в цілому відповідають сучасним засадам методики охорони пам'яток нерухокої спадщини, але потребують багатьох

доробок. Зокрема, як зазначалося вище, у сфері термінології. Сьогодні в Україні також відсутній ефективний апарат управління пам'яткоохоронної сфери. Про це свідчать численні фактори, найбільш явні з яких – поганий стан збереження більшості нерухомих пам'яток (багато з них сьогодні перебуває у стані руїни) та невідрегульовані механізми використання об'єктів архітектурної, містобудівної та археологічної спадщини.

Відповідно до Закону «Про охорону культурної спадщини», державне управління у сфері охорони культурної спадщини покладено на Кабінет Міністрів України і спеціально уповноважені органи Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, а також органи охорони культурної спадщини обласних і районних державних адміністрацій та органи охорони культурної спадщини місцевого самоврядування [141]. На сьогодні відповідальними за культурну спадщину України можна вважати два структурні підрозділи Міністерства культури – Управління охорони нерухомої культурної спадщини та заповідників та Управління музейної справи та культурних цінностей.

Процес створення музеїв в країні регулюється дуже поверхнево. Юридична сторона організації і подальшого функціонування описаний ЗУ «Про музеї та музейну справу» [6]. В ньому не згадуються жодні особливості музеїв під відкритим небом, лише наводяться загальні теми. Проектування музеїв окремими тезами згадується в ДБН В.2.2-9:2018 «Громадські будинки та споруди. Основні положення» [6] і ДБН В.2.2-16-2005 «Будинки і споруди. Культурно-видовищні та дозвілєві заклади» [5]. Основним документом, на який можуть спиратися проєктанти – це застарілі «Рекомендації по проєктированию музеев» 1988 р. видання [161]. Всі згадані рекомендації стосуються колекційних музеїв, лише окремі твердження щодо територій і ділянок музеїв можна використати відносно музеїв під відкритим небом. Зважати варто і на тези щодо організації музейної діяльності в інтер'єрах - відносно приміщень на території музеїв під відкритим небом, де розташовуються колекційні виставки, а також відбуваються додаткові функції. Жодних характеристик та особливостей у проєктуванні музеїв під відкритим небом, які в своїй діяльності опираються на демонстрацію автентичних

пам'яток, середовищний підхід та методи живої історії, у документах не згадується.

Норми і правила є обов'язковими для виконання для всіх учасників пам'яткоохоронного процесу. Натомість інструкції чи методичні рекомендації мають настановчий характер, їх метою є запропонувати практичні рішення, спрямувати дії виконавців так, щоб вони могли якісно виконати поставлені перед собою завдання. Останнім часом з'являється все більше методичних напрацювань – наприклад, «Методичні рекомендації щодо обліку, проведення обстеження стану пам'яток садово-паркового мистецтва та заходів щодо їхнього збереження та використання», «Методичні рекомендації з визначення та обміру нерухомих пам'яток науки і техніки», «Методичні рекомендації щодо розроблення історичних довідок», «Методичні рекомендації щодо музеєфікації нерухомих пам'яток науки і техніки», «Методичні рекомендації по складанню паспортів на пам'ятки археології» та інші. [153]

У згаданих рекомендаціях, незважаючи на деякий суб'єктивізм підходу окремих авторів, зібрано напрацювання і досвід застосування окремих методів на практиці. Такі роботи значно розширюють наукові засади пам'яткоохоронної методики та музеєфікаційної діяльності, сприяє формуванню практичних концепцій охорони та збереження об'єктів історико-культурної спадщини України.

1.3. Термінологічні визначення і класифікація музеїв під відкритим небом.

Одною з проблем пам'яткоохоронної діяльності є нерозроблена та міжнародно не узгоджена термінологія. Для розробки ефективної схеми архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом, важливо виділити неточності і дати визначення характеристик таких музеїв для їх максимального виявлення в процесі створення музею.

Відповідно до Статуту ICOM, прийнятого 22-ю Генеральною Асамблеєю у Відні 24 серпня 2007 р, «музей» - це неприбуткова постійно діюча інституція, яка служить суспільству та його розвитку, для чого збирає, зберігає, досліджує, популяризує та експонує матеріальну і нематеріальну спадщину людства, а також об'єкти довкілля, з метою вивчення, навчання та для естетичного задоволення [193]. Саме цим визначенням сьогодні користується міжнародна спільнота.

Це визначення є застарілим. З часу заснування ICOM (International Council of Museums – Міжнародна рада музеїв) в 1946 р. всесвітньо визнана дефініція намагалася відобразити зміни в еволюції поняття «музей». Після закінчення Генеральної конференції ICOM в Мілані 2016 року було призначено новий Комітет для дослідження та зміни даного визначення після критичного аналізу поточного, здійсненого силами спільної міжнародної роботи. Комітет повинен був розглянути неоднозначні та часто суперечливі тенденції в суспільстві, а також нові вимоги, обов'язки та можливості сучасних музеїв.

На Генеральній конференції на початку вересня 2019 р. в Кіото представили нове переосмислене визначення терміну «музей». Воно звучить так: «музеї – демократизуючі, інклюзивні і поліфонічні простори для критичного діалогу про минуле та майбутнє. Визнаючи та звертаючись до конфліктів і викликів сьогодення, вони зберігають артефакти та зразки у довірі до суспільства, захищають різноманітні спогади для наступних поколінь та гарантують однакові права та рівний доступ до спадщини для всіх людей. Музеї є неприбутковими. Вони партисипативні та прозорі, працюють в активному партнерстві з різними громадами для збору, збереження, дослідження, інтерпретування, демонстрації та покращення розуміння світу з метою сприяти людській гідності та соціальній справедливості, глобальній рівності та добробуту планети» [193].

Запропоновані поправки не були прийняті з огляду на «ідеологічність», великий розмір та відсутність у визначенні зв'язку безпосередньо з пам'ятками. Визначення продовжуватимуть коригувати і надалі, проте знаковим є те, що музей починають трактувати не як «інституцію», а як «простір». Такий підхід

відображає принципову зміну моделі взаємодії з відвідувачами, ставлення до використання і збереження пам'яток та розширення функцій музею.

Відбувається поступова переорієнтація музеїв з колекціонування на музеєфікацію. З точки зору музеології, «музеєфікація» - це певна діяльність, що намагається фізично або концептуально виділити що-небудь з природного чи культурного середовища і надати йому музейний статус [202]. Проте, по відношенню до нерухомих пам'яток визначення є помилковим, оскільки такі споруди не можна правильно репрезентувати та інтерпретувати, відірвавши від середовища. У ст. 7 Венеціанської хартії (1964) було констатовано невіддільність пам'ятника від навколишнього середовища, а ст. 14 закріпила необхідність збереження цілісності визначних місць [1].

У працях радянських вчених 1980-х рр. «музеєфікацію» визначали як «напрямок культурної політики і галузь музейної справи, суть якого полягає в перетворенні нерухомих пам'яток історії і культури або природних об'єктів в об'єкти музейного показу», а ціллю музеєфікації називали «збереження і раціональне використання в системі культурної пропаганди» [39]. Проте, у сферу використання музеєфікації не були включені нерухомі пам'ятки. У період 1980-1990-хх увага все більше і більше концентрується на архітектурних ансамблях, містобудівних комплексах, середовищі, ландшафті та об'єктах нематеріальної спадщини. До сфери діяльності музеїв потрапляють промислові об'єкти, створюються перші екомuzeї. В центрі уваги світової спільноти опиняються проблеми збереження музеями нематеріальної спадщини [105].

В. Ієвлева при спробі розробити методичні рекомендації щодо музеєфікації нерухомих пам'яток науки і техніки, відповідно до Законів України та з урахуванням міжнародних документів, визначає музеєфікацію, як напрямок музейної діяльності та охорони пам'яток, суть якого – перетворення історико-культурних та природних об'єктів в об'єкти музейного показу з метою максимального збереження та виявлення їх історико-культурної, наукової та художньої цінності для включення їх в актуальну культуру [100]. Закон України «Про охорону культурної спадщини» визначає музеєфікацію як сукупність

науково обґрунтованих заходів щодо приведення об'єктів культурної спадщини у стан, придатний для екскурсійного відвідування.

Згідно висновків Д. Ярош, музеєфікацією пам'яток можна вважати комплекс охоронно-реставраційних заходів, що забезпечують збереження автентичної матеріальної субстанції пам'ятки і характерного довілля, сприяють виявленню їхньої історико-культурної, наукової й мистецької значущості, та створюють відповідні умови експонування й доступності для відвідувачів [192].

Хоча під терміном «музеєфікація» зазвичай розуміють перетворення нерухомої пам'ятки на музей, насправді процес може відбуватися у трьох основних напрямках, кожен з яких має інший зміст (рис. В.1):

- об'єкт спадщини змінює свою первинну функцію на музейну зі зміною предмету охорони (створення музею, пов'язаного з іншою тематикою експозиції). Таку діяльність можна визначити як пристосування пам'ятки під музейну функцію. Даний підхід використовується для створення традиційних колекційних музеїв і є досить неефективним, а по відношенню до пристосованої пам'ятки архітектури чи містобудування може навіть зашкодити, нівелюючи її історико-культурну цінність;

- об'єкт спадщини змінює свою первинну функцію на музейну із збереженням предмету охорони (створення музею із збереженням визначальної складової об'єкту). Даний напрямок є перехідним і сьогодні використовується найчастіше;

- об'єкт спадщини сам стає музейним експонатом в системі загальної експозиції певного визначного місця або історико-культурного ландшафту. Цей підхід є оптимальним для створення середовищних музеїв і найбільш ефективним для збереження архітектурної та містобудівної спадщини, особливо представленої великими комплексами. Саме він є правдивою «музеєфікацією».

Оскільки поняття стосується не лише пам'яток, але й їх традиційного середовища, то застосовують його відносно архітектурних комплексів та ансамблів, нерухомих пам'яток, а також нематеріальних і просторових елементів,

що стало основою для формування таких понять як «ансамблевий» та «середовищний» музей (М. Каулен, О. Жукова, П. Глушкова, О. Мастеніца, О. Титова, Д. Кепін, М. Кулемзін, Л. Немець, Н. Моштаківа, Г. Новікова та ін.). Класичні заклади стали ідентифікуватися як «колекційні» або «вітринні» (від англ. «showcase museum»), щоб відрізнити їх від музеїв з іншими принципами експонування.

Згідно класифікації Т. Юренєвої, колекційні музеї – це історично найдавніший тип музеїв, основою діяльності яких є колекціонування рухомих матеріальних предметів. Це найпоширеніший тип музеїв в Україні. Залежно від характеру колекцій, даний тип можна поділити на різні профілі. Ансамблеві музеї натомість ґрунтують свою діяльність на ансамблях нерухомих пам'яток архітектури, містобудування, археології чи історії.

Термін «середовищний музей» (або «музей середовища» – рос. «средовой музей») вперше запропонувала музеолог М. Каулен, яка поділяє музеї, створені на основі музеєфікованих об'єктів на три види – колекційні, ансамблеві та середовищні. Введене М. Каулен нове поняття відображає музей, в якому основним об'єктом охорони та головним експонатом є історичне середовище, що включає сукупність суспільних, матеріальних та духовних аспектів існування людини, які виникли в результаті взаємодії між людьми та місцями протягом певного часу.

Поняття «середовищні» доцільно застосовувати до музеїв, в основі діяльності яких лежать архітектурні комплекси та ансамблі з інтер'єрами, прилеглою територією, природним оточенням. А П. Глушкова відносить до «середовищних» музеї-заповідники, скансени, «живі» музеї та екомuzeї [74]. В. Ієвлева ототожнює поняття середовищні та ансамблеві музеї і застосовує їх до музеїв під відкритим небом, музеїв-пам'яток та екомuzeїв [100]. А. Кулемзін ототожнює три поняття - «музей під відкритим небом», «середовищний музей» та «скансен» [113]. Останнє з них відрізняється лише архітектурно-етнографічним спрямуванням. Також науковець виділяє екомuzeї як окремий вид музеїв під відкритим небом.

М. Каулен розділяє музеї-заповідники під відкритим небом за типами на музеї-пам'ятки, музеї під відкритим небом, заклади музейного типу та екомuzeї [106].

Вважаємо, що «середовищний» – це радше характеристика експозиції музею, який експонує не окремі музейні предмети, а цілісне історичне середовище. Цей термін можна використовувати не лише відносно музеїв під відкритим небом, але й відносно музеїв, що розміщуються в інтер'єрі – музеїв-квартир, музеїв-майстерень тощо.

Розроблена на сьогоднішній день типологія об'єктів музеєфікації офіційно не включає такі елементи, як середовище та нематеріальна спадщина, хоча самі терміни вже зустрічаються в наукових публікаціях. Класифікація таких об'єктів та методики їх музеєфікації дозволить офіційно їх включити в нормативні документи сфери охорони пам'яток. Основними критеріями диференціації можна виділити рівень взаємодії з історико-культурним середовищем, рівень цінності, можливі способи їх музеєфікації і використання.

У світі музеєфіковані пам'ятки нерухомої спадщини часто визначають не як «музей», а радше як «культурний парк» з певним спрямуванням – наприклад, історичним, археологічним чи архітектурним. Хоча такі центри спадщини мають на меті збереження та актуалізацію нерухомої історико-культурної та природної нерухомої спадщини, вони опиняються поза музейною сферою.

Т. Юренєва визначає музеї під відкритим небом як комплекс будівель-музеїв, котрі музеєфіковані на місці їхнього створення зі збереженням або частковим відтворенням історико-культурного середовища [191].

Підсумувавши вищезазначене, вважаємо, що музеєфіковані нерухомі пам'ятки архітектури, містобудування, археології, садово-паркового мистецтва, історії, науки і техніки, що поєднують у собі риси колекційного музею і культурного парку, доцільно називати музеями під відкритим небом.

Перший офіційно визнаний музей під відкритим небом був відкритий в 1891 р. під назвою «Скансен», що позначає використану для створення музею місцевість поблизу Стокгольма. Термін набув синонімічного значення поняття «музей під відкритим небом». Вистачило сотні років, щоб назва стала загальною і

дала ім'я великому напрямку в музеології – «скансенології», а по всьому світу з'явилося багато різноманітних скансенів [46].

Довгий час слово «скансен» ототожнювалося з терміном «музей під відкритим небом» і означало музей народної, переважно дерев'яної, архітектури, створений методом транслокації - «ex situ» (не на місці історичного існування пам'яток). З часом музеї під відкритим небом трансформувалися, їх функції розширилися. Для створення таких музеїв спершу використовували лише сільське середовище, згодом стали включати міське та індустріальне. На сьогоднішній день, все більше значення надається первісному середовищу існування і більшість музеїв під відкритим небом стараються створювати «in situ», безпосередньо на місці існування пам'яток. На думку автора, словом «скансен» доцільно позначати етнографічні музеї народної архітектури. Натомість «музей під відкритим небом» (або «музей просто неба») є більш загальним поняттям, яке включає музеї на основі ансамблів та комплексів пам'яток архітектури, містобудування, археології та інші пам'ятки [24].

Сьогодні термін «музей під відкритим небом» доволі широкий і позначає будь-який музей, основна експозиція якого демонструється під відкритим небом. Такі музеї можуть включати і виставки, розташовані в критих приміщеннях окремих споруд, що є частиною музею, а також розміщені під спеціальним накриттям пам'ятки (переважно, археологічні рештки).

В законах України відсутнє визначення «музею під відкритим небом». Лише присутнє зауваження у ст. 6 Закону України «Про музеї та музейну справу», що «на основі об'єктів культурної спадщини, пам'яток природи, їх територій можуть створюватися музеї просто неба та меморіальні музеї-садиби» [7]. В чинній сьогодні редакції, за винятком згадки, що даний закон поширюється на всі види музеїв та заповідників, відсутній і термін історико-культурний заповідник, який було забрано редакцією 2009 р. Окремі терміни мають визначення в міжнародному законодавстві UNESCO чи ICOM, в той час як науковці, намагаючись якомога точніше сформулювати суть цих понять, широко їх використовують у своїх працях (табл. В.1).

В україномовних наукових працях зустрічаються два рівноправних синонімічних поняття – «музей просто неба» та «музей під відкритим небом». Незважаючи на те, що в українському законодавстві фігурує перше, спираючись на іноземні аналоги та належність до наукового стилю (на відміну від художньо-публіцистичного «просто неба»), вважаємо за доцільне використовувати саме друге. Другий варіант також фігурує в офіційному перекладі назви одної з афілійованих з ICOM організацій – Асоціація європейських музеїв під відкритим небом.

Різні типи музеїв дозволяють зберегти різні типи пам'яток, а також природні об'єкти як цілісні комплекси, що репрезентують в собі весь зміст і сенс матеріальної та нематеріальної спадщини. Окрім поділу за профілем, за територіальним та адміністративним принципами, що співпадає з поділом колекційних музеїв, пропонуємо наступну класифікацію музеїв нерухомих пам'яток під відкритим небом (рис. В.2):

- скансени, створені на ґрунті музеєфікації репрезентативних пам'яток народної архітектури та об'єктів нематеріальної етнокультурної спадщини, поділяються на скансени, що демонструють сільське середовище, і скансени на основі міського середовища;
- садиби-музеї з відновленням всіх взаємозв'язків між архітектурними, інтер'єрними, ландшафтними і господарськими елементами садибних комплексів;
- архітектурні музеї, створені шляхом музеєфікації стильово-архітектурних, інтер'єрних та ландшафтних елементів палацово-паркових ансамблів, замкових, фортифікаційних та монастирських комплексів;
- археологічні музеї, що репрезентують нерухомі пам'ятки археології на місці їх існування, а також можуть репрезентувати процес їх вивчення чи включати історичні реконструкції експериментальної археології;
- індустриальні (технічні) музеї, що демонструють виробничі або добувні процеси або транспорт за допомогою збережених інструментів та

споруд промислового призначення на основі нерухомих пам'яток науки і техніки;

- меморіальні музеї, присвячені пам'яті видатних діячів чи видатним подіям, на базі пам'ятних комплексів та пам'ятних місць;
- музеї-некрополі, створені шляхом музеєфікації меморіально-ландшафтного середовища кладовищ;
- екомuzeї, що залучають до збереження історико-культурної спадщини місцеве населення;
- комплексні (комбіновані), які поєднують у собі два чи більше типи.

Важко знайти сучасні музеї, які можна було б чітко класифікувати за типом і профілем. Переважно, виникають комплексні музеї, які демонструють різні аспекти історико-культурної спадщини і поєднують кілька принципів експонування для максимального розкриття інформаційно-освітнього потенціалу пам'яток нерухокої спадщини. Проте, вважаємо за доцільне розглянути деякі види, не включені в дану класифікацію і обґрунтувати причини такого рішення.

До музеїв під відкритим небом відносяться також мистецькі та історико-культурні парки. Проте, перші створюються на основі експонованих просто неба сучасних творів монументального образотворчого мистецтва, а другі – на основі змодельованого середовища, основним експонатом якого є нематеріальна культурна спадщина. Пропонована класифікація включає лише ті типи музеїв під відкритим небом, які створені на основі музеєфікованих нерухомих пам'яток. А в обидвох випадках відсутня автентична історична основа, тому вони не є об'єктом дослідження.

Деякі науковці як окремий тип виділяють музеї-заповідники. Так, це дійсно група музеїв під відкритим небом, що володіють особливою цінністю. Але заповідниками їх робить саме отриманий за постановою урядових органів особливий охоронний статус. Вони мають важливе значення для цілісного збереження історико-культурної та природної спадщини. Території заповідників можуть включати об'єкти різного призначення і різного рівня цінності – наприклад, заповідні території, поля, пасовиська, населені пункти, меморіальні

об'єкти, пам'ятки архітектури, містобудування, археології чи природи тощо. Музеї-заповідники – це не тип музею, а охоронно-правовий статус, що передбачає особливі режими збереження і використання включених в нього територій і об'єктів. Музеї-заповідники поділяють на археологічні, історико-культурні, історико-архітектурні, історико-меморіальні.

Тенденцією сьогодні є збереження нематеріальної спадщини в музеях. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003 р.) визначає термін «нематеріальна культурна спадщина» як «звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини».

Термін «нематеріальна культурна спадщина», як її визначено у викладеному вище пункті проявляється у таких галузях:

- усних традиціях та формах вираження, зокрема в мові;
- виконавчому мистецтві;
- звичаях, обрядах, святкуваннях;
- знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту;
- традиційних ремеслах [12].

Найяскравіше тенденція експонування нематеріальної культурної спадщини прослідковується в «живих» музеях (або «музеях живої історії»). «Живі» музеї – це теж, переважно, музеї під відкритим небом або заклади музейного типу, які зберігають об'єкти матеріальної і нематеріальної спадщини в природньому для них історико-культурному середовищі, намагаючись підтримати їх первісні функції і актуалізувати їх (табл. В.2). Термін «живі» музеї все ще уточнюється, оскільки ця форма музею знаходиться на стадії становлення та активного розвитку. На думку автора, музеї живої історії – це швидше орієнтація музею на певний вид демонстрації окремих видів спадщини – зокрема, нематеріальної. «Живим» може бути будь-який з наведених вище видів музеїв під відкритим небом.

Ще один термін можна зустріти в науковій літературі – це «сайт-музей». ICAMT (International Committee for Architecture and Museum Techniques) визначає, що сайт-музеї зберігають рештки історії та культури на місці, існування, де вони є збережені або відтворені. Такі музеї також зберігають функції консервації, документування, вивчення, інтерпретації і ін. 1982 р. ICOM визначив (археологічний) «сайт-музей» як «музей, створений для захисту природної і культурної спадщини, рухомої і нерухомої, на її оригінальному місці існування, де її було створено чи досліджено» [32]. Як вже зазначалося, ми вважаємо даний термін недоцільним для використання в українській термінології, оскільки основним критерієм сайт-музеїв є їх створення на історичному місці знаходження пам'яток – як рухомих, так і нерухомих. Іншими словами, йдеться про музеї «*in situ*».

Дослідниця А. Лещенко трактує сайт-музей як музей, створений з метою збереження об'єктів культурної і природної спадщини на місці їх створення чи виявлення [119]. Термін був запропонований в 1950-х рр. і походив від англійського «*site*» – місце розташування. Навіть в англійській літературі термін не користується популярністю, а в документах ICOM термін використовується лише відносно археологічних музеїв, створених методом «*in situ*». Як зазначив у своєму аналізі Д. Кепін, для україномовних людей (і не тільки), термін «сайт» сьогодні стійко асоціюється з «веб-сайтом», який є поняттям інформатики, а не пам'яткознавства, архітектури чи музеєзнавства. Також в англійській науковій літературі археологічного спрямування цей термін часто використовується в якості синоніму терміну «*settlement*» (стаціонарного поселення) або позначає місце знахідок підйомного матеріалу, місце розташування стоянки [193].

Погоджуючись з останнім твердженням, вважаємо даний термін невдалим. Для позначення суті поняття можна використовувати термін «*in situ*». Таке пояснення може стосуватися не лише археологічного, але й будь-яких інших музеїв, створених на місці свого побутування.

Неоднозначно склалася ситуація з визначенням археологічного музею під відкритим небом. Часто цим терміном називають заклади, що демонструють

реконструйовані об'єкти, а не автентичні пам'ятки. Довгий час у світі намагалися визначити назву для згаданих музеїв. Досі їх часто визначають як «парк», «центр», «історична майстерня», «історичне поселення», «ферма», «селище» тощо. Хоча, по суті, вони є музеями експериментальної археології, в міжнародній класифікації їх відносять до археологічних музеїв під відкритим небом (АОАМ – Archaeological Open-air Museums).

Міжнародна федерація EXARC наводить наступне визначення: археологічний музей під відкритим небом – це неприбуткова постійна установа з архітектурними реконструкціями під відкритим небом в натуральну величину, відтвореними на основі археологічних джерел. Вони експонують пам'ятки нематеріальної спадщини та забезпечують інтерпретацію побуту і життя людей в певний історичний період. У протоколах ICOM зазначено, що в археологічних музеях під відкритим небом використовуються реконструкції вже неіснуючих історичних будівель, створені на основі строгих наукових методів та адаптації інтер'єрів. В загальному, експозиції таких музеїв під відкритим небом можна розглядати як колекцію пам'яток нематеріальної спадщини, що демонструє побут людей в історичному контексті.

Згідно численних наукових досліджень, в сучасній музейній справі України продовжується процес ускладнення структури ряду музеїв і трансформації їх у багатопрофільні музеї – в тому числі, під відкритим небом [74]. Одним з недоліків музейної мережі України є невідповідність профілізації і типології чинному законодавству. Термінологія даної сфери все ще потребує подальшої розробки та уточнення, а також прописання в діючих Законах України.

1.4. Методичні основи дослідження архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом.

Методика дослідження зумовлена його особливостями, а також станом вивченості та наявності джерельної бази. Дослідження принципів формування та архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом передбачає

використання сукупності наукових підходів.

З огляду на специфіку напрямку наукової роботи, дослідження архітектурно-просторової організації музеїв ґрунтується на пошуку рівноваги між забезпеченням повноцінної музейної інфраструктури, зручної для туриста, створення оптимальних умов зорового, змістового та емоційного сприйняття експонованих пам'яток та належної їх охорони.

Для вивчення музеїв під відкритим небом ключовою характеристикою є різногранність аналізованих об'єктів. Одним із напрямків дисертації залишається формулювання особливостей та доцільності застосування комплексного різногалузевого підходу для вдосконалення використовуваних в Україні прийомів архітектурно-просторової організації. Основою наукового дослідження є вивчення історичних передумов та закономірностей сучасного формування структури музеїв під відкритим небом. Визначені чинники враховано під час формулювання рекомендацій, доповнених ілюстративними схемами.

Організація простору спрямована на формування цілісної системи, яка активно взаємодіє з навколишнім предметно-просторовим середовищем. Тому, в якості дослідницького підходу використано системний підхід. Критеріями вибору стали загальні принципи діалектичної логіки: об'єктивність розгляду, конкретність, всебічність розгляду та історизм. В межах системного підходу використано структурно-функціональний метод, що виділяє структурні компоненти, підсистеми й елементи, визначає їх роль у загальній системі, внутрішні й зовнішні зв'язки.

Методологія дослідження полягає в комплексному архітектурознавчому, графоаналітичному, типологічному порівняльному аналізі музейних закладів під відкритим небом в Україні і світі. Ретроспективний огляд спрямовано на вивчення стану об'єкту і тенденцій його розвитку в минулому. Розглядаються композиційні, функціональні та семантичні зв'язки між об'ємно-просторовими елементами музейних комплексів. Співставляється архітектурно-просторова організація об'єктів у різних географічних регіонах протягом виникнення та розвитку типологічної групи музеїв під відкритим небом.

З огляду на велику кількість та різноманіття типів музеїв під відкритим небом, методика дослідження опирається на порівняльний аналіз, який включає аналітичне, топографічне, історико-картографічне, історико-генетичне, систематизаційне, статистично-вибіркове, генезисне, графоаналітичне, термінологічне, архітектурно-стилістичне вивчення, а також натурні обстеження.

Музеї під відкритим небом розглядаються з двох сторін: формування історично достовірного архітектурно-просторового середовища та створення дієздатної музейної інфраструктури. Важливим завданням дисертації постає визначення особливостей взаєморозміщення, взаємозв'язку та взаємовпливу історично сформованих та нових адаптованих функцій територій, споруд і приміщень пам'яткових комплексів. Даний аспект досліджень реалізований за допомогою композиційно-морфологічного аналізу картографічних та іконографічних матеріалів та натурних обстежень.

Дослідження архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом можна розділити на наступні етапи:

1. Узагальнення результатів попередніх досліджень архітектурної, музеєзнавчої та охоронно-реставраційної сфер, розгляд та порівняння основних законодавчих положень, що регулюють створення музеїв під відкритим небом в Україні і світі.

2. Уточнення терміну «музей під відкритим небом» і класифікація основних їх типів, залежно від того, на основі яких пам'яток вони створюються.

3. Формування методики аналізу архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом на основі втілених проектів в Україні і світі.

4. Визначення особливостей функціональних зв'язків та композиційних характеристик музеїв, що впливають на формування їх просторової структури, архітектурного планування та вибір експозиційного дизайну. Виокремлення світових тенденцій у створенні музеїв під відкритим небом.

5. Виділення прийомів, методів і засобів архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом, які доцільно використовувати в Україні

для формування інформативного, зручного музейного середовища довкола збережених пам'яток архітектури, містобудування, археології та історії.

6. Розробка рекомендацій щодо архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом в Україні.

Щоб досягти об'єктивності дослідження, на різних етапах застосовано не лише методи загальнонаукового пізнання, але і спеціалізовані методи дослідження. На початкових етапах основним залишається емпіричний метод, що проявляється у зборі теоретичного та практичного матеріалу, пізніше він застосовується при здійсненні аналізу композиційного, картографічного, іконографічного матеріалу та натурних обстежень. Аналізуються тенденції організації музеїв під відкритим небом у вітчизняних та закордонних музеях, методи, засоби та прийоми формування експозиції та інфраструктури музею. Для цього було використано наступні методи: абстрагування, генетичний, індуктивний, історичний, порівняльний методи, систематизацію, узагальнення, класифікацію. Використано також комплекс методів мистецтвознавства, серед яких художньо-стилістичний аналіз, типологічний, порівняльно-описовий метод та метод композиційного аналізу організації простору. У підсумку, на основі формалізації було складено схеми і таблиці, що ілюструють результати дослідження.

На першому етапі дослідження проведено порівняльний та змістовий аналіз наукових публікацій, електронних джерел, нормативно-правової бази та втілених у світі проектів музеїв під відкритим небом. Під час аналізу наукової літератури виникли труднощі, пов'язані з неточностями термінологічного апарату. Результатом аналізу та синтезу вітчизняних та закордонних наукових публікацій, а також нормативно-правової бази та проектних матеріалів стало формулювання актуальності дослідження проблеми архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом в Україні.

Історичний аналіз застосовано для дослідження еволюції музеїв під відкритим небом у світі та в Україні. У підсумку визначено основні етапи розвитку музеїв та світові тенденції в їх проектуванні.

Метод абстрагування використано на емпіричному та теоретичному рівнях дослідження, зокрема в аналізі об'ємно-просторових моделей середовища, розробленні композиційних моделей музеїв під відкритим небом.

У дослідженні використано евристичний метод для інтерпретації даних, класифікації та знаходження нових засад та прийомів архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом.

Композиційно-морфологічний аналіз проведено на рівні дослідження супутникових зйомок Google, планів та схем екскурсійних маршрутів. Композиційно-морфологічний аналіз спрямований на виявлення взаєморозміщення основних елементів у просторі.

Під час композиційно-морфологічного аналізу важливо враховувати розміщення архітектурних споруд пам'яткового комплексу в структурі ландшафту.

Індуктивний метод використано для узагальнення результатів з метою визначення загальних напрямків дослідження. Систематизація та узагальнення стали основою теоретичного осмислення проблеми поєднання різних галузей для створення експозиції та організації простору музеїв під відкритим небом.

На основі проаналізованого матеріалу запропоновано рекомендації щодо підходів, прийомів, методів та засобів та закономірностей їх архітектурно-просторової організації, які доцільно використовувати в Україні. Виділено рекомендації у формуванні просторової структури, архітектурного планування, функціонального зонування та розробці експозиції музею у зв'язку з середовищем.

Висновки до першого розділу.

Спеціальних наукових досліджень, присвячених створенню музеїв під відкритим небом, небагато. Більшість з них торкаються лише окремих аспектів формування таких закладів або розглядають конкретний їх тип. Більш ґрунтовні публікації належать до сфери музеєзнавства, акцентують культурологічні аспекти,

омінаючи практичні завдання планування та організації архітектурного простору музеїв під відкритим небом.

В Державних будівельних нормах та інших документах питання практично відсутнє. У ДБН В.2.2-9:2018 «Громадські будинки та споруди. Основні положення» і ДБН В.2.2-16-2005 «Будинки і споруди. Культурно-видовищні та дозвіллієві заклади» фрагментарно згадуються аспекти проектування музеїв, архітектори досі орієнтуються на застаріле видання «Рекомендации по проектированию музеев». Юридичні сторони створення музею наведені в ЗУ «Про музеї та музейну справу». Всі згадані документи стосуються колекційних музеїв, оминаючи специфіку музеїв під відкритим небом. Тому основними документами, що регулюють архітектурно-просторову організацію музеїв під відкритим небом залишається пам'яткоохоронне законодавство.

Рекомендації щодо створення та функціонування музеїв під відкритим небом (скансенів або археологічних) містяться і в міжнародних документах, а саме Конвенціях UNESCO, Рекомендаціях до них, ратифікованих нашою державою, а також Хартіях ICOMOS та ICOM.

В Україні немає розробленої типології музеїв під відкритим небом. Проблемою залишається відсутність визначень понять, які широко фігурують у науковій літературі, проте не мають чіткого закріплення в законах, а також неузгодження термінології з міжнародними документами.

Ми вважаємо за доцільне використання запропонованого М. Каулен терміну «середовищний музей», але як загального поняття, що визначає концепцію демонстрації об'єктів культурної спадщини у поєднанні історико-культурним середовищем, найбільш характерну для музеїв під відкритим небом.

Пропонується використовувати наступну класифікацію музеїв під відкритим небом за різними ознаками:

- за типом, залежно від пам'яток, на основі яких створено музей (скансени, садиби-музеї, архітектурні музеї, археологічні музеї, індустриальні (технічні) музеї, меморіальні музеї, музеї-цвинтарі, екомuzeї та комплексні (комбіновані));

- за профілем, залежно від тематичного спрямування (аналогічно до поділу колекційних музеїв – етнографічні, архітектурні, меморіальні тощо);
- за територіальним та адміністративним принципами (аналогічно до поділу колекційних музеїв);
- за особливостями експонування (колекційні, ансамблеві, середовищні, «живі»).

Особливості дослідження зумовили формування його методичних основ. В якості дослідницького підходу використано системний підхід. Критеріями вибору стали загальні принципи діалектичної логіки: об'єктивність розгляду, конкретність, всебічність розгляду та історизм. В межах системного підходу використано структурно-функціональний метод, що виділяє структурні компоненти, підсистеми й елементи, визначає їх роль у загальній системі, внутрішні й зовнішні зв'язки.

Методологія дослідження полягає в комплексному архітектурознавчому, графоаналітичному, типологічному порівняльному аналізі музейних закладів під відкритим небом в Україні і світі. Ретроспективний огляд спрямовано на вивчення стану об'єкту і тенденцій його розвитку в минулому. Беруться до уваги композиційні, функціональні та семантичні зв'язки між об'ємно-просторовими елементами музейних комплексів. Співставляється архітектурно-просторова організація об'єктів у різних географічних регіонах протягом виникнення та розвитку типологічної групи музеїв під відкритим небом.

З огляду на велику кількість та різноманіття типів музеїв під відкритим небом, методика дослідження опирається на порівняльний аналіз, який включає аналітичне, топографічне, історико-картографічне, історико-генетичне, систематизаційне, статистично-вибіркове, генезисне, графоаналітичне, термінологічне, архітектурно-стилістичне вивчення, а також натурні обстеження.

РОЗДІЛ 2. ДОСВІД І СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЇВ ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ

2.1. Процес становлення і розвитку музеїв під відкритим небом.

Перші музеї створювалися на основі стародавніх архівів, бібліотек, храмових збірок цінних предметів. Сама назва походить від слова «мусейон» (гр. μουσείον), що означає «дім муз». Дари покровителькам мистецтв і наук стали першими збірками творів мистецтва, колекціями сакральних предметів античного світу. Речі, що зберігались там, використовували для навчання та набуття певних навичок, вони служили джерелом знань в якості наочних прикладів.

Ставлення до культурного надбання трансформувалося зі зміною епох. Від приватного колекціонування культурних цінностей людство змістило фокус у напрямку адаптації спадщини до сьогодення, розробки наукових основ збереження й охорони шляхом консервації, музеєфікації, ревіталізації. Розквіт музейної справи припадає на ХІХ століття. В цей час зароджуються найбільші і найвідоміші на сьогодні музеї світу – в тому числі, під відкритим небом.

Зміни в трактуванні історико-культурного надбання у ХХ столітті, виникнення поняття нематеріальної спадщини позначилися на сфері збереження: від точкового вивчення окремих пам'яток до комплексного долучення до культурного простору ландшафту, природних об'єктів, довкілля з його етносом [44]. Сьогодні важливим є активне використання спадщини шляхом включення її в сучасне життя.

Перехідний етап трансформації музейного простору та соціокультурних функцій музею все ще триває. Поширюється поняття «інтегрований музей» та «нова музеологія», в яких музей розглядається як інститут, що виходить за межі функцій консервації та освіти і переходить до здійснення більш широких завдань, що дозволяють йому брати участь в житті навколишнього соціуму і інтегруватися в навколишнє середовище.

Як було згадано, термін «музей під відкритим небом» не має чітко виражених меж і строгих визначень. З цієї причини переважно його трактують занадто широко. На початках виникнення в музеях під відкритим небом експонувалися пам'ятки народної архітектури (найчастіше, дерев'яної) і певний тип культури, відображений в етнографічних колекціях. Таку характеристику музеям під відкритим небом дав німецький дослідник А. Циппеліус, а пізніше її підтримав польський вчений Є. Чайковський, а також директори Європейської асоціації музеїв під відкритим небом [37]. Проте сьогодні її можна застосувати лише до музеїв народної архітектури і побуту.

Історично процес організації і розвитку мережі музеїв під відкритим небом був нерівномірним і доволі стихійним. Він мав виражену географічну особливість: більшість таких музеїв розміщено в гірських районах. Це пов'язано з тим, що на важкодоступних територіях високогір'я традиційні форми народної культури зберігаються довше.

Більш ніж столітній період розвитку музеїв під відкритим небом розпочався у Європі. Спеціалісти умовно поділяють його на три основних етапи. Перший – від створення першого музею під відкритим небом, стокгольмського «Скансена», 1891 р. до кінця Першої світової війни 1918 р. Другий – з 1919 р. до 1958 р., коли на Стокгольмській конференції ІКОМ було прийнято Декларацію, яка стосувалася питань визначення та організації музеїв під відкритим небом. Третій – від 1959 р. триває до сьогодні [184]. Вважаємо за необхідне третій етап розділити на двоє і додати ще один, четвертий етап, який розпочався у ХІ ст.

Перший етап визначається активним процесом створення музеїв під відкритим небом в північноєвропейських країнах. Основоположником музеїв під відкритим небом вважається Артур Хазеліус, оскільки він став першою людиною, що втілила концепцію такого закладу на практиці. Хоча він висловлював ідею створення панскандинавського музею і з 1872 р. вже вивозив об'єкти з Норвегії, історія музеїв під відкритим небом розглядається починаючи від 1891 р. – року відкриття «Скансену» поблизу Стокгольма (табл. Г.1). Окрім «Скансена» в число найвідоміших музеїв, створених в цей період у Швеції, можна згадати музеї в

Лунді (1891 р.), Ескільстуні (1903 р.), Йончопінгу (1901 р.), Бунге (1906 р.), Гагнефі (1906 р.), Естерсунді, Грені, Херньосанді, Ельвдалені (1912 р.), Мурі (1914 р.) і ін.

В Норвегії створення перших музеїв під відкритим небом було нерозривно пов'язано з соціально-політичною ситуацією, яка стимулювала ріст національної самосвідомості [46]. В 1894 р. королівська колекція будівель на півострові Бигдой в Осло перетворюється на музей, який у 1902 р. відкрився для відвідувачів. Другий великий норвезький музей під відкритим небом в Ліллехаммері був заснований 1904 р. Більшість музеїв, що з'явилися в Норвегії до 1918 р., створювалися в південній частині країни, рідше – на далекій півночі.

З чотирьох музеїв під відкритим небом Данії, які виникли до Першої Світової війни, найцікавішими можна вважати музеї в районі Лінгбю поблизу Копенгагена і в Орхусі. «Старе місто» в Орхусі (1914 р.), на відміну від музею в Лінгбю, де зберігалися сільські споруди, орієнтоване на демонстрацію і збереження міського середовища та побуту Данії. Особливим досягненням вважався музей «Сеусаарі» (1909 р.), який був предметом гордості фінського народу в час, коли його території були розділені між Швецією та Росією.

На території нинішньої Фінляндії було ще чотири музеї. В період створення музеїв в Турку і Куопіо, вони мали більше експонатів шведського походження, ніж фінських.

В Голландії перший музей під відкритим небом з'явився в 1912 р. в Арнемі. Сьогодні цей музейний комплекс доволі відомий в Європі і динамічно розвивається.

Ідеї розвитку нового типу музеїв в кінці XIX століття поширилися і на території Німеччини. Перші пропозиції щодо збереження пам'яток архітектури і створення музеїв під відкритим небом тут виникли по ініціативі місцевого краєзнавця Фосса [46]. На початку XX ст. виникає кілька подібних музеїв, але найбільшого визнання набув музей в Кенігсберзі (1913 р.), в основі архітектурно-просторової організації якого лежали принципи і методологія, використана при створенні шведського «Скансена».

В Австрії, Угорщині, Чехії і інших європейських державах того періоду не створювали великих музейних комплексів. Але ідея їх створення та організації доволі часто висловлювалися під час традиційних щорічних етнографічних виставок.

На *другий етап* розвитку європейських музеїв під відкритим небом припадають дві Світові війни, що змінили політико-географічний поділ Європи. Проте, прагнення до самовизначення, пізнання і збереження власної історії, традицій і пам'яті народів зумовили створення численних музеїв під відкритим небом у міжвоєнний час.

За роки Першої світової війни розширити свої колекції вдалось небагатьом музеям. В їх числі музеї під відкритим небом в Арнемі (Голландія), в Оденсі і під Копенгагеном (Данія). Останній активно розвивався в воєнні роки як центр патріотичного виховання і пропаганди традицій національної культури [29].

Найбільше музеїв міжвоєнного періоду було створено у Швеції (135). В 1920 році за ініціативою місцевих жителів було створено шахтарський музей під відкритим небом у Лудвіці (Даларна). Він став першим музеєм, де методи збереження пам'яток житлової народної архітектури застосували до пам'яток промислової техніки. Натомість музей-садиба Естарп (1924 р.) відомий завдяки відновленню в ньому технології ведення традиційного сільського господарства з застосуванням історичних методів землеробки, старовинних знарядь праці та давніх механізмів.

У Норвегії було засновано близько 60 музеїв. Найцікавішим серед них вважаємо музей під відкритим небом у Рьорусі, де демонструється життя різних соціальних груп населення: шахтарів, фермерів з високогір'я і корінного населення Лапландії.

Свідченням розвитку музейної справи Фінляндії міжвоєнного періоду є створення у 1923 р. представницького підрозділу музеїв під відкритим небом в рамках Союзу фінських музеїв. Серед дванадцяти музеїв, створених в той час, особливе місце посідає «Музей ремесел на монастирському пагорбі» в Турку (1937 р.). Він організований на основі комплексу господарських і промислових

споруд 1770-1820 рр., а також близько 30 різноманітних майстерень. Сьогодні це один з найвідоміших європейських методичних центрів, де відтворені міські житлові споруди різного періоду, включаючи будівлі ХХ століття. Інші фінські музеї були менші за розмірами і мали локальне значення. Музей «Робочий квартал Амурі» в місті Тампере можна назвати першою спробою демонстрації міської забудови в динаміці її розвитку протягом 1882-1973 років. Характерною рисою даного закладу є участь в роботі музею дітей.

У міжвоєнний період виникали і активно розвивалися музеї під відкритим небом в Великобританії, Німеччині, Угорщині, Данії, Ісландії, Литві, Польщі, Румунії, Чехії, Швеції, Росії і ін. Один з найстаріших музеїв під відкритим небом Чехії – музей «Рожнов під Радгоштем» у Моравії. Хоча концепція була запропонована перед Першою Світовою війною, будівництво розпочалося лише у 1925 році. Перший сектор під назвою «Дерев'яне містечко» був створений по рисунку плану старої частини м. Рожнова, який неодноразово руйнувався і перебудовувався. Пізніше відкрилися сільський сектор «Валахське село» (1968 р.) і «Долина млинів» (1983 р.), де нинішні власники розповідають про історію будівель, про свою сім'ю, а також демонструють процес виготовлення муки у млині та пригощають випічкою. Такі музеї сьогодні називають «живими». Спеціальна програма музею представлена річним циклом освітніх програм, пов'язаних із сільським господарством, ремеслами, городництвом, народними обрядами і тваринництвом.

На острові Мен у Великобританії у 1938 році був створений музей, в основі концепції якого – розвиток поселення. Музей займає значну його частину і, крім пам'яток архітектури, що знаходяться під охороною, включає близько 100 га сільського ландшафту. Тут вперше реалізували ідею змішаного типу музею, створеного методами «*in situ*» (на місці свого розташування) та «*ex situ*» (перенесення пам'яток), поєднавши на одній території існуючі споруди з їх мешканцями і привезені з різних місць цінні будівлі. Пізніше по цьому зразку було створено музей у Ньютонморі (Шотландія). Подібна організація музею під відкритим небом поширилася по всьому світі (напр., с. Холлоко в Угорщині).

Початок Другої світової війни в більшості європейських держав призупинив процес розвитку мережі музеїв. Лише у Швеції, якій вдалося зберегти нейтралітет, та, певною мірою, у Фінляндії продовжували виникати нові скансени. Обумовлений воєнними руйнуваннями, ростом самосвідомості населення і правління, у Європі розвивається рух щодо відновлення історичних пам'яток архітектури та забезпечення їх збереження.

1949 року було створено відомий музей під відкритим небом у Швеції – «Старий Лінчепінг». На території, площею 4 га, було реконструйовано стару частину міста зі збереженням планування, садибної забудови, а також грядок, невеликих фонтанів та скульптур у внутрішніх дворах. Центральну площу оточують будинки заможних містян та громадські споруди. Деякі житлові будинки, які перенесли на територію музею, були заселені тодішніми власниками. Сьогодні тут продовжують жити власники магазинів, майстерень та крамниць, які пропонують відвідувачам на продаж свою продукцію [26]. Вкінці ХХ ст. «Старий Лінчепінг» став ще й методичним центром музеїв під відкритим небом в галузі збереження і розвитку дерев'яної міської архітектури, а також займається розробкою систем охорони і реставрації споруд, організацією різноманітних заходів і свят протягом року, науково-дослідницькою роботою та комерцією [190].

1953 року був відкритий фламандський музей під відкритим небом в м. Бокрейк (Бельгія). Іконографія ХVІ ст. та картини П. Брейгеля лягли в основу реконструкції зовнішнього вигляду окремих споруд, перевезених у музей [31]. Спершу тут зберігалася лише сільська дерев'яна архітектура Фландрії різного датування, але пізніше з'явилася і міська забудова у вигляді перевезених будівель Антверпена ХV-ХVІ ст. та цегляних копій знесених або зруйнованих під час реконструкції міста споруд. Організаційні, фінансові та експлуатаційні питання залишались невирішеними. Використання таких споруд для проведення різного роду заходів було доволі складним, оскільки не був вирішеним концептуальний рівень появи такої забудови в музеї. Використання пам'яток чи новобудов в комерційних цілях, їх презентація в музеї, розміщеному поблизу від унікального

старого Антверпена, який постійно відвідують чимало туристів, виявилось складною і нерентабельною справою. Постало питання про продаж чи здачу в оренду споруд, що знаходились на балансі музею, потребували ремонту і постійного догляду. Цей приклад демонструє, що модні тенденції і напрямки в музейній діяльності здійснюють далеко не завжди позитивний вплив на її розвиток. Для уникнення такого роду складних проблем, створення будь-якого музею, а тим більше музею під відкритим небом, який, переважно, має великі масштаби, потребує ретельної науково-аналітичної підготовки та вироблення дієздатної ефективної концепції експонування та архітектурно-просторової організації.

Багато музеїв, заснованих до 1958 р., є локальними, мають невеликий розмір і організовувалися безпосередньо в селах або містечках на основі історичних садиб силами місцевих мешканців при підтримці правління. Прикладом таких невеликих музеїв під відкритим небом можуть служити скансени Ісландії, де ідея створення невеликих закладів виникла ще в довоєнний період, перший з яких відкрився 1943 р. Єдиний крупний музей під відкритим небом в Ісландії знаходиться в її столиці – Рейк'явіку. Створений він 1957 р. на основі садиби XV ст., довкола якої згодом встановили ще 23 будівлі, привезені з різних регіонів країни.

Третій період відзначається кількісним ростом, поширенням по всій території Європи та інших континентів, а також розширенням типологічного розмаїття.

Широко відомим став музей під відкритим небом в Коммерні (Німеччина), створений 1958 р. Його вважають одним з найбільш прогресивних завдяки оригінальній експозиції, що складається з чотирьох архітектурних комплексів (кожен з них демонструє типові сільські поселення чотирьох частин Рейнської області: Вестервальда, Айфеля, Нідеррайну і Бергішесланда), а також завдяки численним теоретичним роботам директора музею, А. Циппелюса. Саме він пізніше ініціював створення Асоціації європейських музеїв під відкритим небом 1972 р.

Заслужують на увагу північноірландські музеї, зокрема Ольстерський музей поблизу Белфаста. В ньому акцентувалося відтворення сільського стилю життя, основних видів діяльності та ремесел, характерних для відповідних регіонів. Тут налагодили ковальське, ткацьке виробництво. Відповідно до набору функцій йшов конкретний набір пам'яток, що стали експонатами. Оточуюче середовище підсилює необхідну атмосферу ферм. Такі доповнення служать додатковим ілюстративним матеріалом і не потребують детальних пояснень. Згодом до музею включили окремі споруди міської забудови, які стали відігравати функцію експозиційних площ. Організовані на території музею різноманітні культурні, освітні та соціальні заходи відіграють помітну роль і в політичному житті місцевого населення, відшуковуючи мирні рішення для соціокультурних та релігійних проблем (у музеї експонуються храми трьох різних конфесій – римокатолицької, англіканської та кальвіністської).

В останні десятиріччя в Німеччині було створено ряд музеїв під відкритим небом, особливістю яких є розвинена науково-дослідна функція, всі вони функціонують як методично-дослідні центри. Ще одною рисою німецьких музеїв під відкритим небом є експонування пам'яток науки і техніки XIX – початку XX століття, багато з яких знаходяться в робочому стані і продовжують виконувати свою функцію. Такі музеї можна назвати «технічними» або «індустріальними». Таким чином, орієнтація музеїв під відкритим небом на дерев'яну народну архітектуру поступово розширилася на міську забудову, а згодом і на промислові споруди.

Особливу увагу привертають археологічні музеї під відкритим небом, створення яких характерно не лише для Європи. Характер таких музеїв визначається специфікою місцевої спадщини і пам'яток конкретних регіонів, представлених древніми архітектурними комплексами (Музей під відкритим небом в Ель-Аснамі, Національний парк в Тассілі з наскельними малюнками, музей «Царські гробниці» в Луксорі і ін.). Музеї під відкритим небом та музеї-заповідники Азії також часто створюються на основі архітектурних комплексів та ансамблів (Музей глиняних воїнів з гробниці імператора Цинь Ши Хуан-ді,

Музей в Кампонг-Томі в Кампучії і ін.). Набули поширення археологічні музеї-заповідники під відкритим небом в країнах Латинської Америки.

Створення археологічних музеїв під відкритим небом є характерним і для країн Південної і Центральної Європи (переважно, на місці розкопок грецьких і римських міст). У Берлінському музеї під відкритим небом, відкритому 1975 р., основу експозиції складають археологічні розкопки поселення початку XIII століття. Тут реконструювали селище з численними житловими та господарськими спорудами. В музеї демонструються знайдені тут археологічні артефакти – знаряддя праці, прикраси та одяг.

У Франції доволі довго не було жодного музею під відкритим небом, хоча ідеї їх створення озвучувалися ще у 1930-х роках. Проте 1968 р. Жоржу А. Рів'єру вдалося реалізувати цю концепцію. Створені ним заклади започаткували такий вид музеїв під відкритим небом як «екомузей». Одною з найбільш характерних їх рис є тісна співпраця з місцевим населенням. В екомузеях зберігаються не лише територія, ландшафт і пам'ятні споруди, тут також продовжують жити люди, які зберігають устрій, історію, традиції, характерні для даного місця. Концепція екомузею отримала визнання і поширилася серед французького суспільства, про що свідчить факт створення близько 20 подібних музеїв у період з 1970 по 1986 роки. Найпопулярніший серед них – «Екомузей де От-Альзас» в Унгерсхаймі, відкритий 1984 року у Верхньому Рейні. Пізніше був створений музей поблизу Лілля, в якому демонструються пам'ятки північної Франції та деякі фламандські споруди.

Більшість екомузеїв використовує існуючі садиби, квартали та селища для пізнання і відновлення у невеликих масштабах екологічно-культурної рівноваги в поселенні, а також своєрідної соціальної терапії населення. Створення концепції дало поштовх до створення музеїв «in situ», які розташовуються в місцях свого історичного виникнення і функціонування.

Найвідоміший угорський музей «in situ» в селищі Холлоко включений у список світової спадщини UNESCO. Це поселення ділиться на дві частини. Одна із них, повністю присвячена музейній функції, демонструє пам'ятки культової і

житлової народної архітектури, сільськогосподарської та промислової діяльності угорських селян, ремісників і торговців Австро-Угорської імперії. Друга частина села забудована новими будинками, що зберігають народні риси. Жителі села переважно працюють у музеї, інші займаються, в основному, сільським господарством.

За подібним принципом охороняють сербські села. Одним з найвідоміших прикладів є музей «Старе Село» в Сірогойно. Більша частина споруд, що розташовані на його території, відноситься до XVIII-XIX ст., інші були перевезені пізніше. В деяких будинках по сьогодні живуть люди, але більшість споруд є музеєфікованими пам'ятками. В музеї щорічно відбуваються численні свята, фестивалі та заходи, присвячені традиційним ремеслам та обрядам.

Четвертий, період розвитку музеїв під відкритим небом відзначається розширенням функцій, впровадженням нових принципів щодо їх створення, формування та функціонування. Новостворені та реформовані музеї невпинно перетворюються на багатопрофільні освітньо-розважальні культурні центри.

Активно набувають популярності та поширення історико-культурні парки – музеї під відкритим небом, створені на основі відтворених втрачених пам'яток або достовірно відновленому історичному середовищу певної епохи. Такі музеї не демонструють автентичних пам'яток, проте експонують нематеріальну культурну спадщину – фольклор, ремесла, традиції та обряди тощо. Організувати даний тип музеїв під відкритим небом є набагато простіше, ніж використовуючи автентичні об'єкти, оскільки свобода проєктанта обмежується лише необхідністю наслідувати характерне історичне середовище (обмеження виникають у випадку розташування на історичному місці). В окремих випадках історико-культурними парками доповнюють автентичні споруди, в інших – вони функціонують автономно. Оскільки в їх основі лежить нематеріальна культурна спадщина, а не нерухомі пам'ятки, історико-культурні парки в даному дослідженні розглядаються лише побіжно.

Наприклад, в Північній Ірландії, поблизу деяких середньовічних замків в нових будівельних матеріалах, на основі наукових досліджень відтворюють

невеликі поселення. Актори театру зображають повсякденне життя древніх кельтів, демонструючи знаряддя праці і технологію давніх ремесел. Такі копії не можуть вважатися автентичними пам'ятками, але відтворення атмосфери і побуту людей якнайкраще доповнюють замкові споруди.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що сьогодні функціонує безліч музеїв під відкритим небом (табл. Г.2, Г.3). Найбільша їх кількість знаходиться в Європі (48%) та Північній Америці (46%). Розглядаючи азійські держави (3%), найбільше музеїв під відкритим небом зустрічається у Японії. Рідше – в Африці та Океанії (рис. Г.1).

Для Європи найбільш характерні етнографічні скансени, набувають популярності й екомuzeї. Останні також доволі часто зустрічаються в Америці та Канаді. Для країн Азії та Північної Африки більш характерні археологічні музеї під відкритим небом. Характер таких музеїв визначається специфікою місцевої спадщини і пам'яток даного регіону, представлених древніми архітектурними комплексами. Набули поширення археологічні музеї-заповідники під відкритим небом і в країнах Латинської Америки. Одинаковою популярністю у всіх частинах світу користуються історико-культурні парки (рис. Г.2).

Оригінальність ідеї «Скансену» полягала у тому, що функції збереження і демонстрації експонатів виносилися за межі стін музею. Сфери діяльності музею стали перевищувати розміри приміщень, що зумовило потребу використання відкритих площ і просторів. Житла, ремесла, господарство, предметний світ, а також нематеріальна спадщина (етнографічні фестивалі, фольклорні свята і релігійні обряди, історичні реконструкції) поєднуються і демонструються інтерактивно. Межі музейного простору розширюються та розчиняються завдяки відтворенню історичного середовища, поєднаного з історичними реконструкціями та ігровим полем.

2.2. Особливості та сучасний стан музеїв під відкритим небом в Україні.

Велика частина музеїв під відкритим небом, що сьогодні діють в Україні, була створена в минулому столітті, коли підходи до демонстрації пам'яток були іншими, а профільна класифікація - значно спрощена. На сьогодні, музеї впевнено трансформуються у багатофункціональні мультипрофільні просвітницькі соціокультурні заклади (табл. Г.2, рис. Г.2).

Гарнік Т. зазначає, що в культурному просторі України також спостерігається перехід від «науково-культурного закладу» або «заповідника» до «історико-культурних зон», що становлять собою своєрідний «мегамузей» з різноманітними формами діяльності. В таких «історико-культурних зонах» архітектура стає частиною комунікативного простору і перестає бути мертвим експонатом [71].

В процесі дослідження було розглянуто та проаналізовано особливості 30 діючих музеїв України, основні експозиції яких розташовані під відкритим небом (табл. Г.4, Г.5, Г.6). Найпоширенішим типом серед них є скансени (40% від загальної кількості музеїв під відкритим небом в Україні), музеї народної архітектури під відкритим небом, які поєднують історичну, етнографічну та природничо-наукову спеціалізацію (рис. Г.3).

На території України скансени з'явилися у 70-х рр. ХХ ст. Перший з них було засновано у 1964 році в Переяславі-Хмельницькому на Київщині. Згодом розпочалися роботи щодо створення музеїв під відкритим небом в Ужгороді (1965), Львові (1966), Києві (1969) та Чернівцях (1977) [193]. На відміну від Європи та Америки, де характерним є експонування реконструкцій з доповненням їх етнокотикою, орієнтованою на пересічного туриста, в Україні збереглася велика кількість автентичних пам'яток народної дерев'яної архітектури.

Намагання комплексно зберігати пам'яткові об'єкти, їх планувальну структуру, традиційну забудову, своєрідні характеристики ландшафту та історичного середовища в системі міста, поселення чи іншого містобудівного

утворення, стало підставою для створення перших заповідників, які потенційно мають якості музеїв під відкритим небом. Разом із дослідженнями та реставрацією пам'яткових споруд, починаючи з 50-х років минулого століття проводилися певні пам'яткоохоронні заходи й на об'єктах садово-паркового мистецтва, зокрема таких як старовинні парки «Софіївка» в Умані, «Олександрія» у Білій Церкві, палацово-паркові ансамблі в Качанівці, Сокиринцях, Алупці, Лівадії, Шарівці та ін. [153].

Кризові явища радянського суспільства у 80-х роках ХХ ст. спричинили розвиток негативних стагнаційних процесів пам'яткоохоронної та реставраційної діяльності в Україні. А науково-технічний прогрес на зламі ХІХ-ХХ ст. вводить нові зміни у музейну сферу. Автентичні матеріали окремих пам'яткових комплексів дозволяється доповнювати, ревіталізувати та ревалоризувати відповідно до сучасних будівельно-технічних вимог, але це треба робити з мінімально можливою шкодою пам'ятці, про що в Україні забувають на довгий час.

В нашій державі сьогодні налічується понад три десятки музеїв під відкритим небом різних типів і профілів. Найбільш численну групу представляють музеї народної архітектури і побуту – власне, скансени. Найбільші з них – національні Музей народної архітектури та побуту в селі Пирогів Київської області, Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини у Переяславі-Хмельницькому та Музей народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького «Шевченківський гай» у Львові. Дещо меншими є обласні музеї, серед яких варто згадати Чернівецький державний музей народної архітектури та побуту, Закарпатський музей народної архітектури в Ужгороді, Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття в селі Крилос Івано-Франківської області, Музей історії сільського господарства Волині в селі Рокині Волинської області та Музей архітектури і побуту «Старе село» в селі Колочава Закарпатської області [101].

Незважаючи на великий потенціал, туристична інфраструктура більшої частини України розвинута недостатньо для того, щоб приваблювати ширше коло

відвідувачів. Розташування пам'яток та інших туристично-рекреаційних ресурсів на території України, а також концентрація фінансових ресурсів держави повністю відображені у розміщенні музеїв під відкритим небом. Об'єктами музеєфікації виступають як осібні пам'ятки, так і пам'яткові комплекси чи ансамблі. Найбільша концентрація музеїв під відкритим небом на Київщині, де розташовані найбільші з них. Дещо менша – на заході України та на Прикарпатті, де популярні невеликі за розміром скансени та музеї-садиби (рис. Г.4, Г.5).

Різна концентрація пам'яток та інших туристично-рекреаційних ресурсів на території України зумовлює нерівномірність туристичного освоєння. Як приклад розглянемо Львівську область, яка залишається одним з найбільш туристично привабливих регіонів нашої держави. На жаль, основні туристичні потоки спрямовані у саме місто і кілька невеликих туристичних центрів поблизу. Це спричиняє навантаження на пам'яткову центральну частину міста, залишаючи практично неосвоєною приміську територію та інші райони області.

Крім «Шевченківського гаю» на Львівщині знаходяться й інші об'єкти, які можна класифікувати як музей під відкритим небом. Перш за все, це один з небагатьох у світі меморіальних музеїв-цвинтарів – Історико-культурний заповідник «Личаківський цвинтар». На Львівщині мають статус Державного історико-архітектурні заповідники у Львові і Жовкві та історико-культурні заповідники «Нагуєвичі» на Дрогобиччині і в м. Белз. Риси музею під відкритим небом мають Державний музей-заповідник «Олеський замок» та Музей-заповідник «Золочівський замок». Великим потенціалом для створення музею під відкритим небом мають Державний історико-культурний заповідник «Тустань» в селі Урич Сколівського району, Історико-культурний заповідник «Давній Пліснеськ» на території Пліснеського археологічного комплексу в селі Підгірці Бродівського району та ін. пам'яткові об'єкти.

Проте, музеям під відкритим небом в Україні притаманний ряд недоліків. Традиційні скансени занадто великі та інертні для планомірного систематичного впровадження сучасних тенденцій. Потреба масштабного фінансування теж стає перешкодою. Таким чином, вони адаптуються до сучасних вимог фрагментарно і

надзвичайно повільно, що характерно для скансенів у всьому світі. Для скансенів, створених «ex situ», недоліком залишаються ризики при перенесенні пам'яток. Для дерев'яної архітектури надзвичайно важлива пожежна безпека, якій в Україні приділяють недостатньо уваги.

Багато музеїв, які володіють рисами і потенціалом для створення на їх основі музеїв під відкритим небом (найчастіше, архітектурних), не надають належної уваги оточенню основних будівель. Парки навколо палаців, замків і резиденцій-музеїв трактують просто як доповнення, рекреаційну зону, а не цінний історичний матеріал. Основні експонати в таких музеях демонструються колекційним способом, зосереджуючись всередині приміщень. Будівлі-пам'ятки практично не трактуються в якості «експонату». А новостворені заклади, що класифікують себе як музей під відкритим небом, доволі часто спрямовують свою діяльність в туристично-розважальному напрямку, фрагментарно застосовуючи популярні у світі прийоми.

Характерною рисою музеїв під відкритим небом малого розміру є наявність на їх території або поблизу тематичних готелів і ресторанів, які покликані розважити відвідувача, але в яких наслідування історично вірних характеристик замінюється вільною стилізацією та інтерпретацією окремих іконічних рис місця чи епохи, що демонструє музей.

Для великих музеїв під відкритим небом (археологічних, меморіальних), для яких є характерним розпорошення пам'яток на великій території, недоліком залишається непродуманість транзитного руху всередині музею, а символічне знакування дотримується застарілих форм експонування – таблиця з текстом, макет чи монумент.

Популярні історико-культурні парки, які моделюють історичне середовище, оминають складнощі використання автентичних об'єктів, тим самим втрачаючи свою цінність, більшою мірою це розважальні центри.

Тенденція до вільного трактування історичного середовища спричинила ще одну відмінність українських музеїв під відкритим небом від європейських – у них практично відсутня науково-дослідна функція. Якщо великі скансени чи

археологічні музеї стають науковими центрами, де на основі вивчення місцевих пам'яток проводяться масштабні дослідні проекти, то в Україні ця їх сторона розвинена дуже слабо і є присутньою лише в найбільших і найстаріших музеях.

Багато з досліджених та раніше відомих пам'яток України можуть стати основою для створення музеїв під відкритим небом. Великим потенціалом володіють об'єкти, які не занесені до Державного реєстру, але мають історико-культурну цінність. Об'єктами музеєфікації можуть виступати як особні пам'ятки, так і пам'яткові комплекси чи ансамблі. Варто зазначити, що йдеться не про пристосування об'єктів культурної спадщини під музей, а про трактування їх як музейних експонатів.

Найбільш перспективним напрямком розвитку музеїв під відкритим небом в Україні є використання архітектурних ансамблів, фортифікаційних об'єктів та археологічних комплексів.

На Львівщині сьогодні існує можливість створення двох музеїв під відкритим небом, які б репрезентували Давньоруську добу – на основі Плісеського і Стільського городищ. Також Руську добу може представляти музей у Тустанській фортеці, яка сьогодні розвивається в туристично-анімаційному напрямку і щороку проводить масштабний етнокультурний фестиваль, проте їй бракує ресурсів для клуглорічної активності. Розвитку сприяє розміщення пам'ятки у курортній зоні Карпат, поблизу Трускавця, Моршина та Східниці, а також наявність проектної документації, розробленої дослідником пам'ятки, археологом М. Рожком.

На жаль, велика кількість об'єктів історико-культурної спадщини, які мають туристичну привабливість і потенціал для створення музеїв під відкритим небом, знаходяться у занедбаному стані, оскільки їх масштаб потребує великих капіталовкладень для створення повноцінного музею під відкритим небом. Набагато легше організувати тематичний або історико-культурний парк, в якому автентичність пам'яток має другорядне значення, ніж організувати архітектурний чи археологічний музей на основі об'єктів, що охороняються чинним законодавством. Брак коштів, небажання проходити через недосконалі юридичні процеси та необхідність проводити численні фахові дослідження відлякують

людей, які можуть стати натхненниками та ініціаторами створення музеїв під відкритим небом. Окремі ентузіасти, яким вдалося пройти через усі складнощі і таки заснувати музей, зазвичай обмежуються невеликими розмірами одного садибного комплексу. Три чверті всіх діючих музеїв під відкритим небом в Україні мають дрібні та малі розміри (рис. Г.4).

Тому, другим перспективним напрямком розвитку музеїв під відкритим небом можна вважати локальні (часто приватні) музейні установи. В Україні вони найбільш поширені на Закарпатті, де садиби-музеї функціонують в селах Антонівка Ужгородського, Зубівка Мукачівського, Осій Іршавського, Тернове та Наресниця Тячівського, Горінчове та Стеблівка Хустського районів. Реконструкції місцевих житлових споруд виконані у селах Бронька та Довге Іршавського району. Можна згадати музей «Рідне село» у с. Красний Мак Бахчисарайського району (АРК), історико-етнографічний музей «Козацькі землі України» у с. Вереміївка Чернобаївського району Черкаської області, етнографічний комплекс «Українське село» у с. Бузова Києво-Святошинського району Київської області, етнографічний музей під відкритим небом «Українська Слобода», розташований в с. Писарівка Золочівського району Харківської області та багато інших. Перелік приватних музеїв під відкритим небом можна продовжити новими, перспективними музейними установами. Мережа приватних музеїв під відкритим небом поступово розростається і популяризується.

Ще один перспективний напрямок музеїв під відкритим небом в Україні – промислові об'єкти. Численні заводи і виробництва, що залишилися на території нашої держави сьогодні активно загосподарьовуються у сфері видовищно-культурної діяльності. Вони також можуть лягти в основу музею під відкритим небом. Оригінальним був музей лісообробки і лісосплаву, створений на Чорній Річці і біля озера Синевир у Міжгірському районі [42]. На жаль, сьогодні він не функціонує, оскільки був сильно пошкоджений повінню, після якої не був відновлений.

Доволі бурхливо, як зазначалося вище, розвивається напрямок створення анімаційних історико-культурних парків під відкритим небом (16% від загальної

кількості музеїв під відкритим небом в Україні) (рис. Г.3). Серед них – Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» в Батурині, Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», Культурно-освітній комплекс «Мамаєва Слобода» в Києві, Історико-культурний комплекс «Запорозька Січ» на території Національного заповідника «Хортиця» в Запоріжжі, Музей під відкритим небом «Табір УПА «Волинь-Південь» в селі Антонівка Тернопільської області, Розважально-історичний комплекс Парк «Київська Русь» та ін. Проте, такі заклади не попадають у фокус даного дослідження.

Директори українських скансенів прийняли рішення про створення Асоціації музеїв під відкритим небом [14]. В Європі подібне об'єднання існує вже багато років. Асоціація європейських музеїв під відкритим небом «Association of European Open Air Museums» (АЕОМ) є престижною міжнародною організацією, яка об'єднує найвизначніших скансенознавців європейських країн з метою обміну досвідом щодо охорони пам'яток народної архітектури та побуту, побудови і діяльності музеїв під відкритим небом [209]. Багато науковців вважають, що «європеїзація» скансенів зовсім не йде на користь українській музейній галузі. Задля туристичного ширвжитку руйнуються автентичні пам'ятки, нівелюються наукова і документальна достовірність окремих об'єктів і цілих експозицій, яка водночас для туристів є найбільш привабливою [193].

Одним із шляхів ефективної модернізації музеїв в Україні є застосування інноваційних форм роботи музеїв, що зможуть зацікавити та привабити нових відвідувачів, а також поєднання зусиль музейної і туристичної галузей, що дозволить не лише популяризувати музеї серед населення, а й залучити нові фінансові надходження. Зокрема, варто згадати таке явище як музейний туризм, специфіка якого полягає в ефективному використанні туристичного потенціалу музеїв і територій, які до них прилягають, з метою пропаганди нашого національного надбання та сприяння входження України у європейський музейний простір [193].

Обґрунтованим буде твердження, що музеї під відкритим небом – це світова тенденція музейного туризму. Хоча в Україні їх формування знаходиться на

початковому етапі, останніми роками їх становлення набирає темпів і масштабів, музеї розширяють та урізноманітнюють традиційні методи роботи, підвищуючи зацікавлення публіки своєю діяльністю.

2.3. Сучасні світові тенденції в архітектурно-просторовій організації музеїв під відкритим небом.

В основу міжнародної стратегії збереження та використання культурної спадщини покладено такі принципи:

- розуміння комплексного характеру спадщини, що включає не лише рухомі і нерухомі пам'ятки історії, культури і природи, але й нематеріальну спадщину, етнокультурне, історичне і природне середовище;
- розуміння цілісності спадщини як системи освіти, в якій окремі об'єкти не можуть бути збережені окремо від інших, за межами історичного середовища;
- територіальний підхід до збереження спадщини;
- розгляд охоронної діяльності і використання спадщини як органічної частини сучасних соціокультурних та економічних процесів;
- розуміння трансформації сучасного суспільства, орієнтованого на отримання задоволення та ілюстративного матеріалу замість констатуючої інформації освітнього характеру;
- використання сучасних мультимедійних технологій для збереження та популяризації спадщини.

З огляду на ці принципи та історичний процес розвитку музеїв під відкритим небом, можна виділити основні світові тенденції у їх створенні та архітектурно-просторовій організації.

На сьогодні найактуальнішою тенденцією вважається середовищний підхід, що виражається в охороні середовища пам'яток архітектури та містобудування шляхом збереження історично сформованого природного та антропогенного оточення. Багато науковців у своїх працях зазначають важливість оточення

пам'яток. Саме музей під відкритим небом є тою формою музею, яка дозволяє найповніше реалізувати територіальний підхід, оскільки вона поєднує в собі взаємозв'язок і взаємовплив основних елементів історичного середовища і культурного ландшафту, а саме людину, культуру і природу.

Первинна ідея перенесення на окремі території унікальних сільських будівель і споруд трансформувалася у збереження пам'яток архітектури методом «in situ», тобто на своїх історичних місцях, зберігаючи зв'язок з історичним середовищем та певними історичними подіями. При неможливому збереженню об'єкта спадщини на місці свого розташування, як виключення, застосовується музеєфікація «ex situ», з перенесенням об'єкту в інше місце, де можна створити найбільш сприятливі умови для збереження та музейного показу (характерно для традиційних етнографічних музеїв під відкритим небом). Проте нова форма створення музеїв під відкритим небом набуває все більшого поширення і популярності.

Музеї під відкритим небом, що створюються «ex situ», зазвичай розташовуються у приміській парковій зоні. Такі території мають хороше транспортне сполучення з містом, включають в себе гарні пейзажні точки, водойми та цікавий рельєф – саме такі відпочинкові зони дозволяють створити якісну репрезентацію зведених пам'яток архітектури.

При використанні пам'яток «in situ», постають інші завдання – формувати нове середовище не потрібно, натомість треба оживити і відновити вже існуюче. В таких ситуаціях може бути складніше організувати транспортну доступність і відвідуваність, оскільки музей, що знаходитиметься далеко від міст і до якого складно добратися, не буде приваблювати туристів.

Інколи два підходи поєднуються. Наприклад, квартали історичної частини міста зберігалися як самостійний комплекс всередині міста або переносилися на його околиці і розміщувалися поруч із музеєм селищних територій. Європейський досвід дає приклади організації музеїв змішаного типу з акцентом на збереженні історичного середовища існуючого поселення і впровадження в його структуру

інших пам'яток різного періоду будівництва (острів Мен в Великобританії, село Карілатсі в Естонії або Холлоко в Угорщині).

До складу середовища входять різні аспекти – природний, ландшафтний, архітектурний, просторовий, функціональний, утилітарний, соціальний, інформаційний і інші. Можна зробити висновок, що в широкому розумінні історичне середовище розглядають як предметно-просторове оточення людини, створене нею у відповідних природних умовах для забезпечення своєї життєдіяльності [153]. На формування історичного середовища найбільше впливає діяльність людини, яка взаємодіє з природним оточенням, предметно його наповнює, удосконалюючи відповідно до своїх потреб. Таким чином, середовище постійно змінюється, хоча в окремі періоди його елементи можуть залишатися стабільними у часі.

Одним з обов'язкових заходів для збереження історичного середовища є територіальна охорона пам'яток архітектури та містобудування в своєму оточенні шляхом встановлення охоронних зон. Таким чином, територіально поєднана між собою сукупність пам'яток залишається єдиною в межах історико-культурних заповідників чи історичних ареалів.

Територіальним заходам збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини приділено увагу і в Законі України «Про охорону культурної спадщини». У розділі про захист традиційного характеру середовища та об'єктів культурної спадщини визначаються такі зони охорони:

- охоронні зони пам'ятки, археологічних територій, регулювання забудови, охоронюваного ландшафту, археологічного культурного шару;
- заповідники та історичні ареали населених місць як історично успадковані сукупності;
- об'єктів культурної спадщини, організованих територіально [141].

На основі згаданого вище закону було розроблено нормативні документи, а саме: ДБН «Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування» [18] та «Склад, зміст,

порядок розроблення погодження та затвердження історико-архітектурних опорних планів, спеціальної науково-проектної документації для визначення історичних ареалів населених місць України» [17].

Сьогодні музеї під відкритим небом, створені на основі ансамблів та комплексів пам'яток, часто отримують статус музею-заповідника. Навколо всієї території заповідника встановлюються такі зони охорони: охоронна зона заповідника, зона охоронюваного ландшафту і зона регулювання забудови. В межах цієї території строго забороняється будь-яка господарська та будівельна діяльність. Пам'яткоохоронні заходи на території заповідника повинні мати спрямованість на збереження історично сформованого просторового устрою оточення архітектурного чи містобудівного пам'яткового утворення.

Пам'яткові ансамблі та комплекси за своєю суттю є близькі до містобудівних утворень. Проте, останні характеризуються територіальною цілісністю, в той час як ансамблі – композиційною, а комплекси структурно-функціональною єдністю. З цієї причини, для збереження пам'яткових ансамблів та комплексів як об'єкта демонстрації музею під відкритим небом, рекомендується використовувати інтегральний підхід, а не вибірккову реставрацію окремих об'єктів, що є складовими цілісного пам'яткового утворення. Залежно від містобудівної значущості пам'яток, визначається загальне спрямування пам'яткоохоронних заходів, але обов'язковим пунктом у збереженні ансамблів та комплексів є охорона характерного довкілля.

Основна тенденція, яка повинна залишатися незмінною – пріоритет ефективної охорони пам'яток. При створенні музею під відкритим небом у кожному конкретному випадку архітектор повинен вибрати оптимальний набір пам'яткоохоронних методів. Для продовження часу існування пам'ятки та її максимально можливого збереження, провідними засобами залишаються своєчасна консервація, професійно виконані реставрація та реабілітація, а також грамотна музеєфікація або пристосування пам'ятки. Такі роботи проводяться у зазначеному законами режимі, за державного погодження та контролю. Будь-яка

пам'яткоохоронна діяльність повинна ґрунтуватися на наукових дослідженнях, в тому числі і вибір реставраційної методики.

Існують певні вимоги щодо збереження об'єктів спадщини, їх матеріальної і духовної складових, архітектурно-просторової форми та композиції, а також історично сформованого середовища. Дотримання цих вимог дозволить максимально розкрити суть та інформаційний потенціал історико-культурних пам'яток.

Ще одною важливою тенденцією у створенні музеїв під відкритим небом є можливість використання певної кількості реконструкцій. Термін «реконструкція» у пам'яткоохоронній сфері й реставраційній методиці означає відбудову, відтворення. До реконструкції вдаються для відтворення архітектурно-мистецького вигляду об'єктів минувшини [159]. Відтворення архітектурної форми споруди в одних випадках може зводитися до графічного зображення, в інших — досягатися шляхом натурної відбудови. Відповідно, розрізняють графічну (наукову) і реставраційну (практичну) реконструкції [121; 189].

Першочерговим завданням реставрації є збереження автентичної матеріальної субстанції пам'ятки. Другорядним виступає виявлення прихованих чи втрачених елементів архітектурної форми. Таким чином, предметом реставрації є автентична матеріальна структура пам'ятки, але не менш важливою є її архітектурно-просторова форма. Застосування відповідного методу і рівень втручання визначаються багатьма факторами – історико-культурною цінністю пам'ятки, рівнем збереженості і технічним станом, розміщенням у природному середовищі та системі забудови міст і поселень, а також функціонально-утилітарним потенціалом. В кожному випадку, реставратори прагнуть звести до мінімуму або взагалі уникнути інтрагенних дій щодо матеріальної основи пам'ятки. Але для архітектурних ансамблів особливо актуальною є художня, історична та містобудівна достовірність образу. Тому для таких пам'яток важливою є цілісність, яка часто є відсутньою через руйнацію та втрату окремих елементів ансамблю.

Застосування методу цілісної реставрації мотивується метою ревалоризації архітектурно-містобудівного ансамблю. У цьому випадку автентичність і достовірність виступають на рівні історичного середовища. Найважливішим стає збереження художнього образу ансамблю, який в даному випадку є ціннішим, ніж матеріальна автентичність окремих елементів. Цілісна реставрація ставить за мету максимальне розкриття особливостей пам'ятки як витвору мистецтва. Цей метод частково нехтує автентичністю, але зберігає художню достовірність, що є ключовим для архітектурних ансамблів.

Доцільність цього методу досі викликає бурхливі дискусії. Міжнародні та вітчизняні документи не рекомендують відбудовувати втрачені пам'ятки. Тому до реставраційної реконструкції варто вдаватися лише в окремих випадках. Якщо відсоток втрат пам'ятки є доволі значний, а її відновлення мотивується необхідністю регенерації архітектурного ансамблю та відновлення його ключових складових, то відбудова дозволяється лише при наявності достатнього наукового опрацювання.

Практика відбудови зруйнованих об'єктів в Україні набула популярності в 90-х роках ХХ століття. Хоча в деяких випадках такі дії є дійсно виправдані, вони стали занадто використовуваними, почали втрачати своє наукове підґрунтя і перетворилися у просте макетування, яке повністю нівелює історико-культурну цінність пам'яток. На думку автора, зазначені заходи мають право на застосування, але у випадках, коли значущість просторового образу ансамблю перевищує цінність автентичності окремо взятої його частини і тільки тоді, коли має достатню наукову базу, що дозволяє з високим рівнем достовірності відтворити втрачений елемент. У цих випадках автентичність відходить на другий план, а реконструйовані об'єкти відіграють певним чином меморіальну роль, роль символу.

Вдаватися до реставраційних реконструкцій тільки у виняткових випадках закликає й прийнята 2000 р. фахівцями ICOMOS та ICCROM Ризька хартія з автентичності та реконструкції історичних об'єктів у контексті збереження культурної спадщини. У ній зазначається, що відтворення об'єкта прийнятне

тільки тоді, коли воно є єдиною можливим шляхом збереження історично значущого місця або коли внаслідок руйнування об'єкта комплекс має незавершений вигляд. Також натурна реконструкція не може виконуватися на основі гіпотетичних домислів або становити загрозу збереженню автентичних залишків чи порушувати історично усталене середовище. [141; 153]

Безперечно, відтворені об'єкти не можуть вважатися пам'ятками, оскільки вони не є документом історії. Натомість вони мають інформаційно-символічний характер, що служить для відображення окремих історичних епох та для доповнення пам'яткових утворень та їх історичного середовища.

Особливим випадком є археологічні музеї під відкритим небом та експериментальна археологія, яка сьогодні набуває поширення. Спроби реконструкції окремих споруд чи цілих історичних поселень здійснюються не на території пам'яток археології, а поблизу. Їх виконують на основі ретельних наукових археологічних досліджень, вони дають змогу зрозуміти і наочно спостерігати окремі аспекти життєдіяльності історичних пам'яток. Такі «макети» використовують і в освітніх цілях, організовуючи на їх основі цілі музеї під відкритим небом, і в розважальних, проводячи різноманітні фестивалі, і в наукових – для проведення експериментів (наприклад, спалюють реконструкцію дерев'яного житлового будинку, для того, щоб краще зрозуміти, як така конструкція буде руйнуватися і які рештки залишить по собі). Автентичну пам'ятку так «використовувати» недопустимо, натомість реконструкції дають можливість експериментальній археології розширити наші знання про минувшину.

Після прийняття UNESCO Конвенції про нематеріальну спадщину у 2003 р., все більшої актуальності та поширення набуло відтворення народного фольклору, традицій та ремесел у музеях під відкритим небом. Також все більшої популярності набирає використання театралізованих елементів в екскурсіях та демонстраціях. Такий підхід широко використовується у т.зв. «живих» музеях або музеях живої історії.

В «живих» музеях під відкритим небом широко проявляється тенденція до «культури участі». Суть її в тому, що працівники музею унаочнюють історію, граючи ролі осіб, які колись жили та працювали в будинках, що тепер експонуються в музеї, а відвідувачі можуть самі взяти участь у різноманітних культурних дійствах, стати їх співтворцем. В такому випадку демонструється не лише архітектура певного історичного періоду, але й доповнюючі деталі предметного рівня - одяг, зброя, предмети побуту, транспорт тощо. Працівники демонструють народні ремесла, промисли та елементи фольклору та кухні, проводять показові творчі майстер-класи та різноманітні етнофестивали.

Найчастіше такий підхід використовується в музеях експериментальної археології під відкритим небом, створених на основі повністю або частково реконструйованих об'єктів, що дає можливість відвідувачам повністю використовувати як предмети, так і споруди музею. Але нерідко навіть класичні колекційні музеї для приваблення аудиторії реалізують окремі принципи «живої історії», наприклад, за допомогою театралізованих екскурсій. Подібні дійства є основою і тематичних парків.

Підставою для нових просторових рішень стає трансформація в сприйнятті глядачів. Оскільки відвідувачі сьогодні більш орієнтовані на отримання задоволення, а не текстових даних, ефективним буде використання мультимедійних засобів, що доповнюватимуть автентичні експонати. Все популярнішими стають засоби доповненої та віртуальної реальності. Використання інноваційних технологій викликають великий інтерес у молоді, для якої екранна культура та електронні джерела інформації більш звичні, ніж книжкові.

Щоб якнайповніше показати відвідувачеві створене людьми середовище існування та самореалізації, музейний простір повинен містити сукупність фізичних і символічних об'єктів.

Сучасні мультимедійні технології в музейному середовищі дозволяють розширити інформаційну складову експозиції, за допомогою технічних ефектів показати предмет в контексті віртуального простору, із можливістю

представлення атмосфери часу та специфіки існування предмету, стати засобом створення різного роду ігор, інтерактивних взаємодій та розваг.

Застосування мультимедійних систем при архітектурному вирішенні середовища може відігравати роль не тільки допоміжного засобу організації простору, але й виступати як самостійний інструментарій формування середовища.

Традиційні музеї, експозиції яких створюються за тематично-жанровим принципом, не здатні пробудити активність широкої публіки і допомогти їй усвідомити значення культурного надбання. Цю проблему успішно вирішують музеї під відкритим небом, які експонують пам'ятки в їх історичному середовищі, що сприяє комплексному сприйняттю інформації та посилюють емоційно-образний вплив музею на відвідувача.

2.4. Архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом в Україні на основі різних видів пам'яток.

Як уже зазначалося, в процесі дослідження було виконано всебічний порівняльний аналіз 30 діючих музеїв України, основна експозиція яких розташована під відкритим небом (табл. Г.4, Г.5, Г.6). Серед них розглядалися як офіційно визнані, так і ті, які володіють їх основними рисами, проте типологічно не вважаються «музеями під відкритим небом». До першої групи належать, в першу чергу, скансени та музеї садиби. Друга група складається в основному з музеїв-заповідників. Як було вказано у попередніх підрозділах, вважаємо «заповідник» - охоронним статусом закладу, тому класифікуємо їх як музеї під відкритим небом. Також, в цілях порівняння, до списку проаналізованих музеїв включено історико-культурні парки, які не потрапляють у фокус дослідження у зв'язку з відсутністю в них автентичних пам'яток.

Для України характерною є кількісна перевага скансенів (рис. Г.3). Для них характерне розміщення в мальовничих паркових зонах міст або за їх межами. За площею такі музеї різняться дуже сильно: від близько 10 га до понад 100 га.

Найбільший серед них - Музей народної архітектури та побуту в Пирогові. Українським скансенам притаманні переваги і недоліки більшості скансенів.

Першою особливістю, яка має і позитивні, і негативні риси є те, що скансени створені методом «ex situ» і перенесені з місця свого початкового існування. Позитив полягає у тому, що скансени розташовуються на озелених територія, до яких є зручний транспортний доїзд, який можна доволі легко організувати ще при виділенні ділянки під створення музею. Негативом стає втрата зв'язку з автентичним середовищем. Далеко не завжди у музеї достовірно моделюють рельєф та особливості садибних ділянок, не говорячи вже про флору та фауну.

Розпланування скансенів найчастіше пейзажне, з замкнутим, рідше спрямованим або комбінованим, туристичним маршрутом, на якому зустрічаються окремі точки інтересу – садиби та групи садиб, кожна з яких репрезентує пам'ятки певного географічного регіону. Така схема уже не раз використовувалася для планування скансенів і повністю себе виправдала.

Недоліком скансенів України є те, що попри велику площу, початково в них не передбачалося використання внутрішнього транспорту. Гуляючи по музею довгий час, люди, особливо літні, втомлюються, їм не вистачає сил, щоб оглянути весь музей і вони обмежуються лише відвідуванням основних експонатів або детальним оглядом груп пам'яток, які розміщені ближче до входу. Інколи, намагаються використовувати внутрішній електротранспорт, але він, зазвичай, лише створює незручності для пішоходів і вибивається з загального стилю середовища. Використання характерних для сіл коней, возів тощо – можна зустріти лише на невеличких площах, як атракціон, але не як засіб пересування.

Також при створенні скансенів не передбачалося проведення культурно-масових заходів – а якщо і передбачалося, то не в таких масштабах, як це робиться сьогодні. У скансенах відсутні приміщення для зручного проведення лекцій, майстер-класів, фестивалів. Тенденція до інтерактивності з'явилася пізніше. Зараз, намагаючись її застосувати для популяризації музею та покращення його діяльності, організаторам доводиться використовувати скромні маленькі приміщення окремих садиб, що не призначені для перебування в них

великої кількості людей, або зводити тимчасові конструкції – намети, сцени, накриття, які виконуються у стандартних формах і матеріалах, оскільки брак коштів не дозволяє кожного разу розробляти дизайн, який би гармоніював з середовищем, а місця для перманентного розміщення таких об'єктів не передбачено. Для відтворення обрядово-календарних традицій використовують площі навколо церков, а сцени розміщують на галявинах поміж експонатів, проте при проектуванні ці площі не були розраховані на таку кількість людей, яка сьогодні відвідує фестивалі.

Тенденція до інтерактивності зумовлює також використання методів «живої історії», що передбачає залучення численних акторів. Це, своєю чергою створює потребу допоміжних приміщень для них, складів для костюмів, інвентарю, техніки.

Створення скансенів є надзвичайно довгим і складним процесом, а також вельми затратним. Пошкодженням пам'яткам загрожує їх транслокація, а також недостатня увага до пожежної безпеки. На нашу думку, в Україні доцільно буде звернути увагу на покращення існуючих скансенів, ніж на створення нових. Основні напрямки виправлення недоліків – передбачення додаткових площ, на межі заповідної зони, де розташовуватимуться допоміжні приміщення, які відповідатимуть сучасним функціональним вимогам музею. Другим напрямком діяльності є полегшення транзиту по території музею. Також вважаємо за допустиме розміщення поблизу місць скупчення людей реконструкцій пам'яткових об'єктів, які вписуватимуться в загальну стильову картину музею, проте матимуть можливість використання в технічних і допоміжних цілях, на відміну від автентичних пам'яток.

На територіях за межами заповідної зони у великих музеях корисно буде зводити невеличкі відтворені та змодельовані об'єкти, які можуть служити і для розваг відвідувачів, і для наукових експериментів самого музею.

Музеї-садиби, які по суті є маленькими скансенами, більш адаптивні до нових тенденцій, на відміну від інертних великих скансенів. Для них характерна напівзакрита або закрита композиція з передбаченим цільовим маршрутом.

Невеликий розмір дозволяє в технічних цілях використовувати непам'яткові споруди поблизу. В Україні музеї-садиби створюються найчастіше зусиллями поодиноких ентузіастів, тому нерідко страждають від браку коштів. Звідси випливають недоліки та недостатнє наукове опрацювання окремих аспектів експозиції. В окремих випадках проблемою стає незручне розташування.

Неможливість використовувати пам'ятки в господарських та допоміжних цілях з причини можливого їх пошкодження підштовхують до створення історико-культурних парків, які демонструють нематеріальну культурну спадщину і де автентичні пам'ятки відсутні, або майже відсутні. Така тенденція проявляється у різноманітних спробах залучити відвідувача музеями-садибами: біля кожного другого такого музею поблизу розміщуються кафе та готелі, дешева та неправдоподібна стилізація яких під народні особливості насправді викривляє уявлення відвідувача про факти, які мав би представляти музей. Куди доцільніше таким закладам співпрацювати з музеями і, дещо глибше дослідивши наукову складову, не лише приваблювати відвідувачів, але бути «продовженням» самого музею.

Археологічні музеї під відкритим небом в чистому виді в Україні практично відсутні, найчастіше вони виступають частинами історико-культурних чи історико-архітектурних заповідників. Серед них можна виділити Національний заповідник «Херсонес Таврійський», який зараз знаходиться на анексованій території АР Крим, Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» поблизу Мелітополя, Скансен «Гелон» у с. Більське Полтавської області. До потенційних археологічних музеїв під відкритим небом можна віднести Державний історико-культурний заповідник «Тустань» та Історико-культурний заповідник «Давній Пліснеськ» на Львівщині.

Якщо «Херсонес Таврійський» доволі упорядкований музей, який потребує стандартних охоронно-реставраційних заходів (по даних до анексії), то всі інші музеї страждають від численних недоліків, основний з яких – розпорошення пам'яток на значній території. Для облаштування повноцінного музею під відкритим небом тут необхідно розвивати музейну інфраструктуру. Для таких

комплексних об'єктів доцільним буде використання багатoprogramного або вільного маршрутів при відкритій композиції. На зручній відстані від основних точок огляду слід розміщувати крупні обслуговуючі об'єкти, щоб відвідувач, який вибрав один з маршрутів, мав зручний доступ до них з будь-якої точки музею. Для археологічних музеїв під відкритим небом у Європі характерною є організація зон «експериментальної археології» (детальніше у Розділі 3). В Україні такі змодельовані структури не характерні, історичне середовище моделюється лише в історико-культурних парках.

На території фортеці «Тустань» щорічно проводиться фестиваль «Ту! Стань», для якого залучають як мультимедійні технології (проекції, віртуальна реальність), так і методи «живої історії», проводяться численні майстер-класи та історичні реконструкції. Ці заходи проробляються і проводяться на високому професіональному рівні, на основі ґрунтовних наукових досліджень. Висока якісь є доволі коштовною, тому всі ці заходи тривають лише кілька днів на рік. Проте, заповідник має величезний потенціал для подальшого розвитку.

Труднощі археологічних музеїв характерні і для меморіальних музеїв під відкритим небом. Найчастіше в Україні вони створюються на місцях полів битв та воєнних поховань. Велика розпорошеність об'єктів на великій території, а також відсутність візуально значущих пам'яток викликають втрату інтересу у відвідувача. Символічні знаки в таких музеях характерно зводяться у вигляді монументів, церков та капличок, а поміж ними прилаштовується невелика будівля музею з інтер'єрною колекційною виставкою. Відсутність додаткових приміщень, потреба довго йти, щоб побачити один-два пам'ятники в чистому полі на тлі стандартної виставки роблять такі музеї непопулярними.

Натомість цікавою тенденцією у створенні меморіальних музеїв за кордоном є зведення великих музейних корпусів а) за межами або на краю поля з оглядовою площадкою, що забезпечує огляд території, на якій за допомогою символічних об'єктів зображається подія; б) під землею, які розчиняються в ландшафті і стають його частиною.

Також характерними особливостями меморіальних музеїв за кордоном є проведення історичних реконструкцій, які для України є більшою рідкістю. Такі масштабні заходи потребуватимуть хорошого місця огляду території та технічних приміщень для інвентарю та апаратури.

В Україні також присутні численні пам'ятки архітектури та містобудування, представлені комплексами та ансамблями, які мають потенціал для створення на їх основі музеїв під відкритим небом. Натомість їх оточення використовують в якості рекреаційної зони, не залучаючи освітній потенціал територій під відкритим небом. Переорієнтація в трактуванні таких пам'яток стане для українських музеїв під відкритим небом стане кроком вперед. Архітектурні комплекси та ансамблі набагато ширше розкриють свої якості і можливості, якщо набудуть рис музею під відкритим небом.

Висновки до другого розділу.

Історію європейських музеїв під відкритим небом поділяємо на чотири основних етапи. Перший – від створення стокгольмського «Скансена» 1891 р. до кінця Першої світової війни 1918 р. Другий – з 1919 р. до 1958 р., коли на Стокгольмській конференції ІКОМ було прийнято спеціальну Декларацію, яка стосувалася питань визначення та організації музеїв під відкритим небом. Третій – від 1959 р. до кінця ХХ ст. Четвертий етап триває сьогодні.

Перший етап визначається активним процесом створення музеїв під відкритим небом в північноєвропейських країнах. Під час двох Світових воєн не йшлося про повноцінну організацію музеїв великих розмірів і масштабів. Проте прагнення до самовизначення, пізнання і збереження власної історії, традицій і пам'яті народів зумовили створення численних музеїв у міжвоєнний та повоєнний час. Для сучасного етапу розвитку музеїв під відкритим небом характерним є кількісне зростання закладів, розширення функцій музею та урізноманітнення форм і видів музеїв даного типу, а також використання нових технологічних засобів. Сьогодні музеї під відкритим небом все більше відходять від первісної

ідеї, яку запропонував Артур Хазеліус, розширюються, включаючи в себе все більше функцій.

Для створення та архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом, вважаємо актуальними такі світові тенденції як середовищний підхід, включення в експозицію історичного оточення та нематеріальної культурної спадщини, пріоритет ефективної охорони пам'яток, проте з допустимим відтворенням втрачених елементів, використання символічних експонатів-реконструкцій, використання принципів «живої історії» та застосування мультимедійних технологій.

Музеї під відкритим небом в Україні характеризуються кількісною перевагою скансенів, спроектованих відповідно до світових тенденцій періоду свого створення. Основні їх проблеми спричинені непристосованістю до популярних сьогодні інтерактивних експозицій, і полягають в браку технічних, додаткових приміщень та площ (для акторів, інвентарю, костюмів, апаратури, а також проведення освітньо-наукових та освітньо-розважальних заходів для великої кількості людей), в якості яких не можуть використовуватися пам'яткові споруди.

Головною проблемою малих музеїв під відкритим небом, найчисленнішими серед яких є музеї-садиби, є надмірна тяга до популяризації та використання народної спадщини, що виявляється у розміщенні поблизу музею не пов'язаних з ними тематичних ресторанів, кафе, готелів та інших закладів, які без жодних наукових підстав використовують стилізацію народної спадщини і нерідко викривляють ідею цінностей, яку представляють музеї. Найкращим рішенням буде співпраця таких закладів і розміщення подібних обслуговуючих закладів як «продовження» музею.

Археологічні та меморіальні музеї України найчастіше стикаються з проблемою розпорошення невеликої кількості пам'яток на значній території. Тут цікавим рішенням буде створенням зон «експериментальної археології», важливим є покращення транзитних схем та інфраструктури. Меморіальні музеї можуть ефективніше функціонувати при наявності спроектованих нових

музейних корпусів, які розчиняються в ландшафті і дозволяють сприймати пам'ятне місце комплексно, при символічному відтворенні ключових моментів історичної події – за допомогою споруд чи історичних реконструкцій. Рішенням, яке сьогодні набуває популярності у світі стають підземні музеї, що не руйнують середовища, а вписуються в нього.

Великий потенціал для створення музеїв під відкритим небом мають архітектурні і містобудівні комплекси та ансамблі. Архітектурні музеї під відкритим небом не етнографічного спрямування в Україні представлені окремими палацово-парковими резиденціями, проте з огляду на акцентування саме інтер'єрних експозицій, а також неопрацьованість термінології даної сфери в державному законодавстві, вони не класифікуються як музеї під відкритим небом. Подібні музеї трактують оточуюче середовище як рекреаційну зону, забуваючи про його освітньо-історичну складову. Переорієнтація в трактуванні оточення архітектурних музеїв дозволить використати їх потенціал повною мірою.

РОЗДІЛ 3. ЗАСАДИ АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЇВ ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ

3.1. Визначальні фактори для створення музеїв під відкритим небом в Україні.

Колекційні музеї у свідомості багатьох людей все ще залишаються «елітними закладами високої культури», натомість музеї під відкритим небом більше пристосовуються для масового глядача. На думку С. Руденка, суспільство ринкових відносин приходять до капіталізації сфери культури. Хоча ринкова теорія спростовує можливість музею бути комерційно успішним без втрати свого соціального просвітницького призначення, вони теж повинні адаптуватися до ринкових умов. Наука також має враховувати цю тенденцію [169]. Для того, щоб виконувати свою освітню функцію, формування їх експозиції повинне бути науково обґрунтоване та детально обдумане, відповідати вимогам достовірності, а для економічної успішності – бути цікавим для відвідувачів та реагувати на їх запити.

Культурний туризм не є привілеєм еліти: музеї обслуговують масового туриста, який, зазвичай, не відвідує місця культури та спадщини, але зацікавиться ними у випадку, якщо музеї адаптуються до їхніх вимог, а не навпаки.

Сьогодні можна виділити наступні тенденції в туризмі:

- вища якість музейного обслуговування;
- ширший вибір пропонованих послуг;
- жорстка конкуренція між установами;
- особисті рішення відвідувачів;
- культура участі;
- пропозиція для кожного.

Основні три види поведінки відвідувача у музеї під відкритим небом такі: споглядання, вивчення та участь. Споглядання в основному пов'язане саме з автентичними пам'ятками та пейзажами і ініціює емоційні враження. Вивчення

залежить від якості системи знакування, від інтерпретації і систематизації отриманої інформації. Участь полягає в діяльному залученні відвідувача до творення культурного середовища, в якому він знаходиться.

Діяльність традиційних музеїв полягає у колектуванні, консервації та демонстрації. Перед середовищними музеями під відкритим небом постає набагато ширше коло питань:

- як поєднати історичність середовища, достовірність та автентичність пам'яток із сучасними вимогами, методами та засобами експонування?
- як зробити сучасні архітектурні доповнення гармонійними та актуальними?
- які додаткові послуги пропонуватиме в музей?
- якими є вимоги відвідувачів музеїв під відкритим небом?
- на яку аудиторію орієнтується музей та яка планується кількість відвідувачів?
- як зробити музей унікальним?
- як зробити музей прибутковим та життєздатним?

В додатку до Рекомендації UNESCO «Про охорону і популяризацію музеїв і колекцій, їх різноманіття і ролі в суспільстві» вказано, що музеї можуть відігравати економічну роль в суспільстві і вносити свій вклад в діяльність по отриманню прибутку. Вони беруть участь в діяльності туристичного сектору економіки і в реалізації виробничих проектів, сприяючи підвищенню якості життя громад і регіонів, в яких вони розташовані. Державі не слід надавати пріоритет діяльності по отриманню доходу в збиток основним функціям музею, які не можуть бути виражені у фінансовому плані, проте в цілях диверсифікації своїх джерел надходжень і підвищення рівня самодостатності численні музеї по власному бажанні чи через необхідність можуть розширити свою діяльність по отриманні доходу [162].

Зважаючи на це твердження, вважаємо за доцільне проведення в музеях культурних заходів, а також надання музеєм готельних чи ресторанних послуг за умови, що функціонування таких закладів не зашкодить пам'ятковим об'єктам

музею. Вони можуть розташовуватися як в окремих спорудах музею, так і в новозбудованих приміщеннях безпосередньо на території музею або за її межами, поблизу. Можливість додаткового заробітку може привабити інвесторів, а також створити стабільне джерело отримання коштів на утримання музею, оскільки музеї під відкритим небом переважно мають великі площі та включають численні пам'ятки, постійне збереження яких вимагає колосальних капіталовкладень.

Музей під відкритим небом базується на п'яти поняттях: освіта, презентація, експеримент, торгівля та жива історія. Ці заходи можуть включати в себе навчальні програми, експериментальні дослідження, демонстрації стародавніх ремесел і техніки, живу інтерпретацію, історичну реконструкцію тощо. Музеї під відкритим небом повинні бути доволі гнучкими, щоб мати можливість запропонувати щось цікаве відвідувачам не лише влітку, але й взимку. Музеї під відкритим небом можуть спеціалізуватися на різних сферах людської діяльності, залежно від типу пам'яток, які експонує – це може бути культурний, релігійний, гастрономічний, екотуризм тощо.

При оцінці привабливості музею відвідувач оцінюватиме його з різних точок зору:

- автентичність (наявність цінних історико-культурних пам'яток);
- транспортна доступність;
- безпека;
- якість сервісу та гостинність;
- різноманіття пропонованих послуг;
- сучасність (відповідність сучасним тенденціям та їх поєднання з традиційним пам'ятним середовищем).

При створенні музею під відкритим небом не можна нехтувати думкою і бажаннями широкої публіки. Психологію натовпу також доцільно використовувати для приваблення аудиторії. Один експонат, атракціон, фестиваль тощо може зацікавити туриста відвідати музей, а завданням музею є цього туриста втримати навіть після нівелювання атрактивності основної «цікавинки». Одним із таких засобів є мультимедійні технології.

На жаль, сучасні вектори музею, вирішуючи давні проблеми, ставлять перед нами нові. Великі за розміром музеї надзвичайно складні в управлінні та фінансуванні. Орієнтація на отримання прибутку та різноманітні культурні заходи забирає всі ресурси музею, практично не залишаючи можливості для наукової роботи. Сьогодні для багатьох музеїв під відкритим небом реальною стає загроза перетворитися з навчально-культурного інституту в «діснейленд». Архітектори доволі часто нехтують думками музейників і реставраторів, і навпаки, що спричиняє протистояння архітектури та експозиційного дизайну.

Державна підтримка музеїв під відкритим небом постійно зменшується та обмежується, відповідно постає проблема розробки економічних програм їх утримання і діяльності. Концепції роботи музеїв відходять від чисто колекційних виставок до активної культурно-масової роботи, що потребує використання і пристосування великої кількості допоміжних площ. Залишаючись освітньо-виховним закладом, музей залучає широкі маси населення, реалізує діяльний підхід до своєї діяльності. Численні музеї під відкритим небом перетворюються у великі культурно-освітні центри, де власне музейна функція стає лише одною з багатьох частин загальної програми.

Співпраця з місцевим населенням є ключовою. Музейні майстерні пропонують товари для щоденного вжитку. Території часто використовуються школами та університетами з метою організації театралізованих, наочних уроків історії, біології тощо. Популярною є організація пленерів – як для школярів, так і для студентів художніх вишів, тут можна вивчати пам'ятки архітектури та археології, їх оточення, історію, культурні ландшафти і місцеві традиції, обряди і ін. Такі музеї дають стимул для розвитку сільських і міських територій, стають інформаційними центрами, де при необхідності можна і відпочити, і попрацювати, використовуючи комп'ютер чи бібліотеку. При правильній організації і продуманій архітектурно-просторовій планувальній структурі, такі музеї, без сумніву, стають найбільш ефективним способом збереження і використання архітектурної спадщини людства. Крім того, вони дають

можливість працевлаштування місцевого населення, яке найбільше знає про свою історію і найбільше дбає про місцеву спадщину.

Важливою рушійною силою для створення музеїв під відкритим небом є громадські організації. В країнах Європи, співвідношення ролі громадських організацій та держави у збереженні пам'яток нерухомої спадщини дуже сильно відрізняється. В таких країнах як Італія, Нідерланди, Франція та Бельгія держава відіграє провідну роль у збереженні культурної спадщини, а, наприклад, у Сполучених Штатах Америки її роль зведена до мінімуму, натомість важливішою є робота саме громадських організацій.

Сфери діяльності громадських організацій повинні поширюватися хоча б на такі напрямки:

- залучення до пам'яткоохоронної діяльності місцевих жителів;
- залучення спеціалістів необхідних сфер діяльності, зацікавлення держави та меценатів до збереження пам'яткових об'єктів;
- участь у виявленні, вивченні, науковій інвентаризації об'єктів культурної спадщини;
- волонтерська діяльність пам'яткоохоронного спрямування;
- популяризація об'єктів культурної спадщини;
- громадський контроль за охороною та утриманням пам'яток;
- фінансова підтримка пам'яткоохоронних заходів.

Одним із важливих аспектів є співпраця професійних фахівців, громадських організацій і співпраця на міжнародному рівні людей, залучених у процес збереження та охорони архітектурної та містобудівної культурної спадщини. На нашу думку, в Україні доцільно буде децентралізувати управління музеями і надати більше можливостей місцевим громадам, які знають про свою спадщину куди більше, ніж центральні керівничі установи.

3.2. Об'єкт експонування і його значимість у формуванні музею під відкритим небом.

З урахуванням всіх згаданих вище наукових напрацювань та прийнятих міжнародною спільнотою підходів, можна виокремити елементи методики архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом та визначити порядок розробки проекту архітектурно-просторової організації таких музеїв на основі нерухомих пам'яток, які доцільно використовувати в Україні.

Перш за все, важливим є вибір об'єктів культурної спадщини, на основі яких буде створюватися музей під відкритим небом. Не всі з них можна музеєфікувати та адаптувати для туристичного відвідування, пам'ятка повинна відповідати певним критеріям відбору.

Відповідно до світових стандартів, пам'ятки нерухомої культурної спадщини за типами поділяють на споруди, комплекси (ансамблі) та визначні місця, а за видами на археологічні, історичні, ландшафтні, пам'ятки монументального мистецтва, архітектури та містобудування, науки і техніки. Серед них для створення музею під відкритим небом найкраще підходять наступні:

- об'єкти архітектури (окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів);
- об'єкти містобудування (історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, у тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей);
- археологічні (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця

та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв);

- історичні (будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), некрополі, місця масових поховань, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів);

- об'єкти науки і техніки (унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей) [9].

У світовій практиці проявляється тенденція створення музеїв під відкритим небом на основі нематеріальних історико-культурних об'єктів (традицій, фольклору тощо). Пам'ятки природи також можуть послужити основою для організації природних парків, які дещо відрізняються від музеїв під відкритим небом і тому не є об'єктом даного дослідження.

Розширення функціонального призначення музеїв призводять до того, що звичайні музеї в пам'ятках архітектури набувають рис музеїв під відкритим небом. В Україні дана тенденція виражена слабо, але може дати позитивний результат для збереження історичного оточення пам'яток (напр., пам'яток садово-паркового мистецтва та ландшафтних об'єктів в межах палацових ансамблів, замкових чи монастирських комплексів).

АПО музеїв під відкритим небом включає розробку комплексної реставраційної методики та охоронних заходів, розпланування території та організацію приміщень, а також формування туристичної інфраструктури, прокладання екскурсійних маршрутів, забезпечення ефективного транспортного зв'язку. Опрацьовуються такі аспекти як озеленення територій, технічне і декоративне освітлення, основні характеристики експозицій під відкритим небом.

Проектування музею має свої технічні вимоги, які часом протиставляються вимогам охорони пам'яток архітектури. Дискусії щодо того, кому музей повинен служити – відвідувачеві чи пам'яткам, точаться і досі. Доволі відомий сьогодні постулат Ф. Вайдахера, який стверджує, що будівля повинна служити музеєві, а не музей будівлі [53]. Проте, у музеях під відкритим небом будівлі є основними експонатами, ставлення до яких повинне бути надзвичайно обережне.

Радянське пам'яткоохоронне законодавство ґрунтувалося на тотальній загальнодержавній власності і носило суттєві ідеологічні нашірування. З розвалом Радянського Союзу змінилося трактування історичних місць як статичного заповідника [105]. Сьогодні музей – динамічна система, що вимагає нового ставлення до себе і нових підходів до проектування. В Україні музеї, створені на основі пам'яток, залишаються доволі консервативними. Як зазначалось раніше, ІСОМ визнає, що трактування музею та основні принципи їх функціонування, визначені в Рекомендації щодо найефективніших заходів забезпечення загальнодоступності музеїв 1960 р. на сьогодні є застарілими, і досліджує дане питання для винесення нового рішення.

Таким чином, вважаємо за допустиме в цілях створення інфраструктури музею, забезпечення цілісності сприйняття та виявлення історико-культурного змісту пам'яток, розміщених у ньому, окремі реконструкції та перетворення. Реконструйовані споруди ні в якому випадку не можуть вважатися автентичним, з якою б точністю вони не були відтворені, втрачена матеріальна субстанція є невідтворюваною. Натомість в таких випадках доцільно вживати поняття «достовірність», яке, згідно О. Пламеницької, вимірює справжність образу відновленої пам'ятки за ширшою шкалою цінностей [144].

Об'єктом охорони багатокomпонентних пам'яток, які експонуються в музеях під відкритим небом є не тільки фізична форма споруд та їх матеріальна основа, а й їх довкілля, композиційна цілісність архітектурно-містобудівних ансамблів. У таких випадках, вибираючи між автентичністю та достовірністю, наперед виступає саме достовірність художнього образу ансамблю. Відтак, вважаємо за

доцільне в музеях під відкритим небом використання методу цілісної реставрації та (частково) реконструкції з метою відновлення ансамблевої цілісності.

Історичне середовище, яке демонструється в музеях під відкритим небом не завжди має право претендувати на вичерпну документальність, але намагається досягнути художньої достовірності. В «Нарському документі про автентичність» зазначено, що джерела інформації про пам'ятку можуть міститися як безпосередньо в ній, так і поза ним і включають концепцію та форму, матеріали та субстанцію, використання та функцію, традицію та майстерність, ситуацію та місце розташування, дух та враження, первісний стан та історичне становлення [14].

Основні етапи архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом наслідують організацію історико-культурних заповідників. Для обох потрібно розробляти науково-проектну документацію, яка описує межі охоронних зон, набір проектних заходів та робіт (реставрація, музеєфікація, пристосування, розпланування території, влаштування інфраструктури та благоустрою тощо), їх обсяги і терміни. Роботи по регенерації території охоронних зон пам'яток повинні включати здійснені на основі комплексної науково-проектної документації заходи з реставрації, реабілітації, санації, модернізації, розвиток інженерної інфраструктури і транспортних мереж, функціональної адаптації, озеленення та благоустрою.

Всі етапи створення музею під відкритим небом складають систему реставраційних, архітектурно-містобудівних та інженерно-технічних заходів, які включають збереження безпосередньо нерухомих пам'яток, їх оточення, а також створення повноцінної зручної туристичної інфраструктури, яка задовольняє вимоги музейного закладу. В. Вечерський у своєму дослідженні історико-культурних заповідників виділяє етапи розроблення плану організації їх території [66], окремі з яких, дещо скоригувавши, можна також використати відносно музеїв під відкритим небом.

Таким чином, для розробки архітектурно-просторового плану музею під відкритим небом виділяємо наступні початкові завдання:

- визначити доцільність використання пам'ятки в якості музею під відкритим небом;
- провести дослідження історичного розвитку території, призначеної для розташування музею;
- здійснити географічний, функціональний, архітектурно-планувальний та композиційно-просторовий аналіз території;
- виділити історично сформовані візуальні зв'язки та потенційні видові точки у межах музею і поза ним;
- провести аналіз існуючого стану території на основі натурних обстежень;
- дослідити територію на підставі Державного реєстру нерухомих пам'яток України та переліків об'єктів культурної спадщини;
- провести інвентаризацію та оцінку технічного стану наявних елементів об'ємно-планувальної структури пам'яткового комплексу на території музею та поблизу неї, визначити місця втрачених об'єктів;
- визначити характеристики, якості та елементи оточуючого середовища, що становлять цінність для пам'яткового комплексу;
- виділити дисонуючі елементи характерного середовища, які не становлять цінності та порушують візуальні зв'язки;
- визначити охоронні зони;
- визначити межі музею з урахуванням композиційно-видового впливу.

На основі попередніх досліджень відповідно до ДСТУ [20] виконуються схеми аналізу видового розкриття пам'ятки, композиційно-художньої, історико-культурної та природно-ландшафтною оцінки територій. Визначаються межі зон охорони пам'яток з урахуванням видового розкриття пам'яток, історико-культурної цінності прилеглих забудови і територій, особливостей композиційного впливу пам'яток на довкілля, пейзажних зв'язків пам'яток з об'єктами оточення, цінності пов'язаного з пам'ятками ландшафту, особливостей геологічної та гідрогеологічної ситуації і техногенних навантажень [20].

Після виконання попередніх досліджень, виконуються наступні етапи розробки проекту архітектурно-просторової організації музею під відкритим небом:

- визначення необхідних аварійних заходів;
- вибір комплексної методики охорони об'єктів нерухомої спадщини (охорона, реставрація, реабілітація, ревалоризація, музеєфікація), яка дозволить ефективно зберегти характеристики та автентичні матеріальні складові як окремих пам'яток, так і комплексів чи ансамблів в цілому;
- функціональне зонування території;
- оптимальна функціональна адаптація пам'яткових і непам'яткових споруд музею та ландшафтна організація;
- формування архітектурно-просторового вирішення і розробка туристичних маршрутів;
- формування експозиційних зон;
- розробка проектної документації (рис. Д.1).

В. Вечерський називає перелік необхідних матеріалів плану організації території заповідників [66], який з корективами можна застосовувати і відносно музеїв під відкритим небом:

- текстова частина (пояснення до історико-архітектурного опорного плану, обґрунтування меж і режимів використання території музею, перелік пам'яток, обсяги і строки проведення робіт, перелік заходів з охорони і використання об'єктів культурної спадщини, збереження і відтворення традиційного характеру середовища, обґрунтування концепції музею під відкритим небом та список організаційних форм, які вона передбачає, список використаних архівних та бібліографічних джерел, додатки);

- графічні матеріали (історико-архітектурний опорний план, план архітектурно-просторової організації території з зазначеними об'єктами, зонами охорони, функціональними зонами, схеми транспортно-пішохідного руху, системи знакування, розміщення експозиційних об'єктів та мультимедійних систем, схеми туристично-екскурсійних маршрутів);

- ілюстративні матеріали (історичні іконографічні та картографічні матеріали, фотофіксація об'єктів, території та зон охорони, приклади, передпроектні та проектні пропозиції, візуалізації).

Після розробки загальних документів, розпочинається більш детальна розробка функціонального зонування та планування музею під відкритим небом. Великі площі та споруди, що входять до складу музеїв, пропонують широкий дієвий простір для втілення в життя численних можливостей функціонального використання. Разом із збереженням, вивченням та презентацією пам'яток історії і культури, розвиваються освітня, науково-дослідна, рекреаційна та розважальна функції. Найбільш унікальними, не притаманними класичним музеям, можна назвати масштабні історичні реконструкції подій та збереження нематеріальної культурної спадщини.

АПО музеїв під відкритим небом повинна передбачити наявність, крім основних згаданих, ще широкий спектр обслуговуючих функцій, що вимагає побудови додаткових споруд або функціонального пристосування існуючих. Всі будівлі і споруди на території музею повинні повноцінно виконувати заплановані завдання, але одночасно не завдавати шкоди пам'яткам, гармоніювати з ними, з оточенням та між собою, формуючи відповідне історичне середовище.

Крім основних, музей під відкритим небом може виконувати додаткові функції, набір яких залежить від розмірів, профілю та ресурсів музею, забезпечуючи цілісність і самобутність, фізичний та психологічний комфорт відвідувачів (табл. Д.1). Якщо певні функції загрожують руйнуванню пам'яток, але є бажаними, їх виносять за межі охоронюваних територій, але включають в комплекс музейного закладу.

Окремі підходи до проектування колекційних музеїв, доволі детально розроблені в рекомендаціях та наукових дослідженнях, доцільно буде застосувати і в музеях під відкритим небом.

Всі зони музею поділяються на ті, які відкриті для відвідувачів, і ті, які закриті. Ф. Вайдахер поділяє всі приміщення музею на 4 види: зона, у якій містяться колекції і до якої має доступ публіка; зона, у якій містяться колекції і до

якої публіка доступу не має; зона, у якій немає колекцій і до якої має доступ публіка; зона, у якій немає колекцій і до якої не має доступу публіка. Цим зонам він співвідносить 10 функціональних типів приміщень: галерейні, експозиційні, виставкові зали; галерейні та виставкові службові приміщення; фондосховища; приміщення для наукових досліджень; сервіс; адміністративні приміщення; господарські приміщення; приміщення для популяризаційно-освітньої роботи; стоянки для транспорту; немусейні приміщення [53].

Подібний поділ матимуть і музеї під відкритим небом з тою відмінністю, що його діяльність здійснюється під відкритим небом. Тому на заміну окремим «приміщенням» появляються «функціональні зони». Другою особливістю буде менша площа фондосховищ, оскільки основними експонатами музеїв під відкритим небом є самі нерухомі пам'ятки, а колекції мають швидше допоміжний характер і лише доповнюють основну експозицію. Більшого значення набуває заповідна зона, на якій розміщуються особливо цінні пам'ятки.

При функціональному зонуванні музеїв під відкритим небом необхідно враховувати наявність таких основних зон: вхідна зона, зони і приміщення для обслуговування відвідувачів, експозиційні зони і зали, адміністративні та обслуговуючі приміщення для персоналу, музейні сховища, архіви та реставраційні майстерні, господарські і технічні приміщення, санвузли (рис. Д.3). При можливості, варто передбачати наявність лекційних та конференц-залів. В великих музеях актуальним є створення місць для відпочинку, де відвідувач матиме можливість перепочити після тривалої екскурсії чи пообідати, а також придбати інформаційні буклети або сувеніри (табл. Д.2, рис. Д.3).

Після вирішення початкових питань пам'яткоохоронного комплексу – виявлення, вивчення, збереження та охорони, наступним постає завдання ефективного використання пам'яток і включення їх до соціально-культурного життя країни. На думку А. Іконникова, будинки, що зберегли у своїх формах мистецькі якості навіть після втрати функції, належать передусім сфері культурного життя суспільства [63; 97].

Основні шляхи використання пам'яток архітектури в музеях під відкритим небом наступні: адаптація/приспосовування, використання за первісним або наближеним до первісного призначенням, музеєфікація або поєднання кількох з наведених методів.

Використання нерухомих пам'яток в якості музею – в більшості випадків, найбільш «м'яке» використання пам'яток з мінімальними втручаннями в їх оригінальну планувальну структуру. А саме воно є вагомим аспектом та запорукою збереження і розкриття історико-культурного змісту для суспільства. Доцільність розташування музейних закладів у пам'ятках архітектури обґрунтовується в чинному законодавстві України [118].

Для виявлення та розкриття потенціалу історичного середовища пам'яткових ансамблів та комплексів, яке є одною з найважливіших його частин, ефективним рішенням буде не традиційне збереження автентичної матеріальної субстанції окремих об'єктів, а їх відповідна функціональна адаптація та предметне наповнення та облаштування території містобудівних утворень.

Як зазначає О. Лесик, при вирішенні питань сучасного функціонального використання пам'ятки слід враховувати її історико-культурну значущість, технічний стан, архітектурно-типологічні особливості розпланування та просторового устрою, місцезнаходження об'єкта, екологічні та естетичні особливості середовища, наявність транспортних комунікацій, а також можливість інженерно-технічного оснащення споруди з метою створення умов комфорту [118].

За характером використання пам'ятки можна розділити на кілька категорій.

- особливо цінні, які можна використовувати лише в просвітньо-культурних цілях;
- менш цінні, які можна використовувати за їх первісним призначенням або з мінімальними пристосуваннями для адміністративних та допоміжних функцій;
- найменш цінні, які можна використовувати для господарських цілей.

На основі розуміння діалектичної єдності архітектурної форми та історико-культурного змісту пам'ятки базуються основні принципи функціональної адаптації пам'яток (за Л. Прибегою):

- нове функціональне наповнення забезпечує повноцінну схоронність пам'ятки, її матеріальну структуру;
- утилітарна функція має забезпечувати широку доступність до пам'ятки;
- сучасна функція без будь-яких реконструктивних заходів повинна узгоджуватися з планувально-просторовим устроєм пам'ятки;
- нова утилітарна функція має відповідати духовному змісту пам'ятки, її історико-культурному образу [153].

Сучасний музей виконує набагато більше функцій, кожен з яких потрібно десь розмістити. На основі досліджень, кожна споруда у музеях під відкритим небом може виконувати іншу функцію.

В разі високої цінності пам'яток може виникнути потреба створення особливих умов для сприйняття. В таких випадках найчастіше виконується музеєфікація та використання приміщень для розміщення спеціальних тематичних експозицій. Як зазначалося вище, музеєфікація відрізняється від пристосування пам'ятки під музеї. Музеєфікована споруда набуває значення основного експонату. У більшості випадків допоміжні експозиції відтворюють і продовжують зовнішнє вирішення або внутрішнє наповнення архітектурних об'єктів, перетворюючи їх на середовищний музей.

В разі пристосування приміщень пам'ятки чи реконструйованої споруди для зібрання відвідувачів – для лекцій, гуртків, тощо – передбачається наявність, крім, робочого простору, допоміжних приміщень, які можуть знаходитися безпосередньо в споруді або поблизу неї:

- місць для тимчасового зберігання речей відвідувачів/гардеробу;
- складів для допоміжних знарядь, техніки, реквізиту і ін.;
- вбиралень;
- відпочинкових зон.

Щодо проблеми сучасного використання пам'яток, які втратили свою початкову функцію або ж не можуть бути використані за прямим призначенням, то її вирішення ґрунтуватиметься на висновку про взаємовідповідність форми та історико-культурного змісту пам'ятки, її первісного призначення. Доцільно буде використовувати включені в музей під відкритим небом споруди-пам'ятки для тих функцій, які їм найбільш близькі – сакральна функція у храмі, використання майстерень для демонстрацій відповідних ремесел, проведення культурних заходів в репрезентативних приміщеннях палаців, пристосування колись житлових приміщень під готельну функцію тощо.

Об'єкти спадщини, які не підлягають жодному сучасному функціональному пристосуванню – руїни, оборонні вали, фортифікації і ін. – є повноправним елементом експозиції в музеях під відкритим небом і можуть стати основою для різних театральних дійств, мультимедійних інсталяцій та туристичних оглядових маршрутів. Таким чином відбувається збереження та охорона навіть тих споруд, які не можуть використовуватися в якості приміщень для діяльності музею.

З метою проведення культурних заходів необхідно передбачити наявність видовищних зон – сцени чи інших демонстраційних приміщень, а також допоміжних - складів костюмів, декорацій і техніки, службові приміщення акторського колективу, а також забезпечити можливість використання аудіо- та відеоапаратури.

Деякі функції ставлять перед архітектором вимоги, несумісні зі збереженням структури пам'яток – в таких випадках варіантом може бути спорудження нових об'єктів, які стануть частиною музею, не будучи пам'яткою.

Нові функції повинні забезпечувати доступність пам'яток, їх популяризацію та активне включення в сучасне життя суспільства, а також взаємодіяти з архітектурною формою пам'ятки. Процес пристосування повинен уникати реконструкції та перебудови. Якщо неможливо пристосувати чи адаптувати просторову структуру пам'ятки під необхідну конфігурацію, варто серйозно порівняти цінність історичної споруди і доцільність будь-яких змін. Малоцінні споруди, які є частинами комплексу чи, скажімо, реконструйовані об'єкти доволі

легко можна адаптувати для застосування під заплановані цілі, проте цінним культурним об'єктам буде краще знайти інше використання, яке їм не зашкодить.

У кожному випадку будуть свої обставини, тому вибір кожного разу буде інший, але він повинен йти в сторону того рішення, яке максимально використає потенціал пам'яток, відповідатиме їх змісту і зведе до мінімуму можливу шкоду. Завданням музею є створення оптимальних, рівних для всіх умов, проведення різноманітних публічних заходів з метою демонстрації і залучення ширшого кола глядачів. Залежно від профілю, в музеях можуть організовувати літературні зустрічі, музичні вечори та кінопокази. Не менш важливим є проведення громадських розважальних заходів, пов'язаних з тематикою музею, що сприяє популяризації виставок та експозицій, які там демонструються.

3.3. Організація архітектурно-планувальної та об'ємно-просторової структури музеїв під відкритим небом.

З метою оптимізації роботи музеїв ICOM сформулював такі принципи їх функціонування:

- музеї зберігають, інтерпретують і демонструють природну та культурну спадщину людства;
- довірені музеям колекції використовуються в інтересах суспільства для його прогресивного розвитку;
- обов'язком музею є надання і поглиблення знань;
- музеї гарантують можливість вивчати і популяризувати природну та культурну спадщину;
- музеї повинні забезпечувати відвідувачам необхідний рівень обслуговування;
- музей зобов'язаний тісно співпрацювати з громадськістю, яка надає музейні колекції або користується ними;
- музеї працюють на законних засадах та професійній основі [24].

Щоб відповідати поставленим принципам, архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом повинна вирішувати наступні завдання (рис. Д.2):

- забезпечення умов збереження пам'яток;
- вибір оптимальної концепції музеєфікації пам'яток;
- формування відповідного культурного середовища;
- створення умов вільного доступу до пам'яток;
- формування експозиційного комплексу;
- реалізація всіх організаційних форм концепції музею;
- розробка місць для видовищно-культурних та анімаційних заходів;
- організація туристичної інфраструктури.

Для вирішення цих завдань, архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом підпорядковується окремим принципам.

Найважливішим принципом створення музеїв під відкритим небом є комплексність. Такі заклади включають численні об'єкти разом з оточенням, і всі вони є важливими елементами історичного середовища, яке не існує поза людиною, а повністю відображає всю сферу її побутування і є закономірним продуктом діяльності. Все разом становить «архітектурний організм» (за О. Габричевським), який може повноцінно функціонувати лише тоді, коли включає в себе всі важливі елементи. Для музеїв під відкритим небом основним предметом наукової уваги такого «організму» є меморіальність і зміст [156].

Тому, в рамках комплексного принципу, для розробки планувальної структури музеїв під відкритим небом, притаманним є середовищний підхід (від англ. *environment conception*). Г. Севан трактує середовище як якісний, визначений, організований, структурований простір, оточений і наповнений будівлями, що мають потенціал взаємодії, потенціал зв'язаності й розвитку. Середовищне проектування в архітектурі характерне подоланням ізоляції об'ємної архітектури від оточення [174].

Відповідно до способу музеєфікації та демонстрації пам'яткових об'єктів, музеї під відкритим небом можна поділити на наступні категорії:

- ті, які музеєфікують нерухомі пам'ятки історико-культурної спадщини окремо від середовища (не рекомендується);
- ті, які зберігають пам'ятки комплексно, разом з історичним середовищем;
- ті, які моделюють історико-культурне середовище (у випадку втрачених, зруйнованих або перенесених пам'яток).

На основі вибору способу музеєфікації виділяємо основні методи створення музею під відкритим небом, що стають вирішальними у підході до просторової організації – «in situ», «ex situ». Перший характеризує музеї, які експонують об'єкти культурної спадщини на місці їх виникнення та існування, а другий – ті, які демонструють пам'ятки, перенесені з інших місць і зібрані разом на одній, спеціально призначеній ділянці. Третім методом буде змішаний, що поєднує два вищезгадані у різних пропорціях.

Б. Гнідовський поділяє музеї під відкритим небом на транслоковані (створені методом «ex situ»), стаціонарні (функціонують на оригінальному місці існування пам'ятки «in situ») та змішаного типу [77].

На основі такого поділу виділяємо наступні форми територіальної організації музеїв під відкритим небом (рис. Д.5):

- на місці свого існування;
- з незначним зміщенням відносно пам'яткового комплексу чи пам'ятного місця;
- спеціальна територія, виокремлена для організації музею.

Перші музеї під відкритим небом, скансени, характеризувалися використанням методу «ex situ». Подібне переміщення пам'яток допускається у тих випадках, коли це єдиний спосіб цю пам'ятку зберегти, проте подібних дій варто уникати. Пам'ятка, вирвана зі свого історично сформованого середовища, втрачає велику частину своєї цінності, а для її правильної демонстрації потрібно наслідувати оригінальний ландшафт та оточення.

Зміст і суть пам'ятки є невідривно пов'язані не лише з її матеріальною структурою, але й з оточенням. Історично сформоване природно-ландшафтне чи

міське середовище виявляє історико-культурну сутність пам'ятки, ширше розкриває її зміст, збагачує образно-художні властивості й характеристики. Музеєфікація пам'яток в контексті створення музеїв під відкритим небом означає музеєфікацію всього комплексу пам'яток, включно з ландшафтом та середовищем, і включає доступ до огляду пам'яток як зовні, так і всередині, де можуть розміщуватися доповнюючі тематичні колекції.

Музеї під відкритим небом по своєму розміщенні можна розділити на такі типи: ландшафтні (природне оточення), міські та сільські (розміщуються у структурі населених пунктів) (рис. Д.5).

Важливість збереження пам'яток в сукупності з їх історичним середовищем всевітньо визнана. Тому новостворені музеї під відкритим небом стараються використовувати метод «in situ». Це найбільш правильний метод збереження споруд, з використанням реконструкції, реставрації та ревалоризації. Раніше він застосовувався переважно при створенні екомuzeїв, але зараз це визнаний метод збереження і розвитку особливо цінних історичних територій, пам'яток архітектури та національних парків [173].

З метою забезпечення охорони автентичних пам'яток у музеї, застосовують охоронний принцип. Охоронний статус об'єктів на території музею відіграватиме важливу роль у виборі архітектурно-просторового рішення. Доволі часто музеї під відкритим небом отримують статус заповідників або заповідних територій, для яких встановлено особливі вимоги щодо використання та здійснення будь-якого роду перетворень. Проектування музеїв, створених на основі нерухомих пам'яток культурної спадщини доволі складне завдання з численними обмеженнями. На території музеїв під відкритим небом можуть розміщуватися пам'ятки з різними охоронними режимами. Будь-який проект музею просто неба починається з визначення всіх охоронних зон та допустимого рівня змін у кожній з них (детальніше у попередньому підрозділі).

Завданням встановлення охоронних зон є не лише збереження фізичного стану пам'яток, але й охорона пейзажної складової і традиційного характеру середовища. Будь-яка запроектована на території музею споруда повинна

враховувати візуальний взаємозв'язок всередині музею, а також з оточуючим ландшафтом. Недопустиме створення перешкод для споглядання природних пейзажів та архітектурних ансамблів, вписаних у середовище. Доповнення складових ансамблю допустиме, якщо воно не порушує цілісності пам'яткового комплексу та не руйнує притаманних йому особливостей – композиції, просторової організації, розпланування, архітектурної форми і ін.

Охоронні зони пам'яток та заповідників є суттєвим обмеженням для нових архітектурних рішень. Для територій охоронних зон пам'яток всесвітньої спадщини UNESCO розроблено режими їх використання, які передбачають заборону нового будівництва, збереження розпланування, пам'яток та об'єктів культурної спадщини, елементів історичного упорядження; необхідність проведення археологічних досліджень і музеєфікації археологічних об'єктів; проведення робіт щодо реставрації і пристосування пам'яток культурної спадщини, упорядження та озеленення території за спеціальними проектами, погодженими центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини. Допускається тільки реставрація і реабілітація пам'яток та реконструкція інших будівель і споруд без збільшення їх висотних параметрів [67].

Згідно з чинним законодавством України та міжнародними рекомендаціями на охоронюваних територіях музеїв під відкритим небом використання пам'яток передбачає:

- збереження характерних рис пам'яток – їх просторово-композиційних особливостей, матеріалів, елементів історичного упорядження тощо;
- обмежене житлове і громадське будівництво (в т.ч. соціально-культурних об'єктів, об'єктів побутового обслуговування і туристичної інфраструктури);
- ремонтно-реставраційні роботи і пристосування пам'яток культурної спадщини;
- реконструкція окремих історичних будівель, що не порушують характеру традиційного середовища;

- упорядкування території, характерного оточення та влаштування благоустрою та зелених насаджень;
- забезпечення сприятливого режиму для демонстрації пам'яток, влаштування захисту від погодних умов, пожежна безпека і ін.;
- дослідження культурного шару за допомогою археологічних розкопок зі збереженням нерозкопаних ділянок як зразково-еталонного матеріалу на майбутнє;
- музеєфікація археологічних об'єктів, що знаходяться на території музею.

Якщо на території музею присутні об'єкти, котрі мають різні режими охорони, архітектурно-просторова організація також матиме різні типи, залежно від підходів до способів охорони пам'яток та формування експозиції.

В. Вечерський поділяє історико-культурні заповідники на три категорії. Цю класифікацію з невеликими поправками доцільно застосувати і відносно музеїв під відкритим небом:

- музей, пам'ятки та інші об'єкти культурної спадщини якого створюють цілісний розпланувально-просторовий комплекс, для якого встановлюється єдиний режим охорони;
- музей, пам'ятки та інші об'єкти культурної спадщини якого не створюють собою цілісного розпланувально-просторового комплексу, що зумовлює встановлення різних режимів охорони для різних частин території;
- музей, пам'ятки та інші об'єкти культурної спадщини, розпорошені на значній території з різним характером середовища, що зумовлює поєднання різних режимів охорони, встановлюваних для окремих частин території заповідника [66].

Проте, в музеях під відкритим небом охоронні обмеження повинні мати м'якший характер відносно музейних об'єктів. Якщо консервація і музеєфікація можуть зберегти пам'ятку, то пристосування, адаптація, реновація та регенерація дадуть можливість розвивати її. Не слід забувати, що культурну спадщину потрібно охороняти не від людей, а для людей.

Важливим є принцип функціональності. Загалом музей під відкритим небом повинен мати розгорнуту інфраструктуру, яка повністю зможе забезпечувати сервіс відвідувачам. Якщо на території музею-заповідника не є можливим зведення нових сучасних споруд та не є доцільним пристосування та адаптація пам'яток, тоді розміщення додаткових об'єктів (готелі, візит-центри, бібліотеки і ін.) повинне бути передбачено поблизу. В середині музею обов'язковим є розміщення систем знакування та навігації, благоустрій. Оскільки архітектурно-просторова організація передбачає адаптацію архітектурних пам'яток для сучасного використання, нові функції повинні відповідати духовному змісту та суті цих об'єктів (рис. Д.4).

Для створення музею під відкритим небом визначаються елементи забудови та природного ландшафту, важливі для збереження виняткової культурної та художньої цінності архітектурного ансамблю, традиційного характеру історичного середовища музею, які потребують суворого режиму охорони і не підлягають жодним змінам. Окремо визначаються об'єкти, які підлягають знесенню, видаленню або ліквідації. Пізніше визначаються місця відтворення цілком або частково втрачених об'єктів, елементів розпланування, благоустрою, озеленення, важливих для традиційного характеру середовища. Деякі зі збережених споруд підлягають реконструкції або перебудові, зміні функціонального призначення, способів використання або зовнішніх форм [66]. Архітектурно-просторове розпланування музею під відкритим небом передбачає місця, де є допустимо збудувати нові об'єкти та елементи благоустрою, озеленити територію з метою її кращого пристосування під музейну функцію.

У створенні музеїв під відкритим небом можна виділити принцип інтерактивності. В сучасних умовах, використання середовища музею в якості розважального простору, що взаємодіє з відвідувачем, є найбільш цікавою та актуальною формою демонстрації великих архітектурних та містобудівних комплексів чи ансамблів. В музеях під відкритим небом два основні методи втілення цієї взаємодії – це театралізація та мультимедійні технології (детальніше у підрозділі 3.4 «Засоби формування експозицій на основі нерухомих пам'яток»).

Серйозним викликом для створення музеїв під відкритим небом на основі автентичних нерухомих пам'яток є принцип доступності. Далеко не завжди постає можливість пристосувати їх для огляду маломобільних груп населення, не змінюючи при цьому. Круті сходи, високі пороги та інші складнодоступні конструкції часто є характерними рисами архітектури певного стилю.

На території під відкритим небом потрібно максимально можливо адаптувати доріжки для можливості пересування маломобільних груп населення. Надворі це не настільки складне завдання, як всередині приміщення, навіть при складному рельєфі можна облаштувати окремі шляхи та підготувати допоміжні засоби, спеціально пристосовані для використання людьми у візках. Якщо говорити про історичні споруди музею, не призначені спеціально для експозиційної діяльності і без можливості забезпечити подібні засоби, варто задіювати графічні, відео- та аудіоматеріали, тривимірні моделі з метою інноваційної демонстрації недоступних експонатів. У приміщеннях розташовується відповідна апаратура для полегшення сприйняття експонатів.

Шляхи доступу до музею та оглядові туристичні траси повинні стикуватися з зовнішньою транспортно-пішохідною мережею і забезпечувати безперешкодний доступ до пам'яткових об'єктів в музеї – як для відвідувачів, так і для персоналу.

Організація руху і туристичних маршрутів повинна обов'язково враховувати внутрішню композицію таких комплексів, щоб під час прогулянки з точок, в яких зупиняються відвідувачі, відкривалися цікаві ракурси. Основними схемами туристичного руху всередині музею є наступні: замкнутий, спрямований, цільовий, вільний, багатoproграмний та комбінований маршрути (рис. Д.6).

Принцип доступності охоплює також подолання соціальних, інтелектуальних, фінансових, організаційних або чуттєвих бар'єрів. Важливими аспектами є комфортність та безпека середовища. Варто створювати сприятливі умови для відвідування музею дітьми, адже через неможливість взяти з собою дитину батьки часто оминають такі заклади. Планування повинне передбачати легкість орієнтування. Транспортні та пішохідні шляхи слід розділити для зручності пересування відвідувачів. Входи, виходи, основні елементи музейної

інфраструктури та основні пам'ятки повинні бути доступними для маломобільних груп населення.

В другій половині ХХ століття музеї починають охоплювати все більшу площу. Проте, музей повинен розвиватися як простір, співрозмірний людині, зрозумілий їй, гуманістичний, що несе в собі історичну пам'ять. Серед великих просторів обов'язково повинні влаштовуватися менші, затишні і «домашні» закутки, де проводити час може менша кількість людей.

З огляду на розміри музеїв під відкритим небом, варто влаштовувати відпочинкові зони на його території – зі зручними лавочками, іноді з накриттям, благоустроєм та озелененням. В таких рекреаційних зонах можуть розміщуватися павільйони для демонстрації невеличких мультимедійних інсталяцій. Відпочинкові площадки можуть бути одночасно оглядовими точками, з яких відкривається гарний пейзаж. Вирішення планування та розміщення рекреаційних зон буде відрізнятися в кожному музеї і буде розроблятися в кожному випадку індивідуально. Рекомендовано поблизу відпочинкових зон влаштовувати громадські вбиральні. При розміщенні в рекреаційних зонах точок торгівлі їжею чи напоями, вбиральні слід розміщувати не ближче, ніж за 50 м. Сучасний попит також вимагає наявності мережі Wi-Fi, відкритої для відвідувачів музею та інформаційних точок орієнтування, нерідко мультимедійних.

Переважно велика територія музеїв під відкритим небом вимагає особливих підходів до організації руху на своїй території, інколи з використанням дрібного або стилізованого під історичний транспорту (табл. Д.3), а також значно більшу кількість допоміжних приміщень для різного роду реквізиту для театралізованих дійств, фестивалів тощо, які проводяться на територіях музеїв під відкритим небом.

Враховуючи потреби маломобільних груп населення, рекомендується влаштовувати вхід якомога ближче до основного комплексу пам'яток, розташованих на території музею. Проте, таке рішення не завжди є оптимальним. Оскільки площі музеїв під відкритим небом у багатьох випадках досить великі, то в них організовують спеціальний внутрішньомузейний транспорт, який

пристосований для безперешкодного пересування територією, перевезення маломобільних людей та інших бажаючих відвідувачів. Такий транзит можна організувати як у вигляді сучасних невеличких екскурсійних автомобілів, так і у вигляді стилізованого транспорту, що відповідає тематиці музею – наприклад, кінних візків тощо.

Доцільне застосування різноманітних видів внутрішнього транспорту, що пересувається спеціальними шляхами. Всі види комунікацій можуть бути інтегрованими з функціональними зонами, а можуть бути вирішені відокремлено, на відстані (наприклад, підвісні містки).

Останній, та не найменш важливий, принцип організації музеїв під відкритим небом – принцип наукової достовірності. При формуванні простору, середовище в тій чи іншій мірі доповнюється новими елементами та спорудами. В численних музеях під відкритим небом на основі архітектурних та містобудівних ансамблів є певні елементи середовища, які неможливо зберегти в автентичному вигляді – це, в першу чергу, флора та фауна. Для архітектурних та містобудівних пам'яток найціннішим об'єктом охорони стає цілісність та композиція ансамблю, його просторова організація. Тому, в музеях під відкритим небом допускається використання певної кількості реконструйованих елементів середовища.

Реконструкція чи будівництво в заповідних зонах допускається лише в тому випадку, якщо вони є абсолютно необхідними для контексту музею, їх форма, конструкції і матеріали є історично достовірними, тобто такі проекти повинні мати під собою глибоке наукове підґрунтя. Будь-які доповнення та пристосування, архітектурно-просторова організація повинні базуватися на детальних наукових дослідженнях. Змодельоване без наукової підоснови середовище перетворюється на парк розваг. Музей повинен нести в собі достовірну історичну інформацію, тому виконання принципу достовірності є одним з ключових при створенні архітектурних музеїв під відкритим небом [59].

При проектуванні музеїв під відкритим небом слід максимально дотримуватися характеристик епохи. Достовірністю відтворення доводиться пожертвувати для виконання окремих важливих вимог – а саме, пересування

маломобільних груп населення та влаштування доступу пожежного транспорту, аварійних автомобілів і ін. Для безпеки музею та зручності користування ним можна змінити традиційне вирішення окремих транспортних шляхів і влаштувати їх необхідної ширини та з відповідним покриттям. Повинен бути передбачений мінімум один додатковий господарський в'їзд (залежно від загальної площі і конфігурації музею, таких в'їздів може бути більше).

Незважаючи на деякі негативні аспекти і складнощі в пристосуванні архітектурних пам'яток, принципи «живої історії» та культура участі дозволяють зберігати і репрезентувати крім матеріальної, також і нематеріальну спадщину, тому у випадку їх використання, це стане суттєвим доповненням для музеїв під відкритим небом і, відповідно, варто замислюватися над способами адаптації та пристосування архітектурних пам'яток під відповідні функції.

Зважати слід і на режим роботи музею. Відкритий сезон варіюється від чотирьох місяців до цілорічного. Це залежить і від клімату, і від загальної кількості відвідувачів, і від специфіки музею. В Україні, зважаючи на загальну тенденцію клімату до потепління, а також широкий спектр зимових народних традицій, вважаємо, що музей під відкритим небом в нашій державі в середньому працюватиме 7 – 10 місяців, в окремих випадках цілорічно. У музеях, що працюють лише частину року, також проблемою виступає догляд за спорудами в холодну пору року, захист від птахів та інших шкідливих чинників.

В залежності від того, які саме пам'ятки експонуються в музеї під відкритим небом, там можуть організовуватися різноманітні дійства – народні обряди і фестивалі, лицарські турніри, бали, дегустації тощо. Демонстрацію нематеріальної культурної спадщини забезпечують актори, які організують історичні реконструкції. Паралельно можна проводити цікаві історичні лекції про народні ремесла (у скансенах), характерний одяг, танці і манери (у замках та палацах), історію зброї та мистецтво ведення війни (в фортифікаційних спорудах) тощо. Для цього необхідно пристосувати спеціальні приміщення – лекційні аудиторії, робочі ремісницькі майстерні, бальні зали, тренувальні поля чи «командні кабінети» полководців. В залежності від спрямування діяльності,

кожен музей потребуватиме іншого набору приміщень. Найкраще використовувати приміщення і площі, які початково мали таке ж або подібне призначення. В іншому випадку - використовувати найбільш придатні для цього місця, які потребують мінімальних доповнень чи змін. При необхідності масштабних змін, які зможуть знищити пам'ятку чи дисонувати з історичним середовищем, краще підібрати інші види послуг, які пропонуватиме музей і відмовитися від тих, які складно втілити в життя. Подібні заходи потребують численних допоміжних приміщень, де зберігатиметься інвентар, обладнання, костюми, апаратура, а також приміщення для підготовки та відпочинку працівників музею та акторів.

Автентичні предмети та знаряддя, що демонструються в музеях під відкритим небом зазнають впливу численних шкідливих факторів – і від середовища, і від людей. Експозиція за вітринами та мотузками з написами «не заходити» чи «не торкатися» може частково вберегти артефакти, але такі заходи певним чином відштовхують глядача, викидають його з того історичного середовища, в якому він знаходиться. Тому ми рекомендуємо безпосередньо у спорудах експонувати автентичні цінні об'єкти у відповідно обладнаних приміщеннях, за вітринами, а під відкритим небом створювати живе середовище за допомогою макетів, копій, новоробів тощо. Тим більше, якщо відвідувач матиме змогу торкнутися та оглянути такі предмети, він зможе побачити і зрозуміти набагато більше, ніж коли б просто оглянув пам'ятки.

Крім основних принципів формування простору музею, на нього впливатимуть також численні зовнішні і внутрішні чинники. Оточуюче середовище завжди сильно коригувало формування структури нерухомих пам'яток. Рельєф, водойми та озеленення у великій мірі визначали композицію та візуальне сприйняття ансамблів. На жаль, з плином часу, окремі елементи ландшафту можуть бути знищені або змінені, а синергія архітектури та її оточення – порушена. У таких випадках, слід намагатися відновити рельєф, основні візуальні зв'язки та загальну композицію у первісному вигляді. Якщо дисонуючим фактором є нова забудова, яку немає можливості знести або яка сама

становить певну цінність, незважаючи на пізніший період побудови, то пам'ятки архітектури слід адаптувати до нової системи репрезентації.

Не варто прагнути до повного відновлення історичної забудови та паркових зон там, де вони знаходяться на стадії незворотних змін. Найкращим рішенням буде те, яке дозволить максимально розкрити інформаційний потенціал історичного середовища. В таких випадках може стати більш доцільним збереження і демонстрація тих змін, що сталися протягом історичного розвитку пам'яткового комплексу.

Природні особливості місцевості зумовлюватимуть також необхідність проведення інженерно-технічних охоронних і профілактичних заходів. Серед руйнівних чинників можна виділити наступні:

- природні явища (атмосферні опади, танення снігів, підйом ґрунтових вод тощо);
- технічні руйнування (аварії інженерних мереж, будівельні процеси і ін.);
- антропогенний вплив (руйнування внаслідок людської діяльності).

Території музеїв під відкритим небом можуть включати в себе різні типи ландшафтів, розміщуватися на складному рельєфі. В таких місцях важким є влаштування інженерних мереж – підпірних стінок, водопостачання, каналізації, теплових мереж, дренажів тощо. Всі вони повинні перебувати під постійним наглядом і проходити своєчасну профілактику, оскільки скупчення великої кількості мереж потенційно є джерелом аварій і, відповідно, загрозою пам'ятковим ансамблям та комплексам. Умови експлуатації повинні строго виконуватися, ремонт повинен здійснюватися вчасно.

Для повноти розкриття інформаційних ресурсів доцільно відтворювати окремі втрачені елементи ландшафту. Для формування візуального образу експозиції під відкритим небом допустима обмежена кількість і нових доповнюючих елементів системи знакування. Їх стиль, розмір і форма повинні гармоніювати з природними елементами ландшафту і вже існуючими пам'ятними об'єктами.

Для відновлення візуальної цілісності простору культурного ландшафту рекомендуються такі заходи:

- створення системи відкритих і закритих просторів поміж матеріальних пам'яток та символічних знаків;
- відтворення історично сформованих границь просторів;
- збереження композиційної цілісності ансамблів та комплексів;
- відновлення природного ландшафту – особливостей рельєфу, водних об'єктів, озеленення тощо;
- обмеження можливостей для нового будівництва;
- символічне знакування пам'ятних місць та об'єктів;
- облаштування оглядових площадок та рекреаційних зон.

Просторова схема розташування пам'яток в ансамблях та комплексах буде впливати і на розпланування музею. Основні схеми розташування пам'яткових об'єктів під відкритим небом – вільне пейзажне (поєднані між собою відкриті, закриті та напіввідкриті простори; будівлі та споруди знаходяться на значній відстані одна від одної) та централізоване композиційне розпланування (будівлі і споруди близько одні від одних – вони оточують і формують вільний простір між собою), а також їх змішаний варіант.

В ситуаціях, коли пам'ятки розташовані близько одна до одної (переважно, композиційна схема), діяльність їх користувачів була зосереджена всередині будівель. Тому, і для музейних функцій доцільно буде використовувати інтер'єри. Для більш масштабних заходів можна використовувати територію довкола пам'яток, важливою складовою експозиції просто неба є візуальні зв'язки, обов'язковим є створення оглядових майданчиків. Скупчені в одному місці пам'ятки найчастіше становлять ансамбль, естетичні властивості якого розкриваються у його цілісному сприйнятті. З метою ці властивості продемонструвати відвідувачам музеїв під відкритим небом, створення оглядових майданчиків довкола ансамблю є обов'язковою частиною планування музею – навіть, якщо ці майданчики розташовуватимуться за межами безпосередньої території музею.

У випадку дисперсного розташування об'єктів (пейзажна схема), життя довкола них зосереджувалося надворі. У таких випадках і музейна діяльність повинна здійснюватися під відкритим небом. А розпланування туристичних маршрутів повинне обов'язково враховувати внутрішню композицію таких комплексів, щоб під час прогулянки з точок, в яких зупиняються відвідувачі, відкривалися цікаві ракурси.

Популярність екскурсій, побудованих на основі пішохідних маршрутів (наприклад, природними печерами), доводить, що простір сам по собі може бути захоплюючим атракціоном, якщо він організований особливим чином завдяки природі чи людині. Більшість просторів у музеях під відкритим небом є відкритими. Можна виділити три основні підходи до їх організації, а саме: 1) чіткий поділ відокремлених зон; 2) інтеграція зон у єдиний простір; 3) комбіновані гнучкі структури.

Завдяки таким властивостям, як складність, різноманітність та безперервність візуальних та прохідних зв'язків між частинами можна підвищити зацікавленість відвідувача простором. У музеях під відкритим небом простори є обмежені наявними пам'ятками, тому вибір підходу до організації простору залежить від розміщення існуючих об'єктів і організовується шляхом їх доповнення новими елементами та формуванням туристичного маршруту.

Простори за масштабом можна поділити на предметний, архітектурно-планувальний та об'ємно-містобудівний рівні.

У підходах до архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом сьогодні є актуальним збереження вільного простору, що акцентує увагу на експонати і створює простір для інтерактивної взаємодії відвідувача з окремими пам'ятками. Через багатогранність архітектурних пам'яток, організовується візуальне середовище, в якому увага відвідувача зосереджується на експонаті за допомогою освітлення, кольору і звуку, що створюють підсилений емоційний вплив на глядача, а також підвищують пізнавальну цінність та виразність пам'яток. Світло- та звукоапаратура забезпечує високий ступінь взаємодії

експонатів і відвідувача, створює емоційні зачіпки, котрі підвищують глядацький інтерес і занурюють відвідувача в експозицію [42].

При створенні музеїв під відкритим небом важливо дотримуватися композиційної цілісності. Елементи музею повинні мати свою ієрархію і підпорядковуватися домінанті, якою стає найбільш цінна пам'ятка. Значимою є стилістична гармонія всіх елементів, особливо доповнюючих новостворених об'єктів на зразок господарських приміщень, інформаційних кіосків чи благоустрою.

С. Цигичко виділяє наступні аспекти, що забезпечують психоемоційний комфорт архітектурно-художнього образу:

- зручність огляду комплексу, що полягає в розкритті найцікавіших фрагментів середовища шляхом створення оглядових майданчиків і візуальних коридорів;
- індивідуальність, що виявляється у наявності унікальних дизайнерських елементів (у випадку музеїв під відкритим небом цей аспект забезпечуватимуть унікальні нерухомі пам'ятки), які стають домінантами на тлі ландшафту;
- інформаційна насиченість, що виражається кількістю інформації, яку можна отримати, споглядаючи комплекс;
- мобільність архітектурного середовища або можливість трансформації засобів ландшафтного дизайну (у випадку музеїв під відкритим небом – забезпечення простору, який можна використовувати для проведення різного роду заходів і трансформувати відповідно до потреб) [184].

Планувальна структура та композиційне вирішення українських музеїв під відкритим небом залежить від оглядових маршрутів (рис. Д.6), серед яких виділяємо цільовий, вільний, замкнутий, спрямований, багатопрограмний та комбінований. Найчастіше зустрічаються замкнута і цільова схема туристичних маршрутів, а також комбінований тип. Перший варіант характерний для музеїв великої площі, а другий – для невеликих за розміром закладів.

Важливо зробити правильний вибір – що варто охороняти, що консервувати, що відтворювати і як на основі цього сформувати унікальне музейне середовище, що повністю розкриє історико-культурних інформаційний потенціал пам'яткового комплексу. В підходах до організації культурного ландшафту в межах музею можна виділити три основні види діяльності: інтеграція, рекомпозиція та цілісна реконструкція.

Нові споруди на території музею повинні максимально гармонувати з автентичним архітектурним наповненням, історичним середовищем та природним ландшафтом. Можна знайти приклади використання контрастного вирішення допоміжних споруд, але це окремі випадки, притаманні переважно археологічним музеям, які демонструють руїни чи розкопки, що не можуть домінувати у просторі за своєю формою. Натомість використовуючи контрастні за формою чи матеріалами сучасні доповнення, вони акцентуються і домінують змістовно. Доцільною є практика стилізації та вписування об'єктів інфраструктури у вже існуючий культурний ландшафт, органічне поєднання некрикливих нових об'єктів з оточенням та історичним середовищем. Таким чином, нові доповнюючі об'єкти музейної інфраструктури можуть стати доречним сюжетним доповненням музеєфікованого середовища.

Реконструкції в музеях під відкритим небом мають особливе значення - вони повинні нести в собі певну науково-історичну інформацію. Можна виділити наступні фактори, на які треба зважати при реконструкції з метою подовження життєздатності об'єкту:

- розміщення (географічні, кліматичні особливості, оточення, ґрунти, водний режим території, видові точки, загальна просторова композиція музею тощо);
- вибір матеріалів (повинні відповідати історичним аналогам і при цьому оброблятися сучасними захисними речовинами з метою підвищення стійкості);

- передбачуване використання (функції приміщення, запланована кількість відвідувачів, швидкість зношування при використанні під певні види діяльності тощо).

Експериментальні реконструкції можуть використовуватися з наступними цілями:

1) для перевірки на практиці наукової концепції (реконструйовану споруду залишають гнити, руйнуватися, спалюють тощо, а потім вивчають залишки і порівнюють з автентичними археологічними знахідками);

2) для функціонального пристосування (в таких спорудах замасковано використовуються сучасне освітлення, опалення, приміщення служать як господарські, допоміжні, лекційні, рекреаційні, які дозволяють проводити певну діяльність в музеї під відкритим небом під час дощу чи в холодну пору року – зовні вони достовірно відтворюють характерний вигляд історичних пам'яток, проте насправді є повністю пристосовані до сучасних вимог і потреб музею);

3) для експонування інтер'єру та історичного середовища (і всередині, і зовні відтворюють свою епоху, покликані продемонструвати відвідувачу елементи «живої історії», часто наповнені копіями знарядь, меблів тощо, якими відвідувачі можуть користуватися, під керівництвом «мешканців» споруди зайнятися ремеслами чи іншими характерними видами діяльності; також допускаються замасковані електромережа, опалення, сучасне водовідведення, пристосування для неповносправних тощо)

4) для демонстрації особливостей пам'ятки, які неможливо показати безпосередньо на об'єкті, не пошкодивши його, наприклад, техніки будівництва або будову окремих конструкцій.

Використання згаданих принципів архітектурно-просторової організації повинне забезпечити можливість організації експозиції та виконання всіх необхідних обслуговуючих функцій музеєм.

3.4. Засоби формування експозицій на основі нерухомих пам'яток.

Презентація грамотно оформленої експозиції дозволяє впливати одночасно на різні сфери особистості відвідувача – інтелектуальну, емоційну та моральну. Створення колекційного музею потребує значних коштів на збір та збереження експонатів. Музеї під відкритим небом пропонують значно ширший дієвий простір, який не завжди залежить від наявності автентичних матеріальних пам'яток.

В музеях під відкритим небом сама пам'ятка і її складові елементи (форми, образ, стіни, будівельний матеріал, будівельна техніка) становлять собою основний експонат. Разом з автентичними експонатами використовуються художньо-технічні засоби, покликані підсилити емоційний вплив та інтерактивну складову виставок. Музейна експозиція будується на основі предметів-оригіналів і доповнюється допоміжними засобами (новоробами, макетами, відтвореннями, копіями, моделями, різноманітними картографічними матеріалами і т.ін.) [191]. В музеях під відкритим небом цілком допустимо використовувати сучасні архітектурні доповнення, інтерпретації та символічні реконструкції втрачених об'єктів (табл. Д.4). В українському музейництві натомість поширена практика побудови експозицій лише з предметів-оригіналів.

Важливим для архітектурно-просторової організації музеїв є вибір методу актуалізації об'єктів культурної спадщини. Т. Кур'янова серед них виділяє трансляцію (фіксацію), інтерпретацію, реконструкцію та ревіталізацію [116], а М. Каулен добавляє до згаданих ще й моделювання [106].

Фіксація означає перетворення культурної пам'ятки в «експонат» без суттєвих змін. Для використання такого методу потрібно, щоб пам'ятка була добре збережена разом з історичним середовищем і не потребувала великих змін для функціонування в якості музею. Інтерпретація має в основі певну видозміну пам'ятки з метою її збереження, музеєфікації та функціональної адаптації. Реконструкція може здійснюватися в окремих випадках за наявності достатньої кількості вичерпних наукових підстав – наприклад, якщо без окремої споруди

втрачається цілісність ансамблю. При відсутності достатнього наукового підґрунтя, може здійснюватися моделювання – наприклад, імітації історичних поселень в музеях експериментальної археології. При створенні музею під відкритим небом зустрічається і конструювання, яке означає побудову нових споруд на основі елементів культурної спадщини відповідно до музейної концепції. Під ревіталізацією розуміється відновлення життєздатності об'єкта культурної спадщини і можливості його самостійно функціонувати [88].

Метод фіксації найяскравіше спостерігається в екомузеях. Інтерпретація може зустрічатися у всіх музеях під відкритим небом, оскільки більшість пам'яток культури доходять до нас не в довершеному вигляді і потребують певного рівня реставрації та невеликих змін для пристосування їх до екскурсійного відвідування. Реконструкції переважно зустрічаються у скансенах та музеях під відкритим небом, створених на основі архітектурних та містобудівних ансамблів. Моделювання найчастіше стосується археологічних музеїв під відкритим небом та історико-культурних парків. Термін ревіталізація доцільно використовувати і для пам'яток архітектури та містобудування, проте в музеях під відкритим небом його також застосовують відносно об'єктів нематеріальної спадщини, представлених у музеї.

Поєднання застосованих у музеї методів і засобів збереження пам'яток та створення експозиції складають підґрунтя для подальшої просторової та архітектурної організації.

Основними концепціями експозиційної діяльності є розважально-виставкова, освітньо-навчальна, наукова та археологічна діяльність. Кожна з них передбачає певний набір організаційних форм, а саме:

- розважально-виставкова концепція (виставки (знаряддя праці, предмети побуту), жива історія (ремесла, сільське господарство, традиції і фольклор), історичні реконструкції подій, свята і фестивалі, екскурсії довкола музею, мультимедійні заходи, туристична торгова інфраструктура (гастрономія, сувенірна продукція), історичні клуби);

- освітньо-навчальна концепція (лекції і семінари, навчальні курси, майстер-класи, навчальні видання);
- археологічна концепція (діючі розкопки, археологічні виставки, експериментальна археологія, «археодрами»);
- наукова концепція (наукові дослідження, наукові видання, наукові реконструкції та експериментальна археологія, навчання персоналу, реставраційні майстерні).

Сьогодні широковідомий факт, що сучасне суспільство орієнтоване на видовищність та сценографію в будь-яких соціокультурних процесах. Безперечно, ця особливість стосується і музеїв. З метою привернути увагу глядача, музеями використовуються прийоми театралізації, тактильності, використання сучасних мультимедійних технологій з метою активізувати і залучити всі відчуття глядача, а не лише зір. Зі зростанням вимог до експозицій, архітектурно-просторова організація музеїв теж багато в чому залежить від цих тенденцій. І в першу це стосується саме використання новітніх технологій, які відкривають нові можливості для дизайну та оформлення музейного середовища, в якому з'являються нові функціональні зони та простори. В музеях під відкритим небом основними є наступні:

- функціональний простір – місце, відведене для реалізації діяльнісних процесів у музеї;
- об'ємно-предметний простір – сукупність організованих архітектурних об'єктів і споруд та будівельних мас в їх просторовій організації;
- експозиційний простір – просторові виставкові системи та дизайнерські елементи експозиції, утворені обладнанням і наповненням середовища.

Накладаючись один на одній, простори створюють комплексний «середовищний простір», що поєднує емоційно-образну і прагматичну взаємодію трьох попередніх структур. У різних типах музеїв під відкритим небом

характерних інший набір експозиційних просторів, що проілюстровано на рис. Д.7.

Популярний принцип експозицій сучасних музеїв, притаманний і музеям під відкритим небом, – це інтерактивність. Ф. Шміт запропонував новий музейно-образний метод створення експозиції, який надалі розвивається в музейній практиці і теорії, за термінологією Т. Полякова, як образно-сюжетний або художньо-міфологічний [73]. «Жива історія» переросла звичайне театральне дійство і перетворилася в метод передачі інформації, філософським та освітнім інструментом. З її допомогою можна стимулювати всі п'ять відчуттів людини та впливати на емоції та інтелект (рис. Д.8).

Термін «живий» музей вперше запропонував Дж. Коттон Данн у 1917 році у своїй книзі «Новий музей». В ній «живий» або «корисний» музей трактується як музей, що позитивно впливає на пов'язані з ним спільноти, організовуючи дозвілля і навчання місцевого населення на основі вивчення його актуальних потреб [35]. Хоча дане визначення більше підходить під термін «корисний», у світі саме термін «живий» музей набув поширення і популярності. По суті своїй будучи метафорою, назва «жива експозиція» сьогодні широко використовується – найчастіше, визначаючи демонстрацію нематеріальної спадщини в історичних парках.

Офіційно термін «живий» музей або музей «живої історії» визнали на 19-й сесії Генеральної конференції ІСОМ в 2001 р. і стосується він тих музеїв, які збирають, охороняють і експонують не лише матеріальні артефакти, але національні традиції, ремесла, вірування, фольклор та ін., які сформувалися на конкретній території і характеризують її. Найчастіше, це середовищні музеї під відкритим небом.

Наочна демонстрація завжди є більш дієвою, ніж констатуючі факти. З цієї причини в сучасному світі організовують «історичні реконструкції», що полягають у театральному відображенні певної історичної події. Якщо ця дія відбувається у відповідному середовищі, а не на сцені чи на екрані телевізора, таке дійство залишає набагато сильніше враження і набагато краще

запам'ятовується. Зрозуміло, що такі «реконструкції» нерідко здійснюють саме у музеях під відкритим небом. «Історичні реконструкції» - це ще один вияв «живого музею». Вони можуть між собою дуже відрізнятись як за метою, так і за характером відновлюваного матеріалу, оскільки додатково можна виділити світоглядні, поведінкові, технічні, матеріальні реконструкції [147]. Також можна виокремити: реконструкції подій; реконструкції об'єктів; реконструкції символічних дій і ритуалів [148]. Найприйнятнішою формою поєднання середовища музеїв під відкритим небом й історичної реконструкції можна вважати фольклорно-етнічний або культурно-історичний фестиваль.

Експозиційний простір музеїв виходить на якісно новий рівень. Все частіше в ньому поєднуються матеріальне та віртуальне середовище за допомогою нових інформаційних та мультимедійних технологій (рис. Д.9). Використання сучасних технологій в музеях дають можливість розширити інформаційну складову експозиції, продемонструвати предмет в контексті віртуального простору, в атмосфері відповідного часового періоду. Мультимедійні технології забезпечують інтерактивність експозиції, залучення відвідувача в гру, активну участь у виставці, демонструють явища і процеси, які неможливо або складно спостерігати в реальному житті, а також орієнтують в музейному просторі, що є важливим у музеях під відкритим небом, які часто займають велику територію (рис. Д.10, табл. Д.5, Д.6).

Енциклопедія Британіка подає наступне визначення мультимедіа – це керована комп'ютером електронна система, що дозволяє користувачеві контролювати, об'єднувати і маніпулювати різними типами медіа, такими як текст, звук, відео, комп'ютерна графіка та анімація [193].

Мультимедійні технології дають широкий простір для дії, а технологічний розвиток робить їх все більш гнучкими у використанні. Зараз їх використовують в основному у закритих приміщеннях (табл. Д.5), але не менш часто їх використовують і на відкритому повітрі, при організації різного роду шоу та культурних заходів (табл. Д.6). Тому, для трансляції цінної інформації в музеях під відкритим небом цілком раціональним рішенням буде наповнення середовища

мультимедійними засобами, які б, не руйнуючи цілісності, перетворювали цінні архітектурні простори на своєрідну експозицію.

Мультимедійні музейні технології включають в себе різноманітні виставкові системи (рис. Д.9, Д.11): інтерактивні кіоски, спеціальні інформаційні зони, інтегровані в музейну комп'ютерну мережу, що дають можливість відвідувачу працювати з базами даних різних колекцій, мультимедійні інсталяції, вбудовані в виставковий простір, музейні гіді, різноманітні рольові або симуляційні ігри, голографічні та проєкційні установки, а також світло- та звукоапаратуру [102].

Досить популярним сьогодні є використання інформаційних сенсорних екранів, які часто використовують у приміщеннях численних музеїв. На сьогоднішній день, технології LED дозволяють робити екрани, які якісно демонструють зображення при будь-якій освітленості, а також є стійкими до погодних умов. Спеціальні LED-екрани нерідко використовують для зовнішньої реклами. Саме такі екрани можна використовувати зовні в музеях під відкритим небом, з тим уточненням, що найдоцільніше буде використовувати власне сенсорні екрани, які підвищують інтерактивність експозиції. Для використання згаданих технологій надворі, застосовують також антивандальне покриття екранів, яке допомагає запобігати царапинам, тріщинам та іншим зовнішнім пошкодженням. Різноманіття форм і дизайну, а також компактність і можливість розташування практично у будь-якому місці музею, роблять ці засоби незамінними для отримання необхідної інформації з ілюстративними доповненнями. Вони не потребують особливих пристосувань чи масштабних змін в архітектурно-просторовій організації музейного середовища. Тому для музеїв під відкритим небом, де важливе мінімальне втручання в їх історичне середовище, застосування сенсорних екранів буде доцільним.

Найбільш поширеним є застосування сенсорних екранів у вигляді підлогових інформаційних кіосків. Значно рідше використовуються такі, де дисплеї вмонтовані у загальну горизонтальну поверхню, ще рідше – настінні. Перевагою застосування означеної технології є те, що інтерактивний екран може інтегруватись в об'єкт предметного дизайну [174]. Інформаційні кіоски легко

поєднуються з будь-якою малою архітектурною формою, яка не руйнуватиме цілісності ансамблю. Залежно від форми та розміру, звичайними інформаційними сенсорними екранами можна доповнювати внутрішні виставки музеїв під відкритим небом, а зовні встановлювати такі, з антипогодним та антивандальним захистом.

Щоб якнайповніше показати відвідувачеві штучно створене людьми середовище існування та самореалізації, музейний простір повинен включати в себе сукупність фізичних і символічних об'єктів [125]. Все більшої популярності набирають засоби доповненої та віртуальної реальності. Використання подібних технологій викликають великий інтерес у молоді, для якої електронні джерела інформації вже стали більш звичними, ніж книжкові. Наявність мобільних телефонів або планшетів практично у всіх людей, дає широкий спектр дій. Відповідне програмне забезпечення даватиме відвідувачам можливість побачити у віртуальному середовищі речі, яких в реальності не існує. Мультимедійні технології, не руйнуючи збережених об'єктів, за допомогою QR-кодів чи подібного кодування, дозволять відвідувачам спостерігати втрачені елементи пам'яток чи навіть окремі споруди. Така технологія може демонструвати кілька гіпотетичних образів, якщо немає підтвердження, як точно виглядав певний елемент. Подібне рішення не потребує ніяких змін архітектурно-просторового середовища музею, а вимагає лише розміщення знаків кодування на території та наявності у відвідувача пристрою для зчитування інформації (при відсутності власних, музей може видавати такі пристрої в оренду).

Найбільш ефективними технологіями будуть LBS (location based service – сервіси, пов'язані з місцем), AR (augmented reality – доповнена реальність) та RVI (real video images – реальні відео зображення). Віртуальна археологія вже доволі давно використовується для верифікації та оцінки наукових теорій. Таким чином, згадані технології можуть якісно доповнити середовище музею, при цьому не руйнуючи автентичних об'єктів. Сучасною вимогою для реставрації будь-яких пам'яток повинне стати попереднє комп'ютерне моделювання, яке збереже

повністю автентичний її образ і зможе стати в майбутньому основою для наукових теоретичних реконструкцій.

Нові комп'ютерні технології дозволяють створювати віртуальні реконструкції історичних об'єктів у випадку відсутності достатнього наукового підґрунтя для відтворення або його недоцільності. Вартим уваги прикладом можна назвати археологічний парк-музей під відкритим небом в Енамі (Бельгія) (табл. Д.6, з). Дж. Сандерленд у 1997 році розробив метод демонстрації пам'яток, в якому поєднувалися реальні об'єкти з віртуальними доповненнями, для якої використовувалася система «часові рамки». З її допомогою через прозорий екран відвідувач міг спостерігати змодельовані 3D зображення, накладені на реальний ландшафт. Сьогодні в цьому музеї розроблені віртуальні реконструкції та ігри, пов'язані з історією музею та його експонатами, які можна споглядати, використовуючи планшети, видані в музеї, або використовуючи власні пристрої з завантаженим програмним забезпеченням. Такий метод отримав назву «ненав'язлива інтерпретація». Він побудований на наукових дослідженнях і при цьому не втручається в автентичне середовище і не руйнує автентичні пам'ятки.

Хоча голографічні та проєкційні зображення можуть мати більший розмір, ніж LED екрани, і мають нижчу вартість, проте їх проблематично використовувати назовні. Яскравість сонячного світла створює багато перешкод для демонстрації проєкційного відео. На сьогодні існують достатньо якісні і яскраві проєктори, що пристосовані для демонстрації відео надворі. Вони компактні і дозволяють навіть безпроводне управління. Можливим рішенням є використання «денних» екранів зі спеціальним покриттям або екранів сірого або чорного кольору, які дозволяють частково ігнорувати розсіяне світло. Задня проєкція також може покращити зображення. Тим не менше, подібні заходи будуть ефективними в хмарну погоду або в сутінках. При яскравому денному світлі якість зображення все одно буде низькою. Подібні проблеми також стосуватимуться голографічних проєкторів. Тому такі технології більш доцільно використовувати у приміщеннях.

При потребі, для організації згаданих заходів необхідно не лише розмістити необхідну техніку, але й передбачити простір, де будуть розміщуватися групи відвідувачів та відповідне накриття, що захищатиме від денного світла. Важливо є не зруйнувати цілісності архітектурного середовища музеїв під відкритим небом, тому розміщення таких конструкцій передбачати в місцях, які не мають особливої цінності і не розриватимуть візуальних зв'язків ансамблю. Великий розмір більшості музеїв під відкритим небом спричиняє необхідність влаштовувати відпочинкові зони. Саме в таких місцях, не втручаючись в історично цінні простори, можна розміщувати техніку більшого розміру, яка забезпечуватиме певні розважальні і видовищні заходи. У відпочинкових зонах можна розмістити невеликі павільйони, газебо чи накриття різного роду, що дозволить застосування засобів архітектурної проєкції, голографії та доповненої реальності.

Інколи, образ втрачених або пошкоджених елементів і споруд архітектурних та містобудівних ансамблів відтворюють за допомогою тимчасових або постійних інсталяцій, які не руйнують середовище і збережені частини пам'ятки. Це може бути, наприклад, прозорий екран з нанесеним зображенням, що з певної точки зору демонструє первісний вигляд пам'ятки, або легкий макет з металеві сітки (табл. Е.2, г, Д.4, і).

Подібні тимчасові заходи та постійні інсталяції в музеях під відкритим небом можуть використовуватися з метою реклами та популяризації. На вибір техніки впливають її вартість, клімат, можливий вплив на експозиції, необхідні засоби для оперування та утримання, ступінь взаємодії з аудиторією тощо.

Через багатогранність архітектурних пам'яток, організовується візуальне середовище, в якому увага відвідувача зосереджується на експонаті за допомогою освітлення, кольору і звуку, що створюють підсилений емоційний вплив на глядача, а також підвищують пізнавальну цінність та виразність пам'яток [89].

Світлове оформлення важливе не лише в інтер'єрі, а також відіграватиме важливу роль в екстер'єрі в сутінках та ввечері. Хоча музеї функціонують переважно протягом світлового дня, проте вечірні заходи не є рідкістю в таких закладах, а сучасною тенденцією є організація простору, коли для відвідувача

організуються пусті площі чи простори для споглядання пам'яткового об'єкту, на особливості якого акцентується увага саме засобами світла.

Грамотне звукове наповнення в сучасних музеях під відкритим небом зустрічається вкрай рідко – воно або недостатнє, або протиставляється, а то й суперечить іншим складовим. Якщо у природних заповідниках проблему вирішити відносно просто (достатньо не порушувати природно створений звуковий фон непотрібними звуковими продуктами людської діяльності), то в інших випадках завдання більш складне. Його вирішення залежить від спрямованості організації звукового простору. Правильно організоване звукове середовище може вирішувати безліч завдань:

- донесення раніше невідомої інформації (інформаційно-освітня роль);
- досягнення більшої історико-культурної достовірності;
- виділення значимих атрибутів унікальності і самотності заповідних територій, в т.ч. етнічної своєрідності;
- створення естетичної і стилістичної цілісності середовища;
- структурування території за допомогою «звукової драматургії»;
- свого роду «часове маркування», що відображає певні історико-культурні епохи або часові пласти існування пам'ятки;
- активізація асоціативного сприйняття заповідника;
- гармонізація сприйняття історико-культурного середовища;
- створення ефекту глибшого занурення у відповідну атмосферу;
- стимулювання визначеного настрою відвідувачів музею і ін.

Сценографія приміщень створюється в комплексі світлом, звуком і зображенням. Простір музею надворі супроводжується в основному природними звуками і світлом, але може доповнюватися ними за допомогою технічних засобів під час спеціальних заходів. У музеях під відкритим небом, часто реставровані екстер'єри архітектурних пам'яток доповнюються музеєфікованими інтер'єрами окремих будівель, в яких розташовують додаткові експозиції. Використання проєкційних екранів та інтерактивних вітрин найоптимальнішим буде саме в інтер'єрах окремих споруд. А невеликі інтерактивні установки можуть

інтегруватися в елементи благоустрою, супроводжуючи відвідувача у точках розміщення основних пам'яток на вулиці.

В Україні також варто використовувати світовий досвід у впровадженні мультимедійних технологій у музейному середовищі. Протягом останніх десятиліть під егідою Міжнародної Ради Музеїв (International Council Of Museums) діє Мультимедійна група (Multimedia Working Group), яка спеціалізується на розробці методологічних засад використання музеями мультимедійних виставкових технологій.

Якщо музей хоче залучити публіку, він повинен запропонувати не просто набір експонатів та послуг, але й забезпечити якісну їх подачу та умови комфортного перебування у музеї. Іншими словами, поруч з достовірністю та інформативністю додавати певну атрактивність. Кожен музей під відкритим небом є особливим, має свою унікальну рису, пов'язану з експонованими в ньому пам'ятками. Крім, власне, них, в музеї розміщують додаткові експозиції. Вони можуть бути стандартними або містити в собі атракційний елемент – наприклад, інтерактивна чи анімована виставки. Особливістю музеїв під відкритим небом є поєднання навчання з враженнями, іграми, розвагами і відпочинком.

Висновки до третього розділу.

Об'єкти культурної спадщини, які доцільно перетворити в музей під відкритим небом, повинні відповідати таким критеріям: пам'ятка є цінним історичним джерелом; пам'ятка достатньо збережена; пам'ятка має зручне розташування. Після проведення попередніх досліджень, виконуються наступні етапи розробки проекту архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом: визначення необхідних аварійних заходів, вибір комплексної методики охорони; функціональне зонування території та оптимальна функціональна адаптація споруд музею; розробка туристичних маршрутів; розробка проектної документації. Музеї під відкритим небом стають більш гнучкими та багатофункціональними.

Виділяємо наступні завдання архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом: забезпечення умов збереження пам'яток; вибір оптимальної концепції музеєфікації пам'яток; формування відповідного культурного середовища; створення умов вільного доступу до пам'яток; формування експозиційного комплексу; реалізація всіх організаційних форм концепції музею; розробка місць для видовишно-культурних та анімаційних заходів; організація інфраструктури.

Для розробки планувальної структури музеїв під відкритим небом характерним є середовищне проектування, що полягає у подоланні ізоляції об'ємної архітектури від оточення. Можна виділити ряд особливостей середовищних музеїв під відкритим небом: комплексний підхід, що поєднує в одному музеї різні профілі і типи, спадщину різного роду і характеру, а також включає до музею навколишнє середовище; неколекційний тип музею (наявність експозиції є необов'язковою); можливість доповнення музейного середовища неоригінальними предметами; орієнтація на «культуру участі» відвідувачів; репрезентація нематеріальних компонентів історичної спадщини.

Засади формування архітектурно-просторової структури музеїв під відкритим небом ґрунтуються на наступних принципах: охоронному (полягає в обов'язковому збереженні та охороні пам'яток), функціональності (забезпечення інфраструктури і комфорту відвідувачів, відповідність функцій музею його змісту та характеру пам'яток), інтерактивності (забезпечення взаємодії з відвідувачем), доступності (забезпечення просторової та психологічної доступності середовища, адаптація для відвідувачів з особливими потребами), наукової достовірності (будь-які доповнення та пристосування, архітектурно-просторова організація повинні базуватися на детальних наукових дослідженнях).

Залежно від розташування пам'яток в музеї, вибирається схема туристичного руху: замкнутий, спрямований, цільовий, вільний, багатопрограмний або комбінований маршрут. Відповідно до притаманних пам'ятці характеристик, архітектурно-просторова структура формується відповідно до трьох основних композиційних схем: відкрита композиція (вільне, пейзажне розташування

рівноцінних пам'яток); закрита композиція (одна пам'ятка переважає інші по важливості, домінує у музеї, всі решта об'єкти групують довкола неї); складна композиція (змішаний тип, якому притаманні елементи двох перших груп).

Розташування об'єктів у музеї відповідно до композиції за просторовою структурою поділяються на централізовані (компактний план, що гуртується навколо домінантного функціонального простору чи споруди) та децентралізовані (складаються з окремих просторів та об'єктів, які відображають різні грані музею).

В основі вибору архітектурно-просторової моделі експозиції музею лежить вибір методу актуалізації об'єктів культурної спадщини в експозиції, серед яких виділяємо трансляцію, фіксацію, інтерпретацію, реконструкцію, ревіталізацію та моделювання.

Експозиції у музеях під відкритим небом складаються з трьох основних типів просторів: функціонального (вільного), об'ємно-предметного (будівлі і споруди) та експозиційного (знакування, символічні структури). Використовуються прийоми театралізації, тактильності та інтерактивності. Вважаємо за доцільне використання мультимедійних технологій для побудови експозиції музеїв під відкритим небом.

РОЗДІЛ 4. АЛГОРИТМ СТВОРЕННЯ ТА АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЇВ ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ В УКРАЇНІ

4.1. Специфічні риси архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом різних типів.

Скансени (табл. Е.1).

Скансени демонструють народні архітектуру та побут. Особливою рисою є використання переміщених пам'яток, зведених з різних регіонів країни (рис. Е.3). Для їх розташування передбачаються озеленені території паркового характеру, найчастіше на околицях міст. Тому вони займають великі площі (рис. Е.2).

У скансенах історико-культурне середовище моделюється. Світовий досвід засвідчив ефективність організації експозицій за територіальними та етнічними ознаками. Пам'ятки, будучи перенесеними з місця свого існування і розміщеними на спеціально передбаченій території, повинні розміщуватися в умовах, близьких до оригінальних. Всі експонати поєднуються в єдину експозицію, цілісний простір, що у зменшеному вигляді може демонструвати окремі регіони, або й цілу країну.

Архітектурно-просторова організація скансенів буде залежати від того, якими були первісні умови побутування пам'яток і відповідатимуть історико-етнографічному районуванню країни, спадщину якої демонструє музей. Ландшафт традиційно ділять на ділянки, кожна з яких використовує елементи, що притаманні для місцевості, з якої взято розміщений тут експонат. В ідеалі відтворюватися повинні рельєф, флора і фауна, характерні водойми тощо.

Для народної архітектури України характерна пейзажність та взаємозв'язок з природним оточенням. Кожна садиба складає окремий самодостатній просторовий сектор, кілька секторів поєднуються в дещо більші «райони». Кожен «район» складається з кількох садиб чи інших характерних будівель, а разом створюють макет-пазл кількох (або й усіх) регіонів країни. Для скансенів характерні замкнутий та спрямований маршрути, а також їх комбінації (рис. Д.6).

Тут присутній повний набір можливих функцій та просторів (рис. Е.6). Хоча вони не вважаються пам'ятковими ансамблями чи комплексами з огляду на відсутність достовірного історичного середовища, вони все ще охороняють численні одноосібні пам'ятки і тому часто отримують не просто охоронний, але й заповідний статус. В таких музеях здійснюється охоронна діяльність (рис. Е.5), проте крім музеєфікації вважаємо за доцільне можливість реконструкції та нового будівництва для формування середовища.

Сучасна «культура участі» зумовлює потребу залучати відвідувача до активної діяльності та нематеріальної спадщини – обрядів, ремесел, а це передбачає використання побутових предметів, а також демонстрацію фахівцями певних видів діяльності (рис. Д.8). Для ремісничої діяльності найкраще пристосовувати приміщення, які первісно призначалися для такого виду діяльності. Житлові приміщення доцільно музеєфікувати. Обслуговуючі і складські функції розміщують у невеликих новостворених спорудах (рис. Д.4).

Завдяки скансенам було збережено численні об'єкти, проте створення скансенів має і негативну сторону. Перш за все, це небезпека, пов'язана з перенесенням пам'яток. Дотримання мір безпеки може дещо зменшити цю загрозу, але не усунути. Основним мінусом створення скансенів є втрата автентичного історичного контексту. Відносно достовірним експонатом можна вважати двір, садибу, невелику групу господарських приміщень чи церковний ансамбль, проте групи таких пам'яток будуть лише наближені до оригінального середовища.

Скансени в основному демонструють сільську забудову, проте серед етнографічних музеїв можна зустріти і випадки відтворення міського історичного середовища – наприклад, в Орхусі (Данія) (табл. Г.2, 3).

У скансенах, що експонують дерев'яні споруди, надзвичайно важливою є пожежна безпека. Використання сучасних методів пожежного захисту, незважаючи на невідповідність їх експонованій історичній епосі, є просто необхідним для захисту автентичних пам'яток та реконструкцій. При застосуванні принципів «живої історії» в музеї можуть використовуватися відкриті джерела

вогню, але це спонукає необхідність влаштування захисту від займання та задимлення, а також системи вогнегасіння. Більше того, такі системи повинні бути максимально непомітні і мінімально шкідливі для автентичних артефактів та пам'яток, що є експонатами музею. Важливими є розробка евакуаційних шляхів, планування легкого доступу для рятувальників, пожежників та їхньої техніки, а також постійний нагляд працівників – як натурний, так і через камери спостереження.

Початкова модель музею під відкритим небом (власне, *скансена*) має потенціал для змін, які можна спостерігати в останні десятиліття. Але загалом ці заклади інерційні. Їх існування в початковому вигляді є доволі не вигідне з економічної точки зору – потреба у величезних коштах не може бути повністю забезпечена державою, виникає постійна потреба у спонсорах. Створені давніше музеї під відкритим небом вже розрослися і розвинулися настільки, що в їх межах важко здійснити які-небудь зміни. Такі масштаби гальмують внутрішній розвиток музею, його динамічність та адаптацію до сучасного життя. Проте, цей тип музею під відкритим небом залишається особливим і самобутнім, який не втрачає своєї популярності і залучає відвідувачів шляхом інтерактивної діяльності та «живої історії».

Музеї-садиби.

Для музеїв під відкритим небом, створених на основі житлових будинків, садиб та резиденцій в музеології деякий час використовувався термін «дім-музей» чи «історичний дім» [193]. Науковці пробували розробити для них більш точну класифікацію, оскільки до даної категорії відносили об'єкти, що відрізнялися між собою занадто сильно (садиби, дворянські резиденції, ансамблі королівських замків і палаців). Ми вважаємо, що більш доцільно розділити термін «дім-музей» на дрібніші категорії і розглядати їх окремо.

Найменшим за розміром музеєм під відкритим небом можна вважати музей-садибу, що включає в себе кілька будівель та подвір'я, інколи сад. Початково подібні музеї створювалися в більшості як меморіальні і основна увага приділялася інтер'єрам та експозицією всередині основного будинку. Зі

збільшенням уваги до середовища та розвитком комплексного підходу, все більше уваги приділяється оточенню – саду, подвір'ю, господарським спорудам поруч, а інтер'єри доповнюються побутовими об'єктами, а не закритими вітринами, демонструючи домашній затишок. Таким чином деякі музеї, що починали свою діяльність як колекційні всередині невеликого будинку-пам'ятки трансформувалися в малі музеї під відкритим небом. Численні садиби включали сади і городи, пасіки, які також активно включаються в музейну сферу. Багато з них оживляють і використовують за призначенням.

Музеї-садиби є по своїй суті одиницею-експонатом, які в сукупності формують скансени. Іншими словами – фрагментом скансену у вигляді одного-двох садибних комплексів. Основними особливостями садиб є невеликі розміри (рис. Е.2). Тому підходи до збереження садиб будуть подібні, але не однакові зі скансенами.

Для створення музеїв використовують як перенесені пам'ятки, так і об'єкти «in situ» (рис. Е.3). Тут суттєво обмежений простір для дій та різноманіття представлених експонатів, тому атрактивність забезпечується в основному за рахунок «живої історії», рідше – проведенням розважально-культурних заходів для невеликих груп відвідувачів. Для таких музеїв характерна закрыта композиція і цільовий маршрут руху, який концентрується на основній будівлі.

В музеях-садибах функціонують лише основні функціональні зони – експозиційна, господарська, допоміжна, рідше – рекреаційна (рис. Е.6). Оскільки в зазначених закладах невелика кількість приміщень, їх обов'язково пристосовують для використання, для господарських цілей можуть також залучати будівлі поблизу музею (рис. Д.4).

Музеї-садиби під відкритим небом не мають можливості залучити велику кількість відвідувачів, тому розташовуються або в місцях із зручним доїздом, або як частина мережі музеїв, що знаходяться в межах визначеної території.

Археологічні музеї (табл. Е.2).

Нерухомі пам'ятки археології доцільно консервувати та музеєфікувати (рис. Е.1), перш ніж включати їх до простору музею чи туристичного маршруту.

Л. Гріффен та О. Титова під музеєфікацією пам'яток археології розуміють їх перетворення в об'єкти музейного показу шляхом геолого-гідрологічних, археологічних, археолого-архітектурних досліджень, консервації, у необхідних випадках реконструкції відкритих об'єктів, інженерного благоустрою території та створення експозиції з нерухомих і рухомих пам'яток [81].

Археологічні музеї під відкритим небом є особливим явищем, що докорінно відрізняється від колекційних археологічних музеїв. Для максимального розкриття культурно-інформаційного потенціалу пам'яток, виникає новий тип археологічних музеїв під відкритим небом – музеї експериментальної археології або археодроми, які представляють собою змодельовані та реконструйовані на основі археологічних досліджень експериментальні поселення.

Археологічний музей «in situ» включає територію, на якій розміщені відкриті археологічні розкопки, пам'яткові об'єкти, що мають свій охоронний статус. Натомість «археодром» по своїй суті є музеєм експериментальної археології, створений на основі реконструкцій зниклих поселень, здійснених на основі наукових досліджень. Попри термін «експериментальна археологія», в таких музеях доволі рідко дійсно проводяться експерименти. Хоча реконструкція та експериментальна археологія пов'язані між собою доволі тісно, це не є одне і те ж поняття. Реконструкція може базуватися на відомостях, отриманих внаслідок експерименту, але не бути ним. Власне експериментом може бути випробування технік побудови, спроба спалити об'єкт, засипати землю, а через кілька десятків років вивчати рештки тощо.

Д. Кепін ототожнює археологічний музей-заповідник та «археопарк». На нашу думку, поняття «археопарк» позначає археологічний музей під відкритим небом, в якому експонуються як автентичні рештки «in situ» та археологічні артефакти разом з окремими реконструйованими об'єктами, тобто є комплексним музеєм, що поєднує в собі риси «археодрому» та музею-заповідника під відкритим небом.

Археологічні музеї під відкритим небом, створені на основі відтворення історичних поселень вважаються такими, що репрезентують нематеріальну

спадщину. Оскільки в них немає автентичних матеріальних об'єктів (або їх надзвичайно мало), то основними оригінальними експонатами можуть бути археологічні розкопки поруч, знайдені там археологічні артефакти або нематеріальні пам'ятки. Такі музеї ціняться не як серйозні колекційні музеї, що експонують автентичні експонати відповідно до наукових підходів, а швидше за їх освітню та соціальну роботу. Розглядаючи музеї експериментальної археології з такої точки зору, їх визнав ICOM.

Характерною рисою архітектурно-просторової організації археологічних музеїв під відкритим небом є велика територія та розташування «in situ» (рис. Е.3). Це супроводжується наявністю всіх основних функціональних зон (рис. Е.6), що супроводжується організацією вільного, багатoprogramного або комбінованого маршрутів (рис. Д.6).

Для архітектурної організації археологічного музею під відкритим небом ключовим є вибір способу музеєфікації пам'яток. На сьогодні актуальними є три основні підходи до музейно-консерваційної діяльності на пам'ятках археології [205].

1. *Метод «ковпака»*, що полягає в експонуванні археологічного об'єкта під накриттям, яке вибудовують над розкопками. Найчастіше споруджують постійні, рідше – тимчасові павільйони. Серед переваг даного підходу можна виділити традиційність, розробленість реставраційної та консерваційної методик, що застосовуються до об'єкта в музейному середовищі, та можливість доступу до пам'ятки в будь-яку пору року при будь-яких погодних умовах. З архітектурної точки зору, даний метод є чи не найскладнішим, оскільки передбачає проектування сучасних споруд, які повинні не лише гармоніювати з середовищем і повністю виконувати виставкові функції, але при цьому не шкодити автентичному матеріалу. Сам павільйон може проектуватися стилістично і конструктивно наближено до об'єкта експонування, з матеріалів, максимально подібних до автентичних матеріалів пам'ятки, або навпаки – контрастуючи з нею, але не руйнуючи цілісності сприйняття історико-археологічного ансамблю.

2. *Метод натуральної консервації* характеризується мінімальними змінами відкритого при розкопках археологічного, стратиграфічного та архітектурного середовища. За допомогою фізико-хімічних чи будівельних консерваційних способів археологічний об'єкт фіксується на максимальний можливий термін для демонстрації відвідувачам музею. Найкраще даний метод застосовувати при демонстрації архітектурно-археологічних руїн і решток, що становлять не лише історичний, але й художньо-естетичний інтерес. Великий вплив на рішення обрання описаного методу є розмір археологічних об'єктів, їх збереженість, однорідність чи неоднорідність матеріалів, з яких формується об'єкт, а також взаєморозташування і взаємовідношення окремих частин одного об'єкта між собою. В даному підході основне завдання лягає на плечі реставраторів і консерваторів. Архітектурне формування музею відходить на другий план і, в основному, стосується побудови допоміжних приміщень і споруд, а також прокладання оглядових маршрутів та розробка узагальнюючих макетів пам'ятки. Дуже важливим є вертикальне планування. Але в даному випадку, пам'ятка залишається відкритою для атмосферних явищ, що поступово її руйнують. Також в погану погоду відвідувати об'єкт буде некомфортно. Тому даний підхід використовують переважно в країнах з теплим м'яким кліматом, що досить сильно обмежує ареал застосування описаного підходу.

3. *Метод реконструктивно-археологічного макетування.* Третій метод полягає у реконструкції втрачених об'єктів на своєму місці по рештках пам'ятки і збережених документах та матеріалах про неї і характерний для «археодромів». У деяких випадках реконструкція не стосується самої пам'ятки, а може, наприклад, зображати певний етап розкопок. Інколи, найдавніші залишки консервуються, а зверху, без шкоди автентичному матеріалу, добудовується реконструкція споруди у пізніший етап її існування. Даний підхід застосовується і в тих випадках, коли археологічні залишки знаходяться під існуючими, побудованими пізніше спорудами, які недоцільно руйнувати [24].

Ще одною особливістю подібних музеїв є те, що розкопки і дослідження археологічного об'єкта можуть повноцінно продовжуватися, що також потребує

додаткових обслуговуючих приміщень. Артефакти, виявлені під час розкопок конкретної археологічної пам'ятки, як правило, рекомендовано експонувати у виставкових залах на території музею - такий підхід створює відчуття присутності, знайомства з живим історичним середовищем.

В археологічних музеях під відкритим небом відсутні приміщення, рідше – збережені окремі споруди. Тому вони доповнюються новозбудованими об'єктами за межами заповідної зони або використанням реконструйованих споруд «археодромів», якщо музей їх включає (рис. Д.4).

Архітектурні музеї під відкритим небом (табл. Е.3, а,б).

Можна виділити основні види архітектурних музеїв під відкритим небом, залежно від того, яке середовище в них демонструється: палацово-парковий (плацово-паркові ансамблі), фортифікаційний (замки та оборонні споруди) та монастирський (монастирські комплекси, релігійні центри). Рідше зустрічаються великі архітектурні комплекси специфічного призначення – наприклад, в'язниці.

В музеях під відкритим небом, створених на основі архітектурних та містобудівних ансамблів – палацово-паркових, монастирських тощо, важливо експонувати історичне природне оточення, що зумовлює обов'язкову умову – створення музеїв «in situ» (рис. Е.3) та використання повного спектра охоронних заходів, за винятком транслокації (рис. Е.5). При створенні таких ансамблів, які формувалися протягом довгого часу, композиція визначалася не заздалегідь розробленим проектом, а максимально ефективною використанням переваг природного середовища та увагою до первісного композиційного задуму. Хоча основна споруда часто могла контрастувати з пізнішими доповненнями по стилю, формі та конфігурації, проте всі елементи знаходилися у гармонії і художній рівновазі.

Архітектурні музеї під відкритим небом займають великі площі та поєднують у собі численні архітектурні об'єкти з ландшафтом (рис. Е.2). Їх найбільшою особливістю є збереження візуальних зв'язків та формування оглядових майданчиків для спостереження композиції ансамблю чи комплексу у цілому. Основним об'єктом стає пам'ятка, а будь-які допоміжні об'єкти мають

розміщуватися віддалік, при вході на територію, щоб не зруйнувати сприйняття експонованої пам'ятки.

При формуванні експозиції музею слід зважати на зовнішні та внутрішні видові точки, з яких пам'ятка сприймається ефектніше, масштаб сприйняття, природне оточення та культурні ландшафти (рис. Е.1). В Керівництві по виконанню Конвенції про охорону всесвітньої спадщини (1992 р.) культурні ландшафти визнаються як об'єкт спадщини і поділяються на:

- створені ціленаправлено (сади і парки);
- ті, що формувалися і розвивалися природним шляхом (садибні, палацово-паркові, фортифікаційні, монастирські, археологічні, палеонтологічні);
- асоціативні ландшафти (пам'ятні місця) [116].

Відновлення парку має три основні напрямки – відновлення загальної планувально-об'ємної структури, відновлення природних елементів (рослинність, водойми, рельєф) та відновлення малих архітектурних форм та вуличного умеблювання.

Також специфічними елементами, які варто зберігати або відтворювати є наявність водойм і характерні зміни рельєфу. Великі водойми були визначальним фактором для загального характеру композиції та планувальної структури садів і парків. Для них також потрібно проводити очисні та охоронні заходи. Від рельєфу також багато в чому залежала їх організація – перш за все, терасування та конфігурація пішохідних доріжок і транспортних шляхів. Функціональне зонування території визначало розміщення під'їзних доріг і господарських споруд.

При викривленні та неможливості відновлення первісно запланованих в ансамблі візуальних перспектив та видових точок, необхідно використовувати засоби виправлення і компонування пейзажу або повного закриття і нівелювання тих перспектив, що не мають більше можливості продемонструвати свої естетичні якості. Це можна зробити додаючи нові паркові елементи – як вуличне умеблювання і садову архітектуру, так і нові насадження, проте це повинно

відбуватися в рамках загального характеру парку чи саду і при неможливості відновити його початкове планування. Інколи, в музеях під відкритим небом з метою створення передбачених сучасними вимогами господарських та допоміжних зон і споруд допускається перепланування окремих менш цінних зон парків та садів архітектурних ансамблів.

Для архітектурних музеїв характерна наявність багатьох приміщень, які доцільно пристосовувати під функції музею (рис. Д.4). Різноманіття об'єктів зумовлює ефективність комбінованих маршрутів (рис. Д.6) та повного набору основних функцій музею (рис. Е.6). Велика територія та багато допоміжних приміщень дають можливість для проведення різного роду фестивалів, заходів, майстер-класів, театральних вистав та історичних реконструкцій.

В Україні сьогодні цей тип музеїв під відкритим небом володіє найбільшим потенціалом. Проте, зазвичай, архітектурні ансамблі в якості музеїв використовують односторонньо, ігноруючи пізнавальні якості елементів «під відкритим небом», зосереджуючись на інтер'єрних експозиціях. Сади, парки та подвір'я використовуються лише ситуативно або в якості доповнюючого простору, оминаючи важливість експонування історичного середовища

Індустріальні (технічні) музеї під відкритим небом (табл. Е.3, 2).

Специфічними будуть підходи до створення музеїв під відкритим небом, де експонуються об'єкти кар'єрно-видобувної промисловості та індустріально-промислові пам'ятки, а також нерухомі пам'ятки науки і техніки. Використання пам'яток промислового характеру переважно знаходиться на околицях міст або в їх визначених районах. Ці об'єкти мають дещо сучасніший характер, тому їх набагато легше пристосувати під сучасні вимоги – наприклад, ліфти для використання неповносправними можуть легко маскуватися, для даної цілі можуть використовуватися і вже встановлені в деяких спорудах (рис. Е.1). Натомість влаштування подібних конструкцій, скажімо, в спорудах епохи Середньовіччя чи Ренесансу можуть бути або надзвичайно складними і дорогавартісними, або й зовсім неможливими без руйнування історико-художнього образу пам'ятки.

Даний тип музеїв залежно від характеру конкретного об'єкта можуть мати як малі розміри (фабрика), так і великі (кар'єри, шахти) (рис. Е.2). Такі музеї надзвичайно рідко створюють транслоковано, найчастіше вони розташовуються «in situ» (рис. Е.3). Сам характер промислових музеїв передбачає демонстрацію специфічних видів діяльності, тому пам'ятки найчастіше не пристосовують, а музеєфікують (рис. Е.4). Основною рисою таких музеїв під відкритим небом є залучення відвідувача до виробничого процесу та демонстрація робочого обладнання. Якщо автентичні артефакти занадто крихкі або дуже цінні, їх експонують разом з показом робочого процесу за допомогою сучасних копій.

В промислових музеях, зазвичай, простір пристосований саме для виконання технічної роботи, тому, за винятком проведення тематичних майстер-класів, передбачаються лише експозиційна, рекреаційна, господарська та допоміжна функції (рис. Е.6).

Оскільки промислові музеї під відкритим небом пов'язані з виробничими процесами першочерговим завданням є техніка безпеки працівників та відвідувачів. Експозиція формується за допомогою спрямованого маршруту, протягом якого демонструються всі етапи виробництва (рис. Д.6).

Меморіальні музеї під відкритим небом та музеї-цвинтарі (табл. Е.4).

Використовуючи класифікацію О. Попельницького [161] можна виділити такі види меморіальних музеїв під відкритим небом на основі музеєфікації пам'яток історії:

- військово-історичні музеї, у місцях ведення бойових дій та на полях битв (за наявності відповідних умов для музеєфікації – у місцях визначних морських битв).
- меморіальні кладовища (некрополів, цвинтарів, місць масових поховань).

У випадку створення музеїв під відкритим небом на меморіальних місцях (поля битв, воєнних конфліктів, меморіальні поховальні комплекси) підхід до його демонстрації є особливим. Залежно від кількості збережених слідів воєнних

дій та вцілілих фортифікацій, такі території є впізнаваними в більшій чи меншій мірі. Основними параметрами, по яких оцінюватиметься територія є:

- географічне положення;
- ступінь і характер використання;
- об'ємно-просторові характеристики основних елементів природного (поля, ліси, ріки, яри, узвишся) і штучного (дороги, населені пункти, окремі будівлі і споруди) походження;
- функціональні взаємозв'язки і просторове взаємовідношення елементів ландшафту.

За площею даний тип музею є великим (рис. Е.2) і характеризується вільним маршрутом (рис. Д.6). Обов'язковим є розташування «in situ» (рис. Е.3).

Пам'ятки на полях битв поділяються на: укріплення, поховання та культурний шар. Ці об'єкти є ключовими на полях бою як по своїй цінності, так і по розміщенню на місцевості, з якою невідривно пов'язані. Саме вони стають основними елементами експозиції музеїв під відкритим небом. Тут відсутні пам'яткові приміщення, які б могли використовуватися для потреб музею, тому тут необхідно зводити нові споруди, в яких можуть розташовуватися всі необхідні функції, в той час як під відкритим небом знаходитиметься основна експозиція (рис. Д.4). Основними діями є саме музеєфікація, а не пристосування (рис. Е.4).

Об'єктами охорони меморіального середовища є:

- історично сформовані композиційні елементи;
- співвідношення відкритих і закритих просторів;
- історичні поселення та окремі архітектурні об'єкти;
- історично складена транзитна система – дороги, шляхи, стежки тощо;
- археологічний культурний шар;
- видові точки та візуальні зв'язки.

Всю сукупність збережених елементів в їх взаємозв'язку можна вважати пам'ятним місцем, що є основою музейно-меморіального середовища і володіє особливою інформаційною, естетичною та соціальною цінністю.

Меморіальні місця згідно з визначенням UNESCO відносять до асоціативних ландшафтів, в яких первинне значення має зв'язок з історичними подіями, особистостями та художніми творами. В музеях під відкритим небом, створених на основі асоціативних культурних ландшафтів, пам'яткова складова представлена в нематеріальній формі, на основі зв'язку пам'ятного місця з певними подіями чи особистостями.

Важливе значення має відсутність в таких місцях дисгармонуючих сучасних об'єктів і цілісність візуального сприйняття хоча б з оглядових точок, а також можливість історичної реконструкції історичних подій (табл. Е.5). Оскільки пам'ятні місця і об'єкти (за винятком архітектурних) неможливо зберегти у повністю незмінному вигляді, їх зміни необхідно спостерігати і уважно редагувати в рамках параметрів, що визначатимуться для кожного окремо залежно від особливостей кожного із них.

Елементами воєнно-історичних пам'ятних місць та фортифікацій є цілеспрямовано створені елементи, а також зруйновані об'єкти, але їх кількість порівняно з іншими типами культурних ландшафтів є невеликою. Основну частину становить саме вільний простір, яким якимось потрібно зацікавити відвідувачів. Для демонстрації пам'ятних місць та оборонних споруд неможливо продовжувати діяльність, в результаті якої такі об'єкти утворилися, тобто воєнних дій. В основному архітектурно-просторова організація таких музеїв під відкритим небом полягає у реставрації, консервації та реконструкції оборонних укріплень, археологічних розкопок та демонстрації їх, а також проведення історичних реконструкцій та освітньої діяльності з метою розширення знань відвідувачів (рис. Е.5).

Поряд зі збереженими автентичними елементами для наповнення середовища музею згодом встановлюють пам'ятні знаки. В кожному окремому випадку вони відрізнятимуться. Це можуть бути символічні монументи і пам'ятники, архітектурні об'єкти та ансамблі, надгробки, музейні експозиції та інформаційні знаки. Вони покликані фіксувати інформацію про події та їх учасників, хоча самі не становлять історичної цінності (інколи, можуть становити художню). Саме

пам'ятні знаки найяскравіше виражають асоціативність воєнних культурних ландшафтів. В музеї їх може налічуватися від одного до десятків. Важливо при їх встановленні не порушувати загальну структуру і цілісність меморіального середовища. Пам'ятні знаки часто стають домінантами простору, тому їх використання повинне бути обережним і обдуманим [27].

Екомuzeї.

Характерною рисою екомuzeїв є демонстрація живого середовища, яке змінюється, росте чи зменшується, розвивається чи занепадає. Експонатом стає сам процес життя. Тому архітектурно-просторова організація таких музеїв полягає у забезпеченні можливості повноцінно функціонувати.

Для екомuzeїв характерна велика площа та вільні маршрути відвідувачів (рис. Д.6, Е.2). Також обов'язковим є розташування на місці свого виникнення і побутування (рис. Е.4). Для функціонування музею пристосовуються окремі приміщення, проте в загальному експоновані поселення продовжують функціонувати у звичайному режимі і не потребують особливих заходів щодо архітектурно-просторової організації.

Типологія музеїв під відкритим небом в основному відповідає їх профілям. Тим не менше, музеї під відкритим небом містять у собі численні об'єкти, кожен з яких може репрезентувати різні аспекти історії окремої людини чи суспільства. Таким чином, всі вони є багатопрофільними і комплексними, а набір методів і засобів архітектурно-просторової організації відрізнятиметься в кожному окремому випадку, залежно від профілю музею, характеру експонованих пам'яток, а також концепції і можливостей музею (наукові, фінансові, кадрові тощо).

Оскільки будь-які музеї, створені на основі нерухомих пам'яток, мають тенденцію до розширення, то багато з них, навіть залишаючись у своїй основі колекційним музеєм, набувають рис музеїв під відкритим небом, демонструючи частину експонатів пам'яткового комплексу на відкритому повітрі. У таких випадках, при організації цих фрагментів музеїв також доцільно використовувати

підходи до архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом тих типів, до яких належать основні об'єкти музею.

4.2. Особливості створення музеїв під відкритим небом в Україні.

Україна володіє значними історико-культурними туристичними ресурсами. На її території сьогодні функціонують численні музеї під відкритим небом, більша частина яких має невелику територію та належить приватним власникам. Великі національні та регіональні музеї мають переважно історико-етнографічне спрямування. Трансформація цих інертних масштабних музеїв відповідно до сучасних підходів є доволі проблематичною, проте новостворені та менші за розміром музеї набагато активніше використовують світові тенденції організації музеїв під відкритим небом.

Зміна підходів до збереження культурної спадщини зумовила виникнення нових дискусій і потребу вироблення нового алгоритму роботи з культурною спадщиною з урахуванням наступних тенденцій:

- збереження історичного середовища та культурного ландшафту;
- можливість сучасних доповнень в історичному середовищі музею;
- використання в експозиції під відкритим небом мультимедійних технологій;
- інтерактивність;
- принципи «живої історії»;
- використання реконструкцій та макетів;
- соціокультурне спрямування музею.

На основі проведених досліджень та викладених вище тверджень, пропонується схема алгоритму створення музею під відкритим небом (рис. Е.7).

Перш ніж рекомендувати пам'ятку для музеєфікації, науковці різних сфер повинні ґрунтовно дослідити її, визначити цінність. Другою умовою є ступінь збереженості пам'ятки в цілому та окремих її частин. Не останнє значення має і розміщення пам'ятки відносно великих населених пунктів і транспортних

сполучень. Складно забезпечити музей відвідувачами, якщо до нього важко добратися.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що об'єкти культурної спадщини, які доцільно перетворити в музеї під відкритим небом, повинна відповідати таким вимогам:

- пам'ятка є цінним історичним джерелом;
- пам'ятка достатньо збережена;
- пам'ятка має зручне розташування [205].

Найчастіше такими об'єктами є палацово-паркові ансамблі, дворянські садиби і резиденції, монастирські чи археологічні комплекси, поля битв, а також історичні сільські, міські та промислові ландшафти.

При створенні музею під відкритим небом потрібно враховувати вимоги чинного законодавства – як вітчизняного, так і міжнародного, а також брати до уваги прийняті світовою спільнотою підходи, найважливіший з яких – комплексний підхід, якого і притримуємось у даному дослідженні.

Комплексний підхід до створення музею під відкритим небом потребує надання уваги не лише автентичним пам'яткам, але й історичному середовищу, яке науковці трактують як «просторово-часове поле життєдіяльності людини, організоване історично успадкованою системою будівель і споруд у ландшафтних умовах відповідної території» [152]. Сучасне трактування пам'ятки зумовлює необхідність збереження її історично сформованого середовища, що означає, перш за все, встановлення охоронних зон пам'яток і режимів охорони історичних ареалів.

Комплексний підхід до охорони пам'яток включає:

- поєднання універсальних підходів до охорони культурної спадщини та специфічних методичних підходів, характерних для окремих територій;
- виявлення універсальної цінності пам'яток як загальносвітової культурної спадщини та її об'єктивна презентація;
- інтеграція матеріальної та нематеріальної спадщини в середовищі музею;

- вибір ефективних засобів їх збереження і репрезентації кожного конкретного об'єкта ґрунтуючись на вмінні виділяти об'єкт і предмет охорони;

- інтеграція природного і культурного ландшафту.

Сіанська декларація ICOMOS визначає оточення структури, об'єкта чи району спадщини як таке, що безпосередньо примикає і розширене оточення, яке є одним з елементів, що впливають на значення і відмінний характер об'єкта, або доповнює їх.

Створення музею під відкритим небом вимагає комплексної розробки охоронних та проектних заходів, які перетинаються між собою і з суміжними науковими дисциплінами. При виборі типу музею під відкритим небом, його концепції та моделі архітектурно-просторової організації необхідно враховувати:

- характер просторової організації будівель (споруд) та їх конструкції з можливістю пристосування до музейного показу;

- правила, дотримання яких є принциповою умовою для створення музею;

- вимоги щодо збереження пам'ятки та музейні вимоги;

- досягнення компромісних рішень між вимогами щодо збереження автентичних елементів об'єкту та вимогами музейного характеру, бажано за умов, якщо автентичні елементи являються знаковими для даного об'єкту;

- необхідність використання сучасних пристроїв та комунікаційних пристосувань, таких як: сигналізація, ліфти, заходи протипожежної безпеки, приміщення для проведення публічних заходів, сантехнічне та електричне устаткування, при потребі – особливе оснащення, необхідне для людей з фізичними вадами; тощо [100].

Перед виконанням будь-яких охоронних заходів територіальної охорони об'єктів культурної спадщини відбувається їх поетапна розробка. Основою подібних дій є поглиблене вивчення відповідного об'єкту, простеження історичного розвитку його планувально-просторової структури та визначення історико-культурного потенціалу (рис. Е.7).

Наукові дослідження історико-культурних об'єктів проводяться на основі історико-бібліографічних та графічних джерел, а також архівних вишукувань. Важливим етапом є натурні обстеження, що передбачають дослідження особливостей формування історичного середовища навколо пам'яток, його композиційні особливості та внутрішня просторова організація.

Сучасна суспільно-культурна ситуація в Україні не сприяє розвитку музейної мережі. Особливо це стосується музеєфікації історико-культурної спадщини. В українській музейній практиці архітектурні пам'ятки традиційно пристосовуються під музейні функції шляхом створення експозицій на основі музейних колекцій в їх стінах та приміщеннях. Даний підхід є неефективним, він спотворює історико-культурний образ пам'яток, тому його доцільно змінити на створення середовищних музеїв під відкритим небом на основі музеєфікованих пам'яток.

Згідно з Паризькою конвенцією UNESCO, режим використання пам'яток історії та архітектури на території музею передбачає наступні принципи:

- забезпечення фізичного збереження пам'ятки;
- забезпечення її найкращого візуального сприйняття;
- правильне її використання;
- влаштування благоустрою території [12].

Для того, щоб не знищити, а «оживити» і при тому зберегти пам'ятки архітектури, в Україні необхідні певні зміни у нормативно-законодавчій базі для впровадження нових принципів архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом, створених на основі нерухомих пам'яток. Деякі положення, апробовані у світі, можна використати як основу, розробивши доцільні методичні рекомендації, частина з яких наведена в даному дослідженні, а згодом і нормативно-правову базу для ефективного збереження пам'яток архітектури шляхом створення музеїв під відкритим небом.

Для України доцільною є переорієнтація зі створення скансенів на використання архітектурних ансамблів та археологічних комплексів в якості

основи для музею під відкритим небом. У процесі створення музею для них визначаються наступні аспекти:

- наявність автентичного історично цінного елементу – нерухомих пам'яток;
- цілісність та рівень збереженості пам'яткових комплексів та ансамблів;
- тематика, спрямованість та цілі проєктованого музею;
- об'ємно-планувальні вимоги до пам'яток та ландшафту;
- допустимий рівень змін об'єктів, що знаходяться на території музею, охоронні зони;
- вимоги до збереження існуючих пам'яток, цінної забудови, ландшафту та історичного середовища;
- співвідношення запланованих та допустимих інноваційних втручань у структуру пам'яток та історичного середовища музею;
- взаємоузгодженість художніх форм, стилістики, композиції пам'яток та доповнюючих елементів музею, які планують розмістити на території музею;
- розміщення благоустрою, обслуговуючої інфраструктури, розташування транзитних шляхів для пішоходів та проїздів для транспорту;
- вимоги до семантичного, предметного та функціонального наповнення простору музею відповідно до історичного змісту та суті пам'яток на його території;
- забезпечення просторового орієнтування та візуального комфорту на території музею;
- підтримка архітектурного образу ансамблів та комплексів.

В музеях під відкритим небом основними експонатами є самі архітектурні пам'ятки, тому, згідно з музейною теорією [163], вони не потребують додаткових виставок і експозицій. Метою музеїв під відкритим небом є не перетворення об'єктів нерухомої спадщини в музейні експонати чи використання в якості приміщень музею, а збереження їх історико-меморіальної цінності та передача відвідувачам інформації про історію і культуру, що зберігають пам'ятки. Специфіка музеїв під відкритим небом, створених на основі згаданих об'єктів, полягає у поєднанні різнопланових об'єктів та середовища. Групи пам'яток

повинні сприйматися як цілісна система на місці її походження, розвитку і сучасного використання. Експоновані колекції є другорядними, вони є необов'язковими і виконують доповнюючу роль.

Загальна форма музею під відкритим небом повинна створювати архітектурно-просторове середовище, в якому акцентується на нерухомі пам'ятки культури, і в той же час використовуються приховані доповнюючі елементи, які забезпечують комфорт перебування відвідувачів на території музею.

Серед принципів, які М. Бевз пропонує взяти за основу методології регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст, окремі можна застосувати і до організації територій музеїв під відкритим небом, створених на основі пам'яткових комплексів та ансамблів:

- наслідування традиційної функціонально-просторової системи;
- відтворення історичної розпланувальної системи;
- відображення композиційно-образної системи;
- збереження та відтворення архітектурно-розпланувального укладу забудови, який може включати нову забудову, вирішену згідно з вимогами охорони традиційного характеру середовища;
 - дотримання засад розпланування відповідно до історичної планіметричної системи;
 - «жива музеєфікація» функціонально-просторової структури та предметного наповнення середовища у найбільш цінних зонах [48].

Ще одною важливою умовою впровадження нових підходів до створення музеїв під відкритим небом є розуміння їхнього призначення, функції та аудиторії. Музеї, які пропонують виключно автентичні об'єкти, з детальним текстовим поясненням, що включає навіть найменші деталі, є швидше наукового спрямування. Безперечно, вони експонують надзвичайно цінні об'єкти і є незамінним джерелом знань для спеціалістів, яким важливо вичерпно дослідити цікаву їм сферу, проте відвідування таких музеїв цікавитиме науковців, вузьких спеціалістів, але абсолютно не приверне до себе широкої публіки.

Дещо простішими є звичайні навчальні музеї, якими можна назвати більшість сучасних музеїв в Україні. Вони демонструють свої експонати більш загально і дещо відступають від строгого «наукового» підходу. Але для ефективного використання своїх ресурсів музей повинен мати в собі щось особливе, що зацікавить людей. Ті заклади, які знайшли цей елемент, орієнтуються на широку публіку, якій пропонують не лише знання, але й відпочинок та розваги.

Люди сьогодні прагнуть отримати якомога більше задоволення. Таким чином просто отримати якісь знання та інформацію їм не буде цікаво. Якщо ж музей пропонуватиме їм певну розважальну програму, в яку вплетено навчання та передача відвідувачу знань, то він, безперечно, стане популярним. Саме такими музеями, спрямованими на масового туриста є більшість музеїв під відкритим небом у світі сьогодні. І одною з найважливіших задач для нього є знайти баланс між розвагами, сценографією, видовищністю і історичністю, достовірністю та науковістю.

На жаль, широка публіка є невимогливою. Вона може нудитися в грандіозному музеї, де зібрані колекції надзвичайної цінності і де працюють найкращі спеціалісти, і при цьому їй більше сподобається маленький приватний музейний заклад, що демонструє, скажімо, стилізовані під сцени з популярного фільму приміщення і предмети. Для підвищення культурного рівня суспільства варто донести людям, що історичні пам'ятки – це важливо, що їх досліджувати весело і цікаво. Саме цим цілям сприяє якісно організований музей під відкритим небом. Він пропонує знання і історію, але доповнює їх іншими елементами, орієнтуючись на вимоги і потреби публіки.

Модель взаємодії музею з відвідувачами принципово міняється. Все більшої популярності набуває «культура участі». Її можна трактувати як вільну, свідому, активну участь людей у формуванні культурних і соціальних процесів, можливість не тільки споживати, але і створювати, бути частиною культурних заходів, осмислювати та актуалізувати культурну спадщину.

Принципи «живої історії», через які знаходить вираження культура участі, передбачають використання копій та макетів внутрішнього наповнення, що дозволяє відвідувачам торкнутися предметів та детальніше оглянути їх. Такі об'єкти не є експонатами – реконструйоване історичне середовище покликане створити ілюзію того, що в даному будинку все ще живуть і працюють люди, розповідає про окремі аспекти їх побуту, притаманні історичному періоду. Доповнюючі наукові реконструкції повинні відтворювати не лише інтер'єр, але й екстер'єр.

Культурна діяльність музею, товари та послуги, котрі він пропонує, повинні бути цікавими, різноманітними, але також мати своє наукове підґрунтя. Будь-яка динамічність завжди є більш привабливою для відвідувача. Чим більше «життя» ми зможемо привнести в музей під відкритим небом, тим цікавішим він стане. При цьому не можна забувати про науковість і достовірність, інакше музей перетвориться у простий парк розваг.

Пристосування, механізми і машини повинні не стояти на місці, а демонструватися в дії. Якщо артефакт не в стані виконувати свою функцію або занадто нищиться від неї при своїй високій історичній цінності – варто залишити такий предмет за вітриною, поруч, ним неодмінно зацікавиться певна когорта людей. Найкраще буде продемонструвати відвідувачам – нехай достовірно зроблений новороб, але в роботі. Хоча законом закріплено обов'язок туристів та екскурсантів дбайливо ставитися до культурної спадщини в місці тимчасового перебування та обов'язок відшкодовувати збитки, завдані неправомірними діями [10], проте оригінал в таких цілях використовувати не можна. Зате якісно зроблені копії можуть дати більше знань, ніж автентичний об'єкт.

Музей повинен пропонувати відвідувачам, розбещеним сучасними новітніми технологіями, або видовищне та цікаве використання цих технологій, або зробити свою експозицію більш захопливою, ніж сучасні мультимедіа. Рішення про використання мультимедійних засобів у музеї лежить конкретно на кожному з них і залежить від профілю, спрямування, розміщення, тематики, аудиторії музею і багатьох інших чинників. Проте, на нашу думку, мультимедійні технології, за

умови високої якості та ефективного органічного вплетення їх в експозицію та інтеграція в історичне середовище, зможуть підняти музей на якісно новий рівень.

Музеї під відкритим небом займають великі площі, включають численні пам'ятки, кожна з яких потребує особливого догляду. Для організації дійсно привабливого музею, що ефективно виконує всі свої функції та приваблює туристів, потрібно чимало коштів. Деякі музеї під відкритим небом починають свій розвиток із значно менших масштабів і, потроху залучаючи нові кошти, розвиваються та розширюються. Для цих цілей важливо шукати додаткові джерела фінансування. Це може бути плата за вхідні квитки на експозиції та культурні заходи, за науково-дослідну та реставраційну діяльність, що виконуються на замовлення, продаж сувенірної продукції, оренду приміщень, спонсорська допомога, гранти та інші джерела, передбачені чинним законодавством України.

З цією метою, музей часто надає комплекс додаткових послуг, до яких, крім вищезгаданих, можна додати права на фото- і відеозйомку, надання послуг дослідникам, організація масових заходів, творчих зустрічей, конференцій, симпозіумів, пленерів, лекцій, свят тощо, надання платного доступу до історичних джерел, послуги екскурсійного обслуговування та навчання екскурсоводів, гуртки та майстер-класи, готельне обслуговування та харчування та ін.

Узагальнюючи, музеї під відкритим небом можуть надавати відвідувачам наступні послуги:

- реалізація основних експозиційних функцій (виставки, екскурсії, туристичні маршрути і ін.);
- просвітницька діяльність (просвітницько-культурні заходи, лекції, конференції, лекції, неформальна освіта, гуртки тощо);
- туристично-розважальна діяльність (фестивалі, свята, конкурси, концерти, історичні реконструкції, спектаклі, кінопокази тощо);
- додаткові послуги (збут сувенірів та спеціалізованої продукції, інформаційне забезпечення, обслуговування відвідувачів, паркування і ін).

Для забезпечення надання згаданих послуг передбачається система розміщення відкритих просторів, пам'яткових і допоміжних об'єктів та шляхів, що поєднують їх між собою. До допоміжних об'єктів на території музею під відкритим небом можна віднести торгові точки, громадські туалети, місця відпочинку з відповідним благоустроєм, які можуть зводитися додатково, а також лекторії, бібліотеки, кінозали, майстерні, які можуть зводитися окремо на території музею, поблизу неї або використовувати для функціонування окремі споруди або приміщення в пам'яткових комплексах чи історичних реконструкціях - наприклад, в історичних парках чи експериментальних поселеннях. Все разом складає розгорнуту музейну інфраструктуру.

Важливими аспектами при організації туристичного руху всередині скансену можна назвати такі:

- доступність;
- знакування важливих об'єктів;
- розробка цікавих туристичних маршрутів;
- забезпечення супутнього сервісу (харчування, відпочинок тощо).

В сучасних музеях завдяки належному плануванню та використанню додаткового обладнання повинна забезпечуватися можливість маломобільним людям вільно пересуватися музеєм, а новітніми технічними і технологічними засобами полегшити сприйняття інформації для людей зі слабким зором, слухом чи розумовими відхиленнями.

Одним з важливих аспектів організації музеїв під відкритим небом є його знакування – як за межами, так і безпосередньо на його території. Всі інформаційні знаки мають бути чіткими, зрозумілими та змістовними. Знаки візуальної комунікації створюються відповідно до особливостей предметно-просторового середовища, для якого вони призначені. Системи знакування повинні розроблятися у чіткій відповідності до тематики музею, а інформаційні носії повинні залишатися непомітними або замінюватися людьми.

Важливо детально продумати інфраструктуру, передбачити можливість використання дрібного транспорту на території великих музеїв без шкоди для

пам'яток, оскільки музеї такого типу часто займають велику територію і відвідувачі можуть втомлюватися, намагаючись обійти всю експозицію. За межею музеїв під відкритим небом є обов'язковим розміщення автостоянок для приватного транспорту відвідувачів та туристичних автобусів.

АПО музеїв включає методи й засоби охорони та формування історичного середовища, серед яких можна виділити наступні:

- збереження візуальних зв'язків та перспектив;
- відтворення загальної композиції ансамблів – силуету, розпланування, планувальних осей та домінант тощо;
- використання традиційних декоративних елементів, стилістики, матеріалів та будівельної техніки, притаманних конкретним пам'яткам;
- наслідування історично сформованих архітектурно-просторової організації та функціонального поділу;
- доповнення музеїв новими концептуальними елементами у гармонії з історичною частиною, без завдання шкоди фізичному стану пам'яток, їх композиційно-просторовим характеристикам та контексту історичного середовища;
- збереження і використання різночасових елементів комплексів;
- використання копій, макетів та реконструкцій, якщо вони є доцільними для максимального розкриття історичного змісту музею відвідувачам;
- використання всіх видів спадщини, включеної в музей – містобудівної, архітектурної, археологічної, природної та нематеріальної;
- наслідування історичних елементів благоустрою;
- пристосування будівель і території для виконання музейних функцій за принципом максимальної подібності.

Для архітектурних ансамблів особливо актуальною є художня, історична та містобудівна достовірність образу. Тому для таких пам'яток важливою є цілісність, яка часто є втраченою через руйнацію та втрату окремих елементів ансамблю. В таких випадках може використовуватися фрагментарна або цілісна

реставрація. Особливістю музеїв під відкритим небом має бути можливість реконструкції (з окремими обмеженнями) для символічного відновлення архітектурно-композиційних характеристик ансамблів.

Охоронний режим музеїв під відкритим небом повинен бути не таким строгим, як у музеїв-заповідників, і має стосуватися не лише будівель і споруд, а також музеєфікованих культурних ландшафтів та історичного середовища. Реконструкція чи будівництво має допускатися, якщо вони є необхідними для контексту музею або для відновлення композиції та архітектурного образу ансамблю. Обмеження будівництва сучасних доповнень стосуються збереження візуальних взаємозв'язків всередині музею, а також зв'язку з оточуючим ландшафтом. Дієвим заходом збереження історичного середовища буде зменшення техногенного навантаження. Будь-яка реставраційна, архітектурна, будівельна діяльність повинна виконуватися за індивідуальними розробками на основі комплексних досліджень.

Більше того, сучасні елементи і доповнення повинні бути у музеях під відкритим небом. Незалежно від якості експозиції, музей пропонує лише модель. Сучасні об'єкти зможуть нагадати відвідувачам, що не можна сприймати абсолютно все як факт, а середовище, в якому він знаходиться – лише ілюзія історії.

При влаштуванні простору музеїв під відкритим небом, якщо середовище доповнюється новими елементами та спорудами, то вони повинні:

- забезпечити акцент уваги відвідувача саме на автентичні пам'ятки;
- забезпечити накриття і захист тих елементів, які цього потребують;
- забезпечити найвигідніше розташування оглядових точок та зручних оглядових маршрутів;
- забезпечити комфортне перебування відвідувача на території музею;
- забезпечити виконання функцій, які пропонує конкретний музей;
- бути у єдності з історичними будівлями, спорудами і ландшафтом.

Не залежно від призначення кожного конкретного новоствореного об'єкта обслуговування на території музею під відкритим небом – від елементів

благоустрою і знаків до будівель та споруд, вони повинні гармоніювати з культурним ландшафтом та історичним середовищем, не порушуючи характеру пам'яткового ансамблю. Вирішення може бути сучасним, лаконічним і строгим, але таким, яке не пред'являє ніякої претензії на домінування в просторі, а просто органічно вписується, стає його доповнюючою частиною.

Використання сучасних інженерних систем може значно полегшити експлуатацію об'єктів в музеях під відкритим небом, але вони при необережному використанні можуть зруйнувати весь історичний образ епохи. Непритаманні експонованому історичному середовищу сучасні технології використовувати доцільно, але їх використання варто зводити до необхідного мінімуму і маскувати так, щоб вони не дисонували з історичним середовищем.

Окремі технології використовуються суто з практичної точки зору, інші – з декоративної. Використання звукових та світлових джерел для фокусування уваги відвідувачів та підсилення емоційного впливу є позитивним моментом, але вся техніка повинна бути майстерно прихована, а створювані нею ефекти м'яко вписуватися в загальний ансамбль музею, підкреслюючи необхідні аспекти, але не протиставлятися їм.

Важливим аспектом безпеки, заради якої, на нашу думку, варто пожертвувати достовірністю автентичного середовища – це знаки, що ідентифікують шляхи евакуації та аварійні виходи. Різного роду знакування тим чи іншим чином будуть застосовуватися в музеї, тож ці елементи також варто додати. Для згладження контрасту, можна використовувати акуратні флуоресцентні позначки.

Запорукою успішного функціонування музеїв під відкритим небом в Україні є розширення сфери об'єктів спадщини, з якими працюють музеї. Оскільки можливості комплектування рухомих експонатів не безмежна, а архітектурна спадщина все частіше починає розглядатися комплексно, музейна діяльність переорієнтовується з колекціонування на музеєфікацію.

Підсумовуючи все вищесказане, створення музею під відкритим небом відбувається за наступною схемою. Якщо пам'ятка відповідає критеріям

доцільності, музей під відкритим небом створюється в кілька етапів. На початкових стадіях проводиться її детальне вивчення, а на основі здобутої інформації відбуваються всі подальші дії. Вибір типу і концепції музею, необхідний комплекс охоронно-реставраційних робіт та соціально-економічні фактори, виражені на обговореннях із спеціалістами мають ключовий вплив на розробку проекту архітектурно-просторової організації.

Проектом визначаються методи, засоби та принципи просторового рішення і планування музею (табл. Е.6). Після формування попереднього проекту архітектурно-просторової організації, він виноситься на публічне обговорення і, після внесення корективів, виготовляється робоча документація (рис. Е.7).

4.3. Побудова моделі проекту архітектурно-просторової організації музею під відкритим небом (на прикладі Пліснеського археологічного комплексу).

В рамках міжнародної конференції «Збереження та ревалоризація пам'яток с. Підгірці. Відтворення втраченої дерев'яної церкви св. Михайла», проведеної 2017 р. у Львівській політехніці, українські та австрійські фахівці в галузях архітектури, реставрації та археології після дискусії підсумували своє рішення в резолюції. В ній рекомендувалося не лише відновити згорілу церкву, яка була невід'ємною складовою ансамблю (табл. Е.7, Е.8) Підгорецького замку та важливим композиційним елементом ландшафт (детальні креслення є в наявності), але й створити великий музей під відкритим небом, який би об'єднав Підгорецький архітектурно-ландшафтний ансамбль та Пліснеський історико-культурний заповідник. Такий підхід зможе популяризувати згадані пам'ятки, а також допоможе залучити нові кошти на їх збереження.

Пліснеський археологічний комплекс — це сукупність пам'яток слов'яно-руської та пізньосередньовічної доби, залишки яких збереглися на території і в околиці сучасного хутора Пліснесько с. Підгірці Бродівського району Львівської області. Джерела, сформовані на основі досліджень комплексу, дають змогу

простежити еволюцію оборонних укріплень, житлового та господарського будівництва, поховального обряду, матеріальної і духовної культури в цілому протягом IX - XIII ст. [182]. У вересні 2015 року рішенням Львівської міської ради було створено історико-культурний заповідник «Давній Пліснеськ» у межах території пам'ятки національного значення – Городище літописного міста Пліснеська (охоронний №130011-Н).

На сьогодні адміністрація історико-культурного заповідника вважає своїм першочерговим завданням пошук шляхів продемонструвати людям розкопані та реконструйовані житлові, господарські, виробничі, культові споруди, поховальні, оборонні об'єкти тощо [24].

На нашу думку, оптимальним використанням пам'ятки археології в якості музею під відкритим небом буде більш якісним, якщо охоронний режим заповідника буде дещо слабшим. Вважаємо за доцільне зведення символічних реконструкцій та будівництво допоміжних споруд туристичного обслуговування на межі заповідника та у місцях, де в ході археологічних досліджень не було знайдено цінних об'єктів.

Концепція архітектурно-просторової організації Пліснеської частини музею під відкритим небом передбачає виконання наступних завдань (рис. Е.8, Е.9):

1. Проведення захисних робіт для укріплення ґрунтів з огляду на складний рельєф.
2. Трасування фундаментів церков і їх консервація або накриття павільйонами.
3. Реконструкція окремих житлових, господарських та виробничих будівель, садиб X - XI ст. на території городища XI – XII ст., в урочищах «Оленин парк» та «Замчисько». У межах другої-третьої оборонних ліній - відновлення наземних будівель XII - XIII ст. з огорожею, інвентарем, муляжами та макетами, а також частини ліній захисту на фоні Вороняцького ландшафту [3].
4. Організація археологічних виставок із знайденими на території Пліснеська артефактами на території монастиря, частково у реконструйованих об'єктах древнього городища.
5. Створення парку на території курганного могильника північніше монастиря.

6. Формування системи знакування в місцях великою концентрацією археологічних пам'яток та символічних інсталяцій на площадках, що мають низку культурну цінність.

7. Формування вільних просторів з можливістю їх використання для театральних-анімаційних дійств та культурно-видовищних заходів.

8. Розташування інформаційних площадок з використанням мультимедійних технологій при входах в заповідну зону (на замовлення ІКЗ «Давній Пліснеськ» ведеться розробка 3D моделей споруд городища).

9. Облаштування оглядових площадок на території монастиря та древнього городища.

10. Розробка пішохідних, транспортних та кінних екскурсійних маршрутів.

11. Забезпечення туристичної інфраструктури.

Для мінімізації рівня втручання в структуру заповідника, розміщення обслуговуючих споруд (мотелів, паркінгів для машин, центрів відвідувачів, відпочинкових будиночків тощо) рекомендується південна частина заповідника, забудована запустілими, подекуди зруйнованими спорудами сучасного Пліснеського хутора. Для Підгорецько-Пліснеського комплексу частково дану проблему можна вирішити за рахунок закладів туристичної інфраструктури безпосередньо у с. Підгірці.

Питання відгородження даної частини музею від основної території заповідника урвищами можна було б вирішити, влаштувавши простий підйомник або облаштувавши пішохідний шлях. Якщо злегка попідрізати верхівки дерев, то з центру городища відкриється чудовий краєвид. Такий прийом не лише вирішував би проблему зв'язку обслуговуючих приміщень з музейною частиною заповідника, але й став би додатковою атракцією для туристів. Велика площа пам'ятки зумовлює доцільність організації мережі доріжок для використання внутрішньомузейного екскурсійного транспорту [3].

Запланована інфраструктура передбачає і виготовлення сувенірів, кераміки, приготування страв давньоукраїнської кухні, організацію і проведення різного роду фестивалів та етнографічних свят на території пам'ятки, що, в свою чергу,

перетворить археологічний заповідник у справжній «живий» середовищний музей. В процесі розкопок, реконструкцій чи будівництва інфраструктури буде можливим і створення науково-популярних і документальних фільмів, а також продовжуватиметься наукове дослідження пам'ятки.

Використання сценографії, театральність та мультимедійні технології оживлять музейну експозицію, зробить її динамічною та емоційно. Використовуючи цифрові технології, можна продемонструвати будівлі і споруди та інші об'єкти, які вже давно припинили своє існування. Відсутність наукового підґрунтя виключає будь-яку можливість реальної реконструкції, а от теоретичні віртуальні моделі не мають цього обмеження. Вони дозволяють представити як науково обґрунтовані рішення, так і концепції та припущення з поясненнями.

За допомогою електронних технологій та мультимедійних пристроїв можна презентувати відвідувачам не лише текстову, а й графічну інформацію, демонструвати 3D моделі тощо. Використання QR-кодів сьогодні широко поширене в туристичній індустрії і дозволяють запропонувати куди більший об'єм інформації і дають відвідувачам можливість вибрати саме ті відомості, які вони вважають найцікавішими (табл. Е.8).

На сьогодні день на замовлення ІКЗ «Давній Пліснеськ» ведеться розробка 3D моделей житлових, господарських та оборонних споруд городища (рис. Е.10, Е.11)

При об'єднанні Підгорецьких пам'яток із Пліснеськом у комплексний музей під відкритим небом (рис. Е.8), за умови проведення системних ремонтно-будівельних, реставраційних та ревалоризаційних робіт, в межах музею на території палацово-паркового ансамблю передбачаються наступні заходи: виставкова діяльність зі змінними експозиціями 17-18 ст., інтернет-бібліотека, що продовжить традиції архіву 18-19 ст., продовження діяльності театру, музичні заходи в палацовій каплиці, експонування історичного транспорту в казематах, а також ексклюзивні спальні номери на третьому поверсі палацу. На піддашші палацу розташовуватиметься мультимедійний центр з оглядовим майданчиком. Пропонується відновлення парку з фонтанами, квітниками, скульптурними

алеями та двома павільйонами, а також кафе у Гетьманському заїзді. На г. Манич напроти палацу розташовуватиметься оглядова площадка для огляду панорами села в історичному ландшафті Вороняків.

Обслуговуючі споруди (мотелі, паркінги для машин, центри відвідувачів) передбачатимуться частково в межах с. Підгірці. В силу економічних та соціальних негараздів, тут пустує близько 10% житлових наділів, які могли б бути використані для розвитку екотуризму. Пам'яткові споруди села – мурована церква поч. 20 ст., будинок «Просвіти», школа австрійських часів, меморіальні монументи та ін. - можуть стати осередками історико-патріотичного виховання.

Основні пункти архітектурного формування музею під відкритим небом проілюстровані на рис. Е.8. В межах музею пропонується організувати дві музейні зони – основну в центрі древнього міста і на території Підгорецького палацу (1) та доповнюючі в місцях реконструйованих ц. св. Михайла, житлових споруд і фортифікацій (2), а також на території монастиря (3). Рекреаційні зони плануються в парках на території древнього могильника та біля палацу (4). У південній частині заповідника та в межах села функціонуватимуть обслуговуючі будівлі (ресторан, готель, паркування тощо) (5). На місці старої броварні (6) та нині діючої цегельні (7) можна організувати невеличкі промислові виставки. При цьому, варто обмежити добувну діяльність цегельного заводу, але дати можливість відвідувачам спостерігати процес разом з пізнавальною лекцією. В запустілій частині можна організувати археологічну реконструкцію (9), натомість цінні заповідні території на височині залишити для можливих культурних заходів на відкритому повітрі.

Організація і проведення різного роду фестивалів та етнографічних свят на території Пліснеського городища та подвір'я Підгорецького палацу перетворить їх у справжній «живий» середовищний музей. Також пропонується відтворення історичних шляхів Підгірці-Олеськ (по гірському плато), Підгірці-Броди (по маєтках С. Конєцпольського 17 ст.), а також Підгірці-Гавареччина (відродження етнокультури), Підгірці-Свята Гора (християнське духовне виховання), Підгірці-

озеро Майдан (екологічна експедиція до гірського озера), Підгірці-Верхобуж (витік Західного Бугу) як туристичних кінних та веломаршрутів.

Пакет науково-проектної документації для створення музею під відкритим небом на основі нерухомих пам'яток вміщає інформацію про результати натурних, архівних, історіографічних та інших наукових досліджень самих пам'яток, їх природного і предметного оточення, оточуючих їх поселень, межі охоронних зон та режими використання територій пам'яток, заходи охорони пам'яток та їх історичного середовища, функціональне зонування території музею та приміщень пам'яток, що до нього входять, заходи для музеєфікації, адаптації та пристосування пам'яток та їх історичного середовища, архітектурно-просторова організація території музею під відкритим небом, а також розробка туристичних маршрутів.

Результатом проектних робіт є вироблення проекту архітектурно-просторової організації, що передбачає комплекс захисних заходів проведення консерваційних та реставраційних робіт, реконструкцію згаданих об'єктів пам'яток, побудову функціонально необхідних музею приміщень та комунікацій, розпланування приміщень і території, а також проведення робіт з ревалоризації автентичного архітектурно-археологічного наповнення.

Не згадуючи про залучення пам'яток до культурного життя держави, створення музею під відкритим небом на основі Підгорецько-Плісеського пам'яткового комплексу має велике економічне та культурне значення як для громади села, так і для регіону в цілому. Музей може стати чудовим місцем для працевлаштування. Культурно-освітній потенціал музейного комплексу на основі Підгорецького архітектурного ансамблю та Плісеського археологічного заповідника важко переоцінити.

Актуальним рішенням на перспективу може стати концептуальне приєднання до туристичного осередку Бродівського замку, який знаходиться неподалік. Ідейне поєднання Підгорецько-Плісеського музею під відкритим небом і Бродівського замку зможе залучити увагу і кошти для реставрації останнього, який знаходиться у плачевному стані.

4.4. Методичні рекомендації щодо архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом в Україні.

Україна володіє величезним історико-культурним потенціалом нерухомих пам'яток. На жаль, ряд причин спричиняють неефективне їх використання. Таким чином, більша частина цих пам'яток не використовується, є позбавленою догляду і занепадає. Визнані світовою спільнотою підходи до створення музеїв під відкритим небом та принципи їх архітектурно-просторової організації рідко застосовуються в Україні. Існуючі музеї не розвиваються, а нові створюються застарілими методами. Серед причин такої ситуації в нашій державі можна назвати:

- недосконалість законодавства пам'яткоохоронної та музейної сфери;
- відсутність чіткого механізму реалізації чинного законодавства;
- недостатній рівень контролю за виконанням чинного законодавства;
- нерозробленість програм музейного розвитку та державної музейної політики;
- незацікавленість держави і великої частини суспільства у збереженні культурної спадщини;
- надмірна централізація, відсутність чіткої координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- брак фінансування та невизначеність джерел фінансового забезпечення;
- надмірна залежність від державного фінансування;
- інерційність адміністративного управління та неефективна робота органів місцевого управління;
- погане технічне забезпечення музеїв;
- низька адаптивність і гнучкість існуючих музеїв;
- відсутність чітких облікових даних щодо музеїв та музейних фондів;

- складність впровадження світового досвіду та втілення міжнародних підходів до створення музеїв в Українських реаліях (з фінансового, юридичного і технічного погляду).

Для виправлення цих недоліків, в законодавство України щодо охорони культурної спадщини потрібно внести зміни й доповнення, що стосуватимуться національної охорони об'єктів всесвітньої спадщини та порядку взаємодії з Комітетом всесвітньої спадщини UNESCO та ICOMOS [73], а також запровадити сучасні підходи до охорони культурної спадщини та створення музеїв, в тому числі і під відкритим небом.

«Охорона» означає вживання заходів, спрямованих на збереження, захист і збільшення розмаїття форм культурного самовираження [115]. Згідно з Паризькою конвенцією UNESCO (2005 р.), у випадку, коли окремі культурні пам'ятки перебувають під загрозою знищення, їм загрожує серйозна небезпека або вони інакше потребують термінового захисту, держава може вживати усіх належних заходів для їх охорони й збереження, повідомляючи про них Міжурядовий комітет, що, в свою чергу, може зробити відповідні рекомендації.

В Законі України «Про музеї та музейну справу» необхідно визначити новий, покращений механізм правового регулювання музейної сфери. Даний документ необхідно змінювати відповідно до міжнародних законодавчих актів. Стратегічними напрямками реформування музеїв в Україні можуть стати:

- підтримка матеріальних та удосконалення технічних умов;
- вдосконалення законодавства;
- реорганізація музеїв відповідно до міжнародних стандартів;
- діагностика, реставрація та превентивна консервація збереження музейних колекцій відповідно до міжнародних стандартів;
- реновація постійних і тимчасових виставок;
- співпраця з міжнародною музейною спільнотою та іншими інститутами (ICOM, Міжнародними комітетами ICOM, UNESCO, ICCROM, ICOMOS та ін.);

- підтримка розвитку культурного туризму шляхом створення привабливих середовищ;
- популяризація українських музеїв з метою охорони, розвитку та інтеграції культурної спадщини України в міжнародному просторі.

Справами музеїв під відкритим небом займаються численні міжнародні організації, серед них – ICOM (International Council of Museums), AEOM (Association of European Open-air Museums), EXARC (International Association of Archaeological Open-Air Museums), ALHFAM (Association for Living History, Farm and Agricultural Museums), NOOAM (Nordic Organisation of Open-air Museums), IMTAL (International Museum Theatre Alliance) та інші.

В Паризькій конвенції UNESCO (2005 р.) виражено окремі підходи до збереження різноманітної культурної спадщини. Серед них, на нашу думку важливо виділити той, який в Україні практично не є втіленим. Принцип взаємодоповнення економічних і культурних аспектів розвитку полягає у тому, що обидва вони мають бути забалансованими у підходах до використання історичної спадщини. На жаль, в Україні підходи до охорони пам'яток або залишаються настільки негнучкими, що обмежують можливість мінімального пристосування їх для туристичних потреб, або навпаки нехтують охороною пам'яток до тої межі, коли вся їх історико-культурна цінність нівелюється для залучення відвідувачів кінцевим продуктом масової культури з метою отримання економічного доходу. Насправді ці два аспекти повинні бути збалансовані, між ними повинен бути компроміс, який дозволить залучення коштів та отримання доходу, який пізніше може використовуватися на благо музею, при цьому автентика і культурна цінність пам'яток залишатиметься в пріоритеті.

Важливим аспектом пам'яткоохоронної діяльності і популяризації спадщини є розробка комплексних програм управління культурною і природною спадщиною та формування мереж особливо охоронюваних історико-культурних територій – в тому числі, регіональні та національні мережі музеїв під відкритим небом.

Змінюється також управління музеями. Початково музеї під відкритим небом знаходилися в державній власності і залежали від державного фінансування. До кінця ХХ століття дуже багато музеїв цього типу перейшли у приватні руки, стали появлятися музеї на основі невеликих садиб та дрібних об'єктів, власники яких своїми силами і коштами організовують та обслуговують музеї, навіть мешкають безпосередньо в них. Проте, такий процес часто є небезпечним, якщо власники є недобросовісними і, не розуміючи цінності пам'яток, перетворюють викуплені об'єкти у просте джерело прибутку, орієнтуючись на комерційну, а не історичну складову пам'ятних об'єктів [190].

В сучасному інформаційному суспільстві музеї під відкритим небом мають значно більше можливостей, оскільки включають в себе не лише окремі пам'ятки архітектури, але й оточуюче середовище, яке здатне більш гнучко пристосовуватися під потреби музею, відповідно до обґрунтованих рішень архітекторів і музейників. Проектні групи просто зобов'язані бути міждисциплінарними, щоб якнайкраще виконати поставлені задачі, які включають відтворення, збереження та утримання історичного середовища, а також облаштування та пристосування його під необхідні функції.

Дана робота пропонує певні шляхи розв'язку окремих проблем музейної справи, пов'язаної з організацією музеїв під відкритим небом. На законодавчому рівні створення музеїв та їх функціонування можна поліпшити такими доопрацюваннями:

- уточнення термінології та класифікації музейної сфери відповідно до міжнародних реалій та сучасних підходів до створення музеїв ;
- реформуванням системи управлінських органів музейної та пам'яткоохоронної сфери, її децентралізація;
- розширення функціональної складової музею як культурних центрів;
- створення активного відкритого реєстру всіх існуючих в Україні музеїв, відповідно до сучасних вимог та можливостей;

- реформування та врегулювання проблем фінансово-господарської сфери діяльності музеїв з метою формування фінансової самостійності закладів;
- обов'язкове залучення до створення та подальшого функціонування спеціальних дорадчих органів та організацій;
- заохочення та залучення громадськості до створення та функціонування музеїв;
- формування взаємовідносин між музеями для створення музейної мережі на мікро- та макрорівнях;
- забезпечення доступності історико-культурної спадщини України суспільству;
- стимулювання культурної діяльності в музеях;
- впровадження більш жорстких мір відповідальності за шкоду історико-культурним пам'яткам.

Музей під відкритим небом сьогодні розширює своє видове і типологічне різноманіття і претендує на звання особливого соціально-освітнього інституційного утворення, оскільки і його середовище і його функції унікальні. Це не класичний колекційний музей, не розважальний центр, не освітня установа і не сховище артефактів. Музей під відкритим небом формує змістовне середовище, пропонуючи відвідувачам замість ролі пасивного глядача взяти участь в продукуванні нових смислів та культурних предметів, здобувати нову інформацію, знання та уміння.

Висновки до четвертого розділу.

Незважаючи на різноманітність типів музеїв під відкритим небом, можна виділити загальні риси, характерні для проектів архітектурно-просторової організації. Важливими є пріоритетність захисту природного і культурного оточення, відтворення образу в ландшафті, домінування автентики над інтерпретацією, композиційна і стилістична відповідність та застосування

символічного знакування. Детальніше особливості архітектурно-просторової організації різних типів музеїв під відкритим небом проілюстровано в таблиці Е.6.

Для створення музею під відкритим небом, найважливішим є комплексний підхід до охорони пам'яток. Створення музею відбувається за наступною схемою: якщо пам'ятка відповідає критеріям доцільності, проводиться її детальне вивчення. На основі здобутої інформації відбуваються всі подальші дії. Вибір типу і концепції музею, необхідний комплекс охоронно-реставраційних робіт та соціально-економічні фактори, виражені на обговореннях із спеціалістами мають ключовий вплив на розробку проекту архітектурно-просторової організації.

Проектом визначаються методи, засоби та принципи просторового рішення і планування музею. Після формування попереднього проекту архітектурно-просторової організації, він виноситься на публічне обговорення і, після внесення корективів, виготовляється робоча документація (рис. Е.7).

Як приклад, розглянуто пропозицію створення музею під відкритим небом на основі Підгорецько-Плісеського пам'яткового комплексу. Концепція архітектурно-просторової організації Плісеської частини музею передбачає: трасування фундаментів церков і їх консервація або накриття павільйонами; реконструкцію окремих житлових, господарських та виробничих будівель, садиб з огорожею, інвентарем, муляжами та макетами, а також частини ліній захисту; організацію археологічних виставок із знайденими на Плісеську артефактами на території монастиря, частково у реконструйованих об'єктах древнього городища; створення парку на території курганного могильника північніше монастиря; формування системи знакування в місцях великою концентрацією археологічних пам'яток та символічних інсталяцій на площадках, що мають низку культурну цінність; формування вільних просторів з можливістю їх використання для театральних-анімаційних дійств та культурно-видовищних заходів; розташування інформаційних площадок з використанням мультимедійних технологій при входах в заповідну зону; облаштування оглядових площадок на території монастиря та древнього городища; розробка пішохідних, транспортних та кінних екскурсійних маршрутів; забезпечення туристичної інфраструктури.

Сьогодні музейна мережа України є дещо застаріла і багато в чому не відповідає світовим тенденціям. Основними загрозами для сучасних музеїв України є: функціонування в якості наукового інституту, а не сучасної моделі культурного центру; постійні виставки, організовані відповідно до застарілих концепцій; відмова від сучасних технологій або їх необдумане використання, що протирічить загальній концепції музею замість того, щоб гармоніювати з нею (фокус на технологічному обладнанні, але не на його змісті).

Музей під відкритим небом базується на основних п'яти поняттях: освіта, презентація, експеримент, торгівля та жива історія. Ці заходи можуть включати в себе навчальні програми, експериментальні археологічні дослідження, демонстрації стародавніх ремесел та техніки, живу інтерпретацію тощо.

Пропонуються законодавчо-правові доопрацювання, які вони включають уточнення та законодавче закріплення термінології, реформування системи управління, розширення функціональної складової музеїв як культурних центрів, використання нових сучасних типів музеїв під відкритим небом, залучення громадськості до їх створення та забезпечення їх доступності.

З метою використання наукового, історичного, соціального, туристичного потенціалу та естетичної привабливості, необхідно уточнити та розширити законодавчу базу України пам'яткоохоронної сфери відповідно до наведених вище рекомендацій, створити оптимальні умови для правового забезпечення, економічного розвитку та розкриття освітнього потенціалу в інтересах динамічного розвитку суспільства.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Визначено, що тематика музеєфікації комплексних пам'яток та організації музеїв під відкритим небом в Україні висвітлена недостатньо. Прослідковано відмінності у трактуванні понять у наукових дослідженнях та законодавстві. Серед синонімічних та подібних понять, що зустрічаються в науковій та нормативній літературі, вважаємо за доцільне використовувати термін «музей під відкритим небом».

Окрім поділу за профілем, за територіальним та адміністративним принципами, що збігається з поділом колекційних музеїв, пропонується використовувати таку класифікацію музеїв під відкритим небом: за типом, залежно від пам'яток, на основі яких створено музей (скансени, садиби-музеї, архітектурні музеї, археологічні музеї, індустриальні (технічні) музеї, меморіальні музеї, музеї-некрополі, екомuzeї та комплексні (комбіновані)); за особливостями експонування (колекційні, ансамблеві, «живі», середовищні).

2. Розроблено комплексну методикау дослідження, що ґрунтується на системному підході, в межах якого використано структурно-функціональний аналіз музейних закладів під відкритим небом в Україні і світі, що виділяє структурні компоненти, підсистеми й елементи, визначає їх роль у загальній системі, внутрішні й зовнішні зв'язки. На основі проаналізованого матеріалу запропоновано рекомендації щодо підходів, прийомів, методів, засобів та закономірностей їх архітектурно-просторової організації, які доцільно використовувати в Україні.

3. Причина поширення, сучасної трансформації та популярності музеїв під відкритим небом полягає у широкому спектрі можливостей, що дозволяють репрезентувати пам'ятки комплексно і різносторонньо. Основним напрямком подальшого розвитку таких закладів в Україні є багатофункціональність і типологічна різноманітність. Для створення таких закладів використовується все ширше коло пам'яткових об'єктів різних типів і видів. При формуванні експозицій застосовуються сучасні технології. Потенціальним шляхом розвитку

також є створення масштабних культурних центрів та музейних мереж на основі музеїв під відкритим небом.

4. Виділено актуальні підходи і тенденції створення музеїв Європи, Азії та Америки, які доцільно використовувати в нашій державі. Основний серед них – середовищне проектування, що полягає у подоланні ізоляції об'ємної архітектури від оточення. Важливими є пріоритетність захисту природного і культурного оточення, відтворення образу в ландшафті, домінування автентики над інтерпретацією, композиційна і стилістична відповідність та застосування символічного знакування. Українським музеям доцільно орієнтуватися на наступні особливості експонування під відкритим небом: включення до музею навколишнього середовища; неколекційний тип музею; можливість доповнення музейного середовища неоригінальними предметами; орієнтація на «культуру участі» відвідувачів; репрезентація нематеріальних компонентів історичної спадщини; використання прийомів театралізації, тактильності, інтерактивності; застосування мультимедійних технологій.

5. Виділено такі основні недоліки архітектурно-просторової організації існуючих українських музеїв під відкритим небом: брак технічних, додаткових приміщень, гнучких архітектурних просторів і площ, необхідність яких зростає через тенденцію до інтерактивності та розширення функцій музею; відсутність або непродуманість туристичної інфраструктури поблизу музею; проблема організації туристичного руху всередині великих за площею музеїв; недосконалість символічно-інформативного наповнення; трактування довкілля в якості рекреаційної зони і нехтування його освітньо-історичною складовою.

6. Визначено, що найбільший потенціал для створення нових музеїв під відкритим небом в Україні мають архітектурні ансамблі та археологічні комплекси, музеєфіковані «in situ» – на місці свого існування. Підкреслено, що для існуючих колекційних музеїв, які включають складову експозиції під відкритим небом, ефективним вирішенням буде переорієнтація у трактуванні і використанні оточення, доповнення колекційних виставок в інтер'єрах середовищними експозиціями їх історико-культурного оточення і контексту та

адаптація простору до багатофункціональності та багатопрограмності сучасних музеїв. Музеї-заповідники ставлять жорсткі рамки для експонування пам'яток. Натомість музеї під відкритим небом з обмеженими заповідними територіями дають ширший спектр можливостей для створення багатофункціональних культурно-туристичних центрів.

7. Встановлено, що засади формування архітектурно-просторової структури музеїв під відкритим небом ґрунтуються на таких принципах: охоронному, функціональності, інтерактивності, доступності, наукової достовірності.

Характеристики просторової організації музеїв під відкритим небом включають поділ за просторовою структурою, за розташуванням, за територіальною та композиційною організацією (рис. Д.5). Зонування музеїв під відкритим небом можна здійснювати за трьома основними схемами: відкрита, закрита і складна композиція. На основі композиції та сценарію музею формується схема туристичного руху (замкнутий, спрямований, цільовий, вільний, багатопрограмний або комбінований маршрути) (рис. Д.6).

В основі вибору архітектурно-просторової моделі музею лежить вибір методів використання ландшафту (інтеграція, рекомпозиція, реконструкція) та шляхів актуалізації об'єктів культурної спадщини в експозиції (трансляція, фіксація, інтерпретація, реконструкція, ревіталізація, моделювання). Основою архітектурно-просторової організації музею стає взаєморозміщення функціональних, об'ємно-предметних та експозиційних просторів (рис. Д.5).

8. Доведено, що ефективним рішенням у плануванні музеїв під відкритим небом (як існуючих, так і новостворених) є збереження вільного простору, з можливістю його трансформації під різні потреби та забезпечення таких зон достатньою кількістю допоміжних і складських приміщень, а також збереження візуальних перспектив з організацією рекреаційних та інформаційно-мультимедійних зон у видових точках. Доцільним рішенням є використання символічних (в окремих випадках натуральних) реконструкцій і макетів з метою демонстрації характерних композиційних рис ансамблів та комплексів. Алгоритм

створення музею під відкритим небом включає комплекс рекомендацій щодо архітектурно-просторової організації музеїв різних типів (табл. Е.6, рис. Е.7).

9. Визначено такі загрози для впровадження сучасних принципів архітектурно-просторової організації музеїв в Україні: функціонування суто в якості наукового інституту замість сучасної моделі культурного центру; відмова від сучасних технологій або їх необдумане використання; недостатня або надмірна орієнтація на вимоги аудиторії; нівелювання важливості наукового підґрунтя у втіленні другорядних завдань музею. Музеї під відкритим небом в Україні мають великий потенціал, вони стають центрами культури і комунікації. Їх архітектурно-просторова організація є визначальним чинником успішного багаторічного функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правова документація

1. ICOM Statutes, 2007. *22nd General Assembly*. [online] Available at: <http://archives.icom.museum/statutes.html> [Accessed 16 October 2018].
2. International Council of Museums (ICOM), 2006. *ICOM code of ethics for museums*. [online] Available at: http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icr/pdf/code2006_eng.pdf [Accessed 15 May 2019].
3. International Council of Museums (ICOM). *ICOM declaration: 9th July 1956/1957 Geneva, section 6*. [online] Available at: <http://openarch.eu/role/traditional-ethnographic-open-air-museum> [Accessed 15 May 2019].
4. The Venice charter, 2004. *ICOMOS*. [online] Available at: <https://www.icomos.org/venicecharter2004/> [Accessed 16 October 2018]
5. Будинки і споруди. Культурно-видовищні та дозвіллеві заклади, 2005. ДБН В.2.2-16-2005. Мінрегіонбуд України. [online] Режим доступу: <http://www.klimatvdomi.com/pdf/2.2.16.2005.pdf> [Дата звернення 14 травня 2019].
6. Громадські будинки та споруди, 2018. ДБН Б.2.2-9:2018. Мінрегіонбуд України. [online] Режим доступу: http://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN_V-2-2-9-2018-Gromadski-budynky.pdf [Дата звернення 14 травня 2019].
7. Закон України «Про музеї та музейну справу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1995, №25, с.191. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80> [Дата звернення 17 жовтня 2018]
8. Закон України «Про охорону археологічної спадщини». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, №26, с.361. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15> [Дата звернення 17 жовтня 2018]

9. Закон України «Про охорону культурної спадщини». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2000, №39, с.333. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> [Дата звернення 17 жовтня 2018]
10. Закон України «Про туризм». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1995, №31, с.241. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> [Дата звернення 17 жовтня 2018]
11. Земельний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 3-4, с.27. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> [Дата звернення 17 жовтня 2018]
12. Конвенція (Паризька) «Про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження» « 20 жовтня 2005 р. Ратифіковано Законом ВРУ № 1811-VI від 20.01.2010 р. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008 [Дата звернення 17 жовтня 2018]
13. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини, 2008. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69 [Дата звернення 18 жовтня 2018]
14. Нарський документ про автентичність, 1994. *UNESCO*. Режим доступу: <http://www.centre7.org.ua/?q=book/export/html/86> [Дата звернення 16 жовтня 2018]
15. Приложение. Рекомендация об охране и популяризации музеев и коллекций, их разнообразия и их роли в обществе, 2015. *Межправительственное совещание экспертов по правовым и техническим вопросам (категория II): Штаб-квартира UNESCO, 28 мая 2015, Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002338/233892r.pdf>*
16. Рекомендація про збереження і сучасну роль історичних ансамблів. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_726 [Дата звернення 18 жовтня 2018]
17. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження історико-архітектурних опорних планів, спеціальної науково-проектної документації для визначення історичних ареалів населених місць України, 2008. *ДБН Б.2.2-*

- 3-2008. Мінрегіонбуд України. [online] Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/9633/1/Дьомін%20ДБН.pdf> [Дата звернення 18 жовтня 2018]
- 18.Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування, 2008. *ДБН Б.2.2-2-2008*. Мінрегіонбуд України. [online] Режим доступу: http://kga.gov.ua/dp.kga.gov.ua/images/files/8DBN_V.2.2-2-2008.pdf [Дата звернення 14 травня 2019].
- 19.Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту, 2012. *ДБН Б.2.2-3:2012*. Мінрегіон України. [online] Режим доступу: <http://kbu.org.ua/assets/app/documents/dbn2/23.1.%20ДБН%20Б.2.2-3~2012.%20Склад%20та%20зміст%20історико-архітект.pdf> [Дата звернення 14 травня 2019].
- 20.Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування? 2016. *ДСТУ Б Б.2.2-10:2016*. ДП «УкрНДЕЦ». [online] Режим доступу: <http://ndpi.com.ua/articles/28.pdf> [Дата звернення 14 травня 2019].

Наукові джерела

- 21.Ahrens C., 1990. *Wiederaufgebaute Vorzeit. Archäologische Freilichtmuseen in Europa*. Neumünster: Wachholtz.
- 22.Ambrose T. & Paine C., 2012. *Museum Basic. Third edition*. London; New York: Routledge.
- 23.Andras R., 2002. Reconstruction – from the Venice Charter to the Charter of Cracow 2000. In: *Estrategias relativas al patrimonio cultural mundial. La salvaguarda en un mundo globalizado. Principios, practicas y perspectivas*. 13th ICOMOS General Assembly and Scientific Symposium. Actas. Comité Nacional Español del ICOMOS, Madrid, pp. 117-119.

24. Brych M., 2017. Displaying principles of fortifications (Ancient Plisnesk taken as an example). *Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications*, 9, pp.46–50.
25. Brych M., 2017. The significance of open-air museums for preserving memorable architectural ensembles of Ukraine. *International Youth Science Forum «Litteris et Artibus»*. Lviv, Ukraine, 23–25 November 2017. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2017, pp. 218–221.
26. Brych M., 2018. Application of the multimedia exhibition technologies for architectural space formation of open-air museums. *Architectural studies*, 4(1), pp.19–24.
27. Brych M., 2019. Peculiarities of memorial open-air museums space formation. *Przestrzeń i Forma*, 37, pp.147–156.
28. Cnattingius, B. & Lundberg, B., 1986. *Gamla Linköping*.
29. Czajkowski J., 1984. *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*. Rzeszow: Sanok.
30. Klosek-Kozłowska D., 2002. The protection of urban heritage: the social evaluation of the space in historic towns. *ICOMOS. XIII Assemble General*. Madrid, pp. 87–89.
31. Laenen M., 1989. *Provincial Open Air Museum Bokrijk*. Brussels: Ludion.
32. Moolman H.J., 1996. Site museums: Their origins, definition, and categorization. *Museum Management and Curatorship*, 15 (4), pp.387-400.
33. Pleinerová I., 1986. Březno: Experiments with building old Slavic houses and living in them. *Památky archeologické*, LXXVII, pp.104–176.
34. Sokolenko A., 2015. Archaeological sites museumification world experience. *Часопис соціально-економічної географії*, 19(2), с.198-204.
35. *The new museum: selected writings by John Cotton Dana*, 1999. 1st Ed. Edition. Newark Museum Association.
36. Tomaszewski E.F., 2002. Environmental preventive conservation. *ICOMOS. XIII Assemble General*. Madrid, pp. 264–266.
37. Zippelius A., 1974. *Handbuch der europäischen Freilichtmuseen*. Koln: Rheinland-Verlag.

- 38.Акуленко В.І., 1991. *Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990)*. Київ: Вища школа.
- 39.Алексеев В.П., 1990. *Музееведение, музеефикация, культура*. Вестник музейной комиссии. Москва: Эдсмит.
- 40.Андреев Л.В., 1983. *Основы исследования и реконструкции*. Москва: МАРХИ.
- 41.Андрес Г.О., 2009. *Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)*. Кандидат наук. НАН України, Укр. товариство охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства, Київ.
- 42.Афанасьєв, О.Є., Бурлака, Є.В. & Маркіна, Ю.М., 2009. Скансени України як важливий туристичний ресурс. *Туристична індустрія: сучасний стан та пріоритети розвитку: Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції*. Луганськ, Україна, 6-7 травня 2009. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». с.80-84.
- 43.Бадер О.Н., 1978. Музеефикация археологических памятников. *Советская археология*, № 3, с.138 – 153.
- 44.Банах В.М., 2016. Нова музеологія та актуалізація нематеріальної культурної спадщини. *Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти: Тези ІІІ міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 2-3 червня 2016. Львів: НУ «Львівська політехніка». с.3–6.
- 45.Баранова О.Ф., 1983. К вопросу построения экспозиции в музеях дворцах-усадебках и специфика их научной пропаганды. *Музей. Художественные собрания СССР*, 4, с.6–9.
- 46.Башкатов, Ю.Ю. & Терпиловський, Р.В., 2011. До історії скансенів у Європі. *Археологія і давня історія України: Збірник наукових праць*. Київ: ІА НАН України. 5, с.7-16.
- 47.Бевз М., 2000. Збереження історичного розпланувального укладу в проектах регенерації заповідних територій історичних міст. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. Архітектура, №410, с.62–69.

- 48.Бевз М.В., 2004. *Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст (на прикладі Західної України)*. Доктор наук. Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури.
- 49.Беккер А.Ю., 1972. О сохранении градостроительных систем прошлого. *Теория и практика реставрационных работ*. Москва: Стройиздат. с.21–24.
- 50.Беккер А.Ю., 1986. Градостроительные проблемы сочетания нового строительства с историко-культурным наследием. *Современная городская среда и архитектурное наследие*. Москва: Стройиздат. с.153–194. НОМЕР 9
- 51.Беккер, А.Ю. & Щенков, А.С., 1986. *Современная городская среда и архитектурное наследие*. Москва: Стройиздат.
- 52.Белозерова В.Г., 1998. О понятии подлинности и историчности памятников искусства. *Материальная база сферы культуры*, 3, с.3–27.
- 53.Брич М., 2012. Відновлення архітектурного образу втраченої пам'ятки за допомогою мультимедійних технологій. *70-та студентська науково-технічна конференція: Збірник тез доповідей*. Львів, Україна, жовтень-листопад 2012. Львів: Видавництво Львівської політехніки. с.10–11.
- 54.Брич М., 2015. Музеєфікація пам'яток архітектури та містобудування як засіб збереження історико-культурної спадщини. *Історико-культурна спадщина в демократичному суспільстві: сприяння діалогу, примиренню та відповідальності: Тези II Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 17-18 квітня 2015. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». с. 78–82.
- 55.Брич М., 2015. Музеєфікація пам'яток архітектури та містобудування як засіб збереження історико-культурної спадщини. *Historical and Cultural Studies*, 2(1), pp.31–35.
- 56.Брич М., 2016. Організація середовищних музеїв як дієвий засіб збереження та використання історичних маєтків та резиденцій. *Палацово-паркові комплекси України: вивчення, охорона, збереження та використання: V Качанівські читання*. Качанівка, Україна, 14-15 вересня 2016. Київ: Гнозіс. с.10–16.

- 57.Брич М., 2016. Середовищні музеї як інноваційний засіб збереження і використання архітектурних ансамблів. *Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти: Тези III Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 2-3 червня 2016. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». с. 22–25.
- 58.Брич М., 2018. Музеї під відкритим небом як вияв комплексного підходу до збереження пам'ятних архітектурних ансамблів України. *Проблеми теорії і історії архітектури України*, 18, с.168-173.
- 59.Брич М., 2018. Принципи просторової організації архітектурних музеїв під відкритим небом. *Архітектурний вісник КНУБА*, 16, с.133-139.
- 60.Брич М.Т., 2017. Архітектурно-просторова організація музейного середовища сучасного міста за допомогою мультимедійних технологій. *Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризації: Тези IV Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 21-22 квітня 2017. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». с.20–22.
- 61.Вайдахер Ф., 2005. *Загальна музеологія: Посібник*. Перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянґ, Х. Назаркевич. Львів: Літопис.
- 62.Веденин Ю.А. & Кулешова М.Е. ред., 2004. *Культурный ландшафт как объект наследия*. Москва: Институт Наследия; СПб.: Дмитрий Буланин.
- 63.Вечерський В.В., 2001. До питання типології української церковної архітектури доби Гетьманщини. *Українська академія мистецтва*, вип. 8, с.129–136.
- 64.Вечерський В.В., 2001. Охорона і реставрація архітектурної та містобудівної спадщини. *Архітектурна й містобудівна спадщина доби Гетьманщини*. Київ: НДІТІАМ. с.276–333.
- 65.Вечерський В.В., 2003. *Спадщина містобудування України*. Київ: НДІТІАМ.
- 66.Вечерський В.В., 2010. Історико-культурні заповідники: плани організації території. *Сіверщина в історії України*, вип. 3, с.6-10.

67. Вечерський В.В., 2012. Охорона культурної спадщини у новому генеральному плані Києва. *Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень*, вип.7, с.274-296.
68. Вечерський В.В., 2018. Збереження традиційного характеру середовища буферних зон об'єктів всесвітньої спадщини в Києві. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності.: Міжнародна науково-практична конференція*. Київ, 7-8 червня 2018, с.72-74.
69. Вітвіцький М., 2003. Зони консерваторської охорони. *Вісник Укрзахідпроектреставрації*, №13, с.153–159.
70. Водзинський Є., 1994. Питання охорони містобудівної спадщини. *Архітектурна спадщина України*, вип. 1, с.231–238.
71. Гарнік Т.М., 2007. *Охорона, регенерація та використання архітектурного потенціалу в контексті розвитку історичного регіону (на прикладі Черкаської області)*: автореф. канд. архіт., Харків, 20 с.
72. Гаццола, П., Дайфуку, Х., Коннели, Э., Санпаолези, П. & Секино, М., 1978. *Консервация и реставрация памятников и исторических зданий*. Пер. с франц. Москва: Стройиздат.
73. Гладун О.Д., 2018. Інтуїції музею майбутнього у «синтетичній» концепції Федора Шміта. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності: Міжнародна науково-практична конференція*. м. Київ, 7-8 червня 2018, с.79-81.
74. Глушкова П.В., 2015. Класифікація музеїв под открытым небом в аспекте актуалізації нематеріального історико-культурного насліддя. *Вестник Кемеровского госуд. ун-та*, № 1 (61), т. 1, с. 59–63.
75. Глямжа И.И., 1978. *Памятники архитектуры Литвы. (Охрана и реставрация)*. Москва – Ленинград: Стройиздат.
76. Гнатюк Л.Р., 2010. *Архітектурно-просторова організація сакральних комплексів історичної Волині*. Кандидат наук. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури Міністерства культури і туризму України.

- 77.Гнедовский Б.В., 1983. *Методические рекомендации для подготовки предпроектной документации и проектирования музеев под открытым небом: история создания и общая методика*. Москва, Ч.1.
- 78.Годованюк О., 1994. Типологія православних мурованих храмів Волині. *Архітектурна спадщина України*, вип. 1, с.75–91.
- 79.Годованюк О.М., 1995. Троїцький монастир-фортеця та його місце в розвитку монументального зодчества України. *Архітектурна спадщина України*, вип. 2, с.62–78.
- 80.Горбик В.О., Денисенко Г.Г. & Скрипник П.І., 1994. *Пам'ятки України: проблеми збереження і дослідження*. Київ: Інститут історії України НАН України.
- 81.Гріффен Л.О. & Титова О.М., 2015. Використання об'єктів культурної спадщини. *Сіверщина в історії України*, 8, с.6-9.
- 82.Гудченко З.С., 1981. *Музеї народної архітектури України*. Київ: Будівельник.
- 83.Гуляницький Н.Ф., 1972. О современном значении понятия «памятник архитектуры». *Теория и практика реставрационных работ*. Москва: Стройиздат.
- 84.Гуляницький Н.Ф., 1974. Историко-архитектурное наследие в структуре современного города. *Методика и практика сохранения памятников архитектуры*. Москва: Стройиздат. с.8–14.
- 85.Давид Л., 1972. Некоторые вопросы теории реставрации памятников архитектуры. *Теория и практика реставрационных работ*. Москва: Стройиздат. с.16–20. НОМЕР 20: Гуляницький Н.Ф., 1972.
- 86.Давыдова А.С., 1975. Вопросы сохранения и использования интерьеров памятников архитектуры в музейных целях. *Вопросы охраны, реставрации и пропаганды памятников истории и культуры*. с.21–76.
- 87.Данилюк А., 2006. Музеї під відкритим небом або Скансени у світі і в Україні. *Краєзнавство. Географія. Туризм*, № 7 (444), с.20-23.

88. Добровольская Э.Д., 1989. Музеефикация памятников архитектуры: Теория и практика. *Музейное дело и охрана памятников: Обзор информации*, вып. 1. Москва: НИО «Информкультура».
89. Дукельський В.Ю. & Лебедєв А.В., 2008. *Віртуальний проект у просторі музею*. Довідник керівника установ культури, 1, с.83-84.
90. Душкина Н., 1996. Понятие подлинности в современной теории и практике реставрации. *Материальная база сферы культуры*, 3, с.3–8.
91. Жукова О.В., 2003. Музеєфікація історико-архітектурних пам'яток Хмельниччини: проблеми та перспективи. *Могілянські читання 2002 року*. Київ: ВІПОЛ, с.205–208.
92. Жукова О.В., 2005. Музеєфікація замкових комплексів Хмельниччини як один з факторів розвитку туризму в області. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура*. №531, с.165-167.
93. *Зарубежное законодательство в области сохранения культурного и природного наследия*, 1999. Информационный сборник. Москва: Институт Наследия.
94. Игнаткин И.А., 1990. *Охрана памятников истории и культуры*. Київ: Вища школа.
95. Иконников А.В., 1978. Старое и новое в системе города. В: Е. Михайловский, А. Иконников & Н. Гуляницкий. *Памятники архитектуры в структуре городов СССР*. Москва: Стройиздат.
96. Иконников А.В., 1986. *Функция, форма, образ в архитектуре*. Москва: Стройиздат.
97. Иконников, А.В. ред. 1990. *Эстетические ценности предметно-пространственной среды*. Москва: Стройиздат. ЗМІНИВСЯ порядок слів (автор попереду)
98. Ильинская Н.А., 1993. *Восстановление исторических объектов ландшафтной архитектуры*. 2-е изд., доп. С.-Петербург: Стройиздат.
99. Ігнаткін І.О., 1971. *Палаці і парки України*. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Київ: б.в.

100. Ієвлева В.П., 2008. Методичні рекомендації щодо музеєфікації нерухомих пам'яток науки і техніки. *Праці НДІ пам'яткоохоронних досліджень*, вип. 2, с.14-28.
101. Каднічанський Д., 2010. Скансени України. *Краєзнавство. Географія. Туризм*, №16 (645), с.3–8.
102. Калініна Л.Л., Пролеткін І.В. & Шпак М.Є., 2006. Інформаційний простір музею. *Вісник Харківської державної академії культури*, 12, с.83-88.
103. Каменецкий И.С., 2001. Музеефикация памятников. В: И.С. Каменецкий, М.Е. Каулен и М.Р. Каулен. *Российская музейная энциклопедия*.Т.1. Москва.
104. Карпов В., 1987. Памятник архитектуры как объект музеефикации. *Актуальные проблемы советского музееведения*. с.40–49.
105. Каулен М.Е., 2005. Вторая жизнь традиции. *Музей и нематериальное культурное наследие*, вып. 6, с.13-24.
106. Каулен М.Е., 2012. *Музеефикация историко-культурного наследия России*. Москва: Этерна.
107. Кепін Д.В., 2002. Інформативність археологічних пам'яток з історії первісного суспільства. *Праці Центру пам'яткознавства*, 4, с.72–82.
108. Кепін Д.В., 2005. Музеєфікація об'єктів археологічної спадщини в Європі: На прикладі пам'яток первісної культури. *Центр Пам'яткознавства НАН України*, с.3.
109. Колосок Б.В., 2001. Пам'ятки містобудування та їх охорона. *Праці Центру пам'яткознавства*, 3, с.49–72.
110. Корнієнко В.В., 2008. Проблеми музеєфікації пам'яток археології для їх функціонування як туристичних об'єктів (на прикладі поселень Трипільської культури). *Праці Центру пам'яткознавства*. 15, с.89–90.
111. Косаревский И.А., 1977. *Искусство паркового пейзажа*. Москва: Стройиздат.
112. Кудрявцев М.П., 1978. Развитие планировочной структуры городов с учетом историко-архитектурного наследия. В: Е. Михайловский, А. Иконников

- & Н. Гуляницкий. *Памятники архитектуры в структуре городов СССР*. Москва: Стройиздат, с.89–106.НОМЕР 30
113. Кулемзин А.М., 2013. *Охрана памятников в России (теория, история, методика)*: учебник для высших учебных заведений. Кемерово: КемГУ.
114. Кулешова М.Е., 1989. *Формирование систем охраняемых природных территорий в составе комплексного территориального проектирования*. Кандидат наук. Москва: МГУ.
115. Кулешова М.Е., 2006. Музеи-заповедники: коллизия идеального и реального в российском законодательстве. *Наследие народов Российской Федерации*. № 1, с.2-3, 38-45.
116. Курьянова Т.С., 2012. Музей и нематериальное культурное наследие. *Вестник Томского государственного университета*, № 361.
117. Курьянова Т.С., 2015. Культурный ландшафт: от изучения к практике. *Этнография Алтая и сопредельных территорий: материалы международной научной конференции*. Барнаул, 28-30 октября 2015. Барнаул: АлтГПУ, 9, с.285 – 289.
118. Лесик А.В., 1987. *Охрана и рациональное использование памятников архитектуры*. Львов: Вища школа.
119. Лещенко. А., 2009. Проблемы становления музееведческой терминологии на международном уровне. *Музей*. № 5, с.42-46.
120. Линч К., 1982. *Образ города*. Москва: Стройиздат.
121. Лихачев Д.С., 1981. *Восстановление памятников культуры*. Москва: Искусство.
122. Логвин Г., 1968. *По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки*. Київ: Мистецтво.
123. Майстровская М.Т., 1991. Музейная экспозиция и памятник. *Музееведение. На пути к музею XXI века. Сб. науч. тр.* Москва, с. 112–125.
124. Маслов А.В., 1990. *Новая архитектура в исторической среде*. Москва: Стройиздат.

125. Мастеница Е.Н., 2009. Музей городской среды: истоки и современность. *Культурологические исследования в Сибири*, 1(27), с.148-154.
126. Мастеница Е.Н., 2009. Музейная интерпретация истории как культурологическая проблема. *Вопросы культурологии. Научно-практический и методический журнал*, № 9, с.39-43.
127. Мельничук, О.С. ред., 1977. *Словник іншомовних слів*. Київ: Головна ред. Укр. радянської енциклопедії.
128. Методичні рекомендації щодо музеєфікації пам'яток археологічної спадщини, 2009. Упоряд. М.М. Кучерук. *Праці Науково-дослідного інституту пам'яток охоронних досліджень*, Київ.
129. Микульчик Р., Слободян П., Діденко Є. & Рак Т., 2012. *Словник-довідник термінології музейництва*. Львів: Львівська політехніка.
130. Михайловский Е.В., 1978. Историческая городская среда и ее использование. В: Е. Михайловский, А. Иконников & Н. Гуляницкий. *Памятники архитектуры в структуре городов СССР*. Москва: Стройиздат, с.71–88. НОМЕР 30
131. Михайловский, Е.В. ред., 1977. *Методика реставрации памятников архитектуры*. Москва: Стройиздат.
132. Мишура О.О., 2005. Музеєфікація пам'яток архітектури. *Кафедра І. Матеріали науково-практичної конференції «Музей в храме-пам'ятнику»*. С-Петербург, с.97–104.
133. Мишуровская О.С., 2011. Семиотический подход к пониманию музея как феномена культуры. *Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки*, № 5, с.54–57.
134. Могитич Р., 2003. Передмістя самоврядного Львова у першій половині XVII століття. *Вісник Укрзахідпроектреставрація*, вип. 13, с.33–51.
135. Недков С., 1994. *Трансформації в музеїте і музейната мережа в Българія*. В: Сб. Култура, комуникація, книжовност. Софія.
136. Немець Л.М. & Моштакова Н.В., 2010. Просторовий аналіз музеїв Луганської області (сучасний стан, проблеми, перспективи). *Часопис*

- соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наукових праць*. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 8(1), с.73-79.
137. Новікова Г.Ю., 2017. Середовищний музей як феномен нової музеології. *Культура України. Серія: Культурологія*, 55, с.127-136.
138. Опалько Ю.В., 2007. Збереження культурно-історичної спадщини в сучасній Україні: проблеми та перспективи. *Стратегічні пріоритети*. № 1(2), с. 83-88.
139. Ополовников А.В., 1974. *Реставрация памятников народного зодчества*. Москва: Стройиздат.
140. Осадчий Р.М., 2010. Програма музеєфікації археологічного комплексу «Мергелева гряда». *Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень*, 5, с.144–150.
141. *Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань: зб. док.*, 2009. Київ: Інститут культурології Академії мистецтв України.
142. *Памятники архитектуры и современная городская застройка*, 1973. Москва: Изд. Лит-ры по стр-ву.
143. Паньків Н.Є., 2015. Перспективи використання результатів досліджень історико-культурних пам'яток Прикарпаття в туризмі. *Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму: зб. Матер. III Всеукр. науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 27 березня 2015. Львів: ЛІЕТ, с.6-14.
144. Пламеницька О.А., 2014. Автентичність і достовірність: концепт і проблема архітектурної реставрації. *Архітектурний вісник КНУБА*, 1, с. 83-92.
145. Подьяпольский, С.С, Бессонов, Г.Б., Беляев, Л.А. & Постникова Т.М., 1988. *Реставрация памятников архитектуры*. Москва: Стройиздат.
146. Попельницький О.О., 2010. Проект методичних рекомендацій щодо музеєфікації пам'яток історії. *Праці НДІ пам'яткоохоронних досліджень*, 5, с.325-331.
147. Посохов І.С., 2014. «Історичні реконструкції» як форма культурно-пізнавального туризму: теоретичні аспекти. *Географія та туризм*, вип. 28, с.103-112.

148. Посохов І.С., 2015. Історичні реконструкції у туристичній практиці та політиці пам'яті. *Гілея: науковий вісник*, вип. 100, с.72-75.
149. Прибега Л.В., 2004б. Територіальна охорона об'єктів культурної спадщини: методологічний аспект. *Праці центру пам'яткознавства*, 6, с.3–15.
150. Прибега Л.В., 2004а. Пам'ятка містобудування: сутність в контексті міжнародних документів. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура*, 505, с.238–242.
151. Прибега Л.В., 2009. *Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: Методологічний аспект*. Київ: Мистецтво.
152. Прибега Л.В., 2010. Архітектурна пам'яткоохоронна методика як наукова дисципліна. *Праці Центру пам'яткознавства*, вип. 17, с.16-23.
153. Прибега Л.В., 2015. *Архітектурна спадщина України: пам'яткоохоронний аспект*. Київ: Інститут культурології НАМ України.
154. Прибега Л.В., 2016. Історія і сьогодення обліку пам'яток в Україні. *Праці Центру пам'яткознавства*, вип. 29, с.5-15.
155. Пруцын, О.И., Рымашевский, Б. & Борусевич, В., 1990. *Архитектурно-историческая среда*. Москва: Стройиздат.
156. Пучков А. О., 1996. *Дослідження архітектурознавчої спадщини О. Г. Габричевського в контексті вітчизняної архітектурної теорії першої третини ХХ століття*: автореф. канд. архіт., Київ, 20 с.
157. Равикович Д.А., 1984. Социальные функции и информационная система музея. *Теоретические вопросы научно-просветительной работы музеев (По материалам социологических исследований)*: Сб. науч. тр. НИИ культуры. Москва, вып. 133, с.8-25.
158. *Разработка историко-архитектурных опорных планов и проектов зон охраны памятников истории и культуры исторических населенных мест: методические рекомендации*, 1990. Москва: Росреставрация.
159. Ранинский Ю.В., 1988. *Памятники архитектуры и градостроительства*. Москва: Высшая школа.
160. Ревякин В.И., 1993. *Музеи мира*. Москва: Информэкспресс.

161. *Рекомендации по проектированию музеев*, 1990. Москва: Стройиздат.
162. Ремешило-Рибчинська О. & Брич М., 2015. Особливості архітектурно-просторового вирішення музеїв в оборонних та фортифікаційних спорудах. *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*, №7, с.242–248.
163. Ремешило-Рибчинська О. & Брич М., 2016. Гіпотетичні підходи до створення середовищних музеїв історичних фортифікацій. *Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications*, №8, с.178–182.
164. Ремешило-Рибчинська О.І. & Брич М.Т., 2013. Відтворення архітектурного образу втраченої пам'ятки за допомогою мультимедійних технологій (на прикладі церкви XVIII ст. у с. Підгірці). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура*, 757, с.36-40.
165. Ремешило-Рибчинська О.І. & Брич М.Т., 2016. Середовищні музеї як засіб музеєфікації містобудівної спадщини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура*, № 856, с.23-29.
166. Ремешило-Рибчинська О.І. & Брич М.Т., 2017. Архітектурно-просторова організація археологічних музеїв під відкритим небом (на прикладі Плісеського історико-культурного заповідника). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура*, 878, с.30-39.
167. Ричков П.А., 2002. Містобудівна еволюція Станіслава у XVII–XIX ст. *Архітектурна спадщина України*, 5, с.196–209.
168. Рубцов Л.И., 1959. Достопримечательные парки Винницкой области. *Бюллетень Главн. бот. сада АН СССР*, 33, с.38–43.
169. Руденко С.Б., 2018. Маркетинг культурних цінностей в контексті ринкової теорії соціально-культурної сутності музею. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*, Київ, 7-8 червня 2018, с.236-242.
170. Рутинський М.Й., Стецюк О.В., 2008. *Музеєзнавство. Навч. посібник*. Київ: Знання.

171. Рымашевский Б., Борусевич В., 1990. Реконструкционные и реставрационные проблемы старых городов Польши // *Архитектурно-историческая среда*. – М.: Стройиздат, – С.223–401. НОМЕР №64
172. Севан О.Г., 2006. Музеи под открытым небом Европы. *Обсерватория культуры*, № 3, с.60-69.
173. Севан, О.Г. ред., 1994. *Исторические города и села в процессе урбанизации*. Международный исследовательский проект «Культурное развитие в Европе и региональная архитектура». Москва: б.и.
174. Северин В.Д., 2015. *Дизайн сучасної музейної експозиції в контексті розвитку інноваційних технологій*. Кандидат наук. Харківська державна академія дизайну і мистецтв.
175. Сердюк О. & Градун Е., 2009. Музеєфікація комплексних пам'яток. *Праці НДІ пам'яткоохоронних досліджень*, вип. 3.
176. Сополіга М., 2007. Музейна документація та презентація культур національних меншин в Словаччині. *Народна творчість та етнографія*, № 6, с.71-75.
177. Соустин А., 1982. К вопросу о приспособлении памятников архитектуры под музей. *Вопросы охраны, реставрации и пропаганды памятников истории и культуры*. Москва: НИИК, с.8-18.
178. Тимофеенко В.И., 1986. *Формирование градостроительной культуры Юга Украины*. Київ: КиевНИИТИ.
179. Титова О.М., 1994. Проблемы музеєфікації археолого-архітектурних пам'яток. *Діяльність музеїв під відкритим небом у збереженні культурної спадщини та відродженні духовності народу: матер. міжнар. наук.-практ. конф.* Київ, с.22–23.
180. Товстенко Т.Д., 1984. *Реконструкция исторической застройки городов*. Київ: Будівельник.
181. Трегубова, Т.О. & Мих, Р.М., 1989. *Львів: архіт.-істор. нарис*. Київ: Будівельник.

182. Филипчук М.А., 2010. Пліснеський археологічний комплекс. *Археологія і давня історія України: Зб. наук. праць*. Київ: ІА НАН України, вип. 1, с.345-357.
183. Хадсон К., 2001. *Влиятельные музеи*. Пер. с англ. Л. Мотылев. Новосибирск: «Сибирский хронограф».
184. Цигичко С. П., 2007. *Удосконалення еколого-естетичних властивостей архітектурно-просторового середовища великих міст (ландшафтний аспект): автореф. канд. архіт., Харків, 20 с.*
185. Чайковский Е., 1991. Музеям под открытым небом – 100 лет. В: Н. Никишин и О. Севан, ред. *На пути к музею XXI века. Музеи – заповедники*. Москва.
186. Швидковский Д., 2001. Музей нового типа. *Декоративное искусство*, № 3, с.4-5.
187. Шмелев, В.Г., 1983. *Музеи под открытым небом: Очерки истории возникновения и развития.*– Київ: Наукова думка.
188. Шмит Ф.И., 2012. *Избранное. Искусство: Проблемы теории и истории*. СПб.: Центр гуманитарных инициатив.
189. Щенков, А.С., Вятчанина, Т.Н., Меркулова, И.Ю. и др., 1983. *Современный облик памятников прошлого*. Москва: Стройиздат, с.140–183.
190. Элфстрем Г., 1995. Музей «Старый Линчепинг». Возможности коммерческой деятельности в музеях под открытым небом. *Музей под открытым небом в современных условиях*. Архангельск, с.96–102.
191. Юренева Т.Ю., 2003. *Музееведение*. Москва: Академический Проект.
192. Ярош Д., 2013. Оперування поняттям «музеефікація» в пам'яткоохоронній сфері. *Українська академія мистецтва*, вип. 21, с.157-166.

Інтернет-джерела

193. Czajkowski, Jerzy - *Muzea na Wolnym Powietrzu Europy*, Sanok, 1984. International Council of Museums (ICOM). *ICOM announces the alternative*

- museum definition that will be subject to a vote.* [online] Available at: <https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/> [Accessed 26 July 2019].
194. Petzet M., Ziesemer J. eds., 2004. International charters for conservation and restoration, 2nd ed, Munchen: ICOMOS. *Monuments and Sites*, I, pp. 31–33. Режим доступу: http://openarchive.icomos.org/431/1/Monuments_and_Sites_1_Charters.pdf [Дата звернення 11 жовтня 2018].
195. Вікіпедія – вільна енциклопедія, (н.д.). *Музей просто неба.* [online] (Останнє оновлення 25 січня 2018) Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [Дата звернення 14 травня 2019].
196. Жукова О., 2012. Створення ансамблевих музеїв як актуальне питання сьогодення вітчизняної музейно-пам'яткоохоронної справи. *Острозький краєзнавчий збірник*, [online] 5, с.178-184. Режим доступу: <https://eprints.oa.edu.ua/2989/> [Дата звернення 8 жовтня 2018].
197. Жукова О.В., 2004. Музеефікація замкових комплексів України як один із засобів їх збереження. *Археометрія та охорона історико-культурної спадщини*, [online] Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Archeology/Archeometry/Heritage/CastlesMuseums.html> [Дата звернення 8 жовтня 2018].
198. Жукова О.В., 2011. Діяльність приватних музеїв на основі музеефікації пам'яток історії та культури як одна з перспектив розвитку музейної мережі в сучасній Україні *Сімнадцяті Сумцовські читання: Комунікаційний підхід у музейній справі як відповідь на потреби соціуму*, [online]. Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2011/article.html?n=50> [Дата звернення 16 жовтня 2018].
199. *Исторические дома-музеи. Версаль и его публика. Наследие и культурные ценности*, 2001. Международній журнал *Museum*, [online] №210(4). Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001229/122989rb.pdf> [Дата звернення 16 жовтня 2018].

200. Кепин Д.В., 2017. К вопросу о классификации геопарков. *Музей-памятник-наследие*, 1, с.94-102. Режим доступа: <http://museumstudy.ru/wp-content/uploads/2017/11/Керин.pdf> [Дата звернення 17 жовтня 2018].
201. Кирпан А., 2008. Скансен – час зупинився, а життя триває. *Карпати. Туризм. Відпочинок*, [online] №2(26). Режим доступа: <http://www.karpaty.net.ua/arkhiv/2008-rik/40-2-26-liutyi-2008-r/428-skansen-chas-zupinivsya-a-zhittya-trivae> [Дата звернення 9 жовтня 2018].
202. Ключевые понятия музеологии, 2012. Перевод на русск. яз. А.В. Урядниковой. Armand Colin. Режим доступа: <http://icom-russia.com/upload/iblock/532/5323743f731b222714f20ba0205ec238.pdf> [Дата звернення 17 жовтня 2018].
203. Миронова Т.Н., 2014. Зарубежный опыт охраны культурного наследия: сравнительный анализ моделей. *Гуманитарная среда как условие формирования общекультурной компетентности*. [online] Режим доступа: <http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/2014/collections/Humanitarian-Environment-Common-Cultural-Competence.pdf> [Дата звернення 21 жовтня 2018].
204. Модернізація музейної справи України та розширення традиційних форм роботи музеїв в умовах глобалізації та інформаційного суспільства (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованих документів 2011–2013 рр.), 2013, вип. 5/5. Режим доступа: http://nplu.org/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2013/modern_muz_spravi.Pdf [Дата звернення 9 жовтня 2018].
205. Музеефикация памятников археологии. Музей и археология. [online] Режим доступа: <http://archeomuseum.com/proekty>.
206. Петранівський В.Л. та Рутинський М.Й., 2006. *Туристичне краєзнавство*. [online] Режим доступа: http://tourlib.net/books_ukr/petranivsky.htm [Дата звернення 14 травня 2019].

207. Свенціцький І., 1920. *Про музеї та музейництво: (нариси і замітки)*. Львів: [б. в.]. [online] Режим доступу: <http://elib.nplu.org/object.html?id=699> [Дата звернення 18 жовтня 2018].
208. Скансени – Музеї під відкритим небом, (н.д.) [online] сайт „Україна споконвічна». {Останнє оновлення 12 січня 2018} Режим доступу: <https://etnoua.info/skanseny-muzeji-prosto-neba/> [Дата звернення 10 жовтня 2018].
209. Скансени України як перспективні об’єкти музейного туризму та осередки збереження етнобуття в умовах глобалізації (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованих документів 2011–2013 рр.), 2013, вип. 5/6. Режим доступу: http://nplu.org/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2013/muzei_prostoneba.Pdf [Дата звернення 9 жовтня 2018].
210. Титова О.М., 2004. Проблеми музеєфікації пам’яток археології України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «*Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля*». [online] Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/tytova.htm [Дата звернення 18 жовтня 2018].
211. Филипчук М. *Пліснеськ може приносити значні прибутки Підгорецькій громаді*. [online] Режим доступу: <https://www.namezhi.com.ua/index.php/blohy/bloh-volodymyra-bulyshyna/1135-mukhailo-fylypchukplisnesk-> [Дата звернення 16 жовтня 2018].

Джерела графічних додатків:

212. Arbaer open air museum, (n.d.). *Reykjavik City Museum*. [online] Available at: <http://borgarsogusafn.is/en/arpaer-open-air-museum> [Accessed 16 May 2019].
213. Archäologisches Freilichtmuseum Groß Raden, (n.d.). [online] Available at: <https://www.freilichtmuseum-gross-raden.de/> [Accessed 17 May 2019].
214. Archeon, (n.d.). [online] Available at: <https://www.archeon.nl/index.html> [Accessed 17 May 2019].

215. Battle of Kyiv/Kiev 1943 (Reenactment) 5/15, [online] Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=gDKviYE4I0c> [Accessed 16 May 2019].
216. Beyazit State Library, (n.d.). [online] Available at: https://www.archdaily.com/791885/beyazit-state-library-tabanlioglu-architects?ad_medium=gallery [Accessed 17 May 2019].
217. Black Country Living Museum, (n.d.). Available at: <https://www.bclm.co.uk/> [Accessed 16 May 2019].
218. Bostel di Rotzo, (n.d.). [online] Available at: <https://www.bosteldirotzo.it> [Accessed 20 May 2019].
219. Brownell B., 2012. *Virtual Reality Takes Building Models to the Next Level*. Architect, [online] Available at: https://www.architectmagazine.com/technology/virtual-reality-takes-building-models-to-the-next-level_o [Accessed 20 May 2019].
220. Castello dei Doria a Dolceacqua, (n.d.). [online] Available at: https://www.archiportale.com/news/2016/07/architettura/lda-sr-per-il-castello-dei-doria-a-dolceacqua_53208_3.html [Accessed 20 May 2019].
221. Chateau Barriere, (n.d.). [online] Available at: <https://www.la-architectures.com/projets/chateau-barriere-perigueux> [Accessed 20 May 2019].
222. Chiltern open air museum, (n.d.). [online] Available at: <https://www.coam.org.uk/> [Accessed 17 May 2019].
223. Cisco Canada Blog, 2015. *IoT and the even smarter museum*, [online] Available at: <https://ciscocanada.wordpress.com/2015/12/17/iot-and-the-even-smarter-museum> [Accessed 20 May 2019].
224. Come si è trasformata oggi l'architettura, (n.d.). [online] Available at: <https://wsimag.com/it/architettura-e-design/51983-come-si-e-trasformata-oggi-larchitettura> [Accessed 17 May 2019].
225. Cube Breaker., (n.d.). *Wire mesh structure resurrects a historic church in Italy*. [online] Available at: <http://www.cubebreaker.com/wire-mesh-structure-resurrects-a-historic-church-in-italy/> [Accessed 15 May 2019].

226. Сайт музею «Скансен» (н.д.). [online] Режим доступа <http://www.skansen.se> [Дата звернення 14 травня 2019].
227. Den Gamle By (The Old Town), (n.d.). [online] Available at: <https://www.dengambleby.dk/> [Accessed 16 May 2019].
228. Domkirkeodden, (n.d.). *Open-Air Museum*. [online], The Museums in Hedmark, Available at: <https://domkirkeodden.no/en/open-air-museum> [Accessed 16 May 2019].
229. Estonian Open Air Museum, (n.d.). [online] Available at: <https://evm.ee/eng/home> [Accessed 16 May 2019].
230. Georgian National Museum, (n.d.). [online] Available at: http://museum.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=46 [Accessed 16 May 2019].
231. Glasnevin Museum, (n.d.). [online], Groupon, Available at: <https://www.groupon.ie/deals/glasnevin-museum-2-20475094> [Accessed 16 May 2019].
232. Glentleiten Open Air Museum, (n.d.). [online] Available at: <https://www.glentleiten.de/?La=2> [Accessed 17 May 2019].
233. Google Maps, (n.d.). [online] Available at: <https://www.google.com.ua/maps/> [Accessed 17 May 2019].
234. Grodzisko Owidz, (n.d.). [online] Available at: <http://owidz.pl> [Accessed 16 May 2019].
235. Hessenpark Open Air Museum, (n.d.). [online] Available at: <https://www.hessenpark.de/en/> [Accessed 17 May 2019].
236. Holographic projection of Alexandru Ioan Cuza Palace. Ruginoasa, Iasi, Romania, 2012. [online] Available at: <http://kotkivisuals.com/portfolio-items/alexandru-ioan-cuza-palace-holographic-projections/> [Accessed 20 May 2019].
237. Iluminación Arcades por Troika, 2013. [online] Available at: <https://www.plataformaarquitectura.cl/cl/02-227113/iluminacion-arcades-por-troika> [Accessed 20 May 2019].
238. Kohlstedt K., 2017. *Heathen's Gate: Ingenious Overlay Reveals History of Ancient Roman Ruin*. [online], WebUrbanist, Available at:

- <https://weburbanist.com/2017/06/01/heathens-gate-ingenious-overlay-shows-history-of-roman-ruin> [Accessed 15 May 2019].
239. Kruty Heroes memorial, (n.d.). [online], IGoToWorld.com, Available at: https://ua.igotoworld.com/en/poi_object/67888_memorial-pamyati-geroev-krut.htm [Accessed 16 May 2019].
240. Layered acrylic amp light the holographic effect of Canadian David, (n.d.). [online] Available at: <http://wotypic.pw/Layered-acrylic-amp-light-the-holographic-effect-of-Canadian-David.html> [Accessed 20 May 2019].
241. Looking for Lincoln, (n.d.). *Abraham Lincoln Presidential Library and Museum*. [online] Available at: <http://www.lookingforlincoln.com/Explore/MajorAttractions/AbrahamLincolnPresidentialLibraryandMuseum.aspx> [Accessed 16 May 2019].
242. Luostarinmäki Handicrafts Museum, (n.d.). [online] Available at: <https://www.turku.fi/kasityolaismuseo> [Accessed 16 May 2019].
243. LVR-Freilichtmuseum Lindlar, (n.d.). [online] Available at: <https://freilichtmuseum-lindlar.lvr.de/de/startseite.html> [Accessed 17 May 2019].
244. Lynch E.D.W., 2011. *Video Projection Mapping Creates Illusion of Dancing, Singing Building*. [online], Laughing Squid, Available at: <https://laughingsquid.com/video-projection-mapping-creates-illusion-of-dancing-singing-building> [Accessed 14 May 2019].
245. Marià castelló martínez restores landmark 18th century tower on a mediterranean island, (n.d.). [online] Available at: <https://www.designboom.com/architecture/maria-castello-martinez-pi-des-catala-tower-restoration-formentera-spain-05-24-2017> [Accessed 17 May 2019].
246. Massive Skylight Brings New Life to an Old Historic Church in the Spanish Countryside, (n.d.). [online] Available at: <https://www.designboom.com/architecture/maria-castello-martinez-pi-des-catala-tower-restoration-formentera-spain-05-24-2017> [Accessed 17 May 2019].
247. Morwellham Quay, (n.d.). *Working Village, Mine and Craft Centre*. [online] Available at: <https://www.morwellham-quay.co.uk/> [Accessed 17 May 2019].

248. Musealização da Área Arqueológica da Praça Nova do Castelo de S. Jorge, (n.d.). [online] Available at: <https://www.archdaily.com.br/br/01-20123/musealizacao-da-area-arqueologica-da-praca-nova-do-castelo-de-s-jorge-carrilho-da-graca-arquitectos> [Accessed 17 May 2019].
249. Museum Of London Street Museum. London Streetmuseum App, (n.d.). [online] Available at: <http://infoupdate.org/museum-of-london-street-museum-london-streetmuseum-app> [Accessed 20 May 2019].
250. Museumsdorf Cloppenburg, (n.d.). [online] Available at: <https://museumsdorf.de/en/home-2/> [Accessed 17 May 2019].
251. Music Academy Of Roubaix/Zig Zag architecture, (n.d.). [online] Available at: <https://www.archdaily.com/477780/music-academy-of-roubaix-zig-zag-architecture> [Accessed 17 May 2019].
252. Musion 3D. Design and Installation, (n.d.). [online] Available at: <http://www.musion3d.co.uk/products/design-and-installation/> [Accessed 20 May 2019].
253. Nederlands Openluchtmuseum, (n.d.). [online] Available at: <https://openluchtmuseum.nl/en> [Accessed 16 May 2019].
254. Open Air Museums, 2019. [online] Japan-guide.com. (Last updated February 16, 2019) Available at: <https://www.japan-guide.com/e/e2421.html>, [Accessed 16 May 2019].
255. Openlucht Museum Ootmarsum, (n.d.). [online] Available at: <https://openluchtmuseumootmarsum.nl/plattegrond> [Accessed 17 May 2019].
256. Pantocrator, 2013. *Mapping Sant Climent de Taüll*. [online], Burzon Comenge & playmodes, Available at: <http://pantocrator.cat/en/projectes> [Accessed 16 May 2019].
257. Petar Zoranić Square and Šime Budinić Plaza, (n.d.). [online] Available at: <https://www.archdaily.com/478606/petar-zoranic-square-and-sime-budinic-plaza-kostrencic-krebel> [Accessed 17 May 2019].

258. Reading Between the Lines, 2012. [online] Available at: <https://www.archdaily.com/298693/reading-between-the-lines-gijs-van-vaerenbergh> [Accessed 20 May 2019].
259. Rehabilitación albergue-museo Casa Grande de Lusío, (n.d.). [online] Available at: <https://veredes.es/blog/rehabilitacion-albergue-museo-casa-grande-de-lusio-hermo-iglesias-veiga-arquitectos/> [Accessed 17 May 2019].
260. Reinhuber E.E., 2014. *Augmented Reality and how to access archived media art a counterfactual media art exhibition*. International Conference on Virtual Systems & Multimedia, [online] Available at: https://www.researchgate.net/publication/282288189_Augmented_Reality_and_how_to_access_archived_media_art_a_counterfactual_media_art_exhibition/figures?lo=1 [Accessed 20 May 2019].
261. Salpa Line Open Air Museum, (n.d.). [online] Available at: <http://pink-thatcraftybitch.blogspot.com/2016/05/salpa-line-open-air-museum.html>, [Accessed 16 May 2019].
262. St Mary Hall Kilkenny, (n.d.). Available at: <https://www.viewpictures.co.uk/feature/st-mary-hall-kilkenny/> [Accessed 20 May 2019].
263. Vdalo. Аналітика та факти. *Самоокупність замку – реальність, яку доводить польський замок Ксьонж*, (n.d.). [online] Режим доступу: <https://vdalo.info/samookupnist-zamku-realnist-yaku-dovodit-polskiy-zamok-ksonzh/> [Дата звернення 16 травня 2019].
264. Venice Biennale 2012: Unmediated Democracy Demands Unmediated Space/Croatia Pavilion, (n.d.). [online] Available at: https://www.archdaily.com/269715/venice-biennale-2012-croatia-pavilion/bnl_cro_1 [Accessed 20 May 2019].
265. Visualisation of the Benedictine abbey of Ennane, (n.d.). *Virtual life in Ennane*. [online], Blog at WordPress.com, Available at: <https://ennaneabbey.wordpress.com/2017/09/21/virtual-life-in-ennane/> [Accessed 16 May 2019].

266. Weatherford J., 2019. *The Collection Wall*. [online], Learn.parallax.com, Available at: <https://learn.parallax.com/educators/inspiration/collection-wall> [Accessed 15 May 2019].
267. Zamek Czocha, (n.d.). [online] Available at: <https://zamekczocha.com/pokoje/> [Accessed 17 May 2019].
268. Вікіпедія – вільна енциклопедія, (н.д.). *Личаківський цвинтар*. [online] (Останнє оновлення 15 травня 2019) Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Личаківський цвинтар](https://uk.wikipedia.org/wiki/Личаківський_цвинтар) [Дата звернення 16 травня 2019].
269. Вілкул О., 2013. *На Днепропетровщине прошла самая масштабная в истории Украины реконструкция исторических событий Битвы за Днепр*. [online] Режим доступу: <http://www.vilkul.ua/news/na-dnepropetrovshchine-proshla-samaya-masshtabnaya-v-istorii-ukrainy>, [Дата звернення 16 травня 2019].
270. Врублевський В., 2015. *Музей Війська Польського. Варшава*. [online] Режим доступу: <http://blog.vovando.com/muzej-vijska-polskogo-varshava/> [Дата звернення 16 травня 2019].
271. Голографія, (н.д.). [online] Режим доступу: <http://page.maple4.ru/inoe/stati/interesnoe/1959-golografiya.html> [Дата звернення 17 травня 2019].
272. Дерев'яні храми України, 2008-2009. *Музеї і скансени*. [online] Режим доступу: <http://www.derev.org.ua/muzei/muzei.htm> [Дата звернення 16 травня 2019].
273. Козацький хутір Галушківка: Унікальний музей українських воїнів під відкритим небом, (н.д.). [online] Режим доступу: <https://www.ua.ua.world/8653/> [Дата звернення 16 травня 2019].
274. Музей «Мамаєва Слобода», (н.д.). [online] Режим доступу: <http://mamajeva-sloboda.ua/pro-nas> [Дата звернення 16 травня 2019].
275. Національний заповідник Хортиця, (н.д.). *Запорозька Січ*, [online] Режим доступу: <http://hortica.zp.ua/ua/guide/north/89-sich> [Дата звернення 16 травня 2019].

276. Сайт Археологічного парку Діон, (н.д.). [online] Режим доступу: <http://www.ancientdion.org> [Дата звернення 14 травня 2019].
277. Сайт Археологічного парку Карнунтум, 2016. [online] Режим доступу: <https://www.carnuntum.at> [Дата звернення 14 травня 2019].
278. Сайт Археологічного парку Ксанта, (н.д.). [online] Режим доступу: https://arx.lvr.de/en/willkommen/willkommen_1.html [Дата звернення 14 травня 2019].
279. Сайт державного історико – культурного заповідника «Тустань», (н.д.). [online] Режим доступу: <http://tustan.ua> [Дата звернення 16 травня 2019].
280. Сайт Чернівецького обласного музею народної архітектури та побуту, 2012. [online] Режим доступу: <http://bukovina-museum.com/> [Дата звернення 16 травня 2019].
281. Офіційна сторінка ІКЗ «Давній Пліснеськ», (н.д.). [online] Режим доступу: <https://www.facebook.com/plisnesko/> [Дата звернення 18 серпня 2019].
282. Фортеця у Замості, (н.д.). [online] Режим доступу: <http://ostarbeiter.vn.ua/twierdza-w-zamosciu.html> [Дата звернення 17 травня 2019].

ДОДАТОК А. Перелік опублікованих праць за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Ремешило-Рибчинська О.І. & Брич М.Т., 2013. Відтворення архітектурного образу втраченої пам'ятки за допомогою мультимедійних технологій (на прикладі церкви XVIII ст. у с. Підгірці). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Архітектура*, 757, с.36-40.

2. Ремешило-Рибчинська О.І. & Брич М.Т., 2016. Середовищні музеї як засіб музеєфікації містобудівної спадщини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Архітектура*, 856, с.23-29.

3. Ремешило-Рибчинська О.І. & Брич М.Т., 2017. Архітектурно-просторова організація археологічних музеїв під відкритим небом (на прикладі Пліснеського історико-культурного заповідника). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Архітектура*, 878, с.30-39.

4. Брич М., 2018. Принципи просторової організації архітектурних музеїв під відкритим небом. *Архітектурний вісник КНУБА*, 16, с.133-139.

Статті у наукових періодичних виданнях України, які внесено до міжнародних наукометричних баз даних

5. Брич М., 2018. Музеї під відкритим небом як вияв комплексного підходу до збереження пам'ятних архітектурних ансамблів України. *Проблеми теорії і історії архітектури України*, 18, с.168-173 (Index Copernicus).

6. Brych M., 2018. Application of the multimedia exhibition technologies for architectural space formation of open-air museums. *Architectural studies*, 4(1), pp.19–24 (Index Copernicus).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

7. Brych M., 2017. Displaying principles of fortifications (Ancient Plisnesk taken as an example). *Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications*, 9, pp.46–50 (ISSN: 2544-6517).

8. Brych M., 2019. Peculiarities of memorial open-air museums space formation. *Przestrzeń i Forma*, 37, pp.147–156 (ISSN 1895-3247).

Інші публікації, матеріали конференцій та тези доповідей

9. Брич М., 2012. Відновлення архітектурного образу втраченої пам'ятки за допомогою мультимедійних технологій. *70-та студентська науково-технічна конференція: Збірник тез доповідей*. Львів, Україна, жовтень-листопад 2012. Львів: Видавництво Львівської політехніки. с.10–11.

10. Брич М., 2015. Музеефікація пам'яток архітектури та містобудування як засіб збереження історико-культурної спадщини. *Історико-культурна спадщина в демократичному суспільстві: сприяння діалогу, примиренню та відповідальності: Тези II Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 17-18 квітня 2015. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». с. 78–82.

11. Брич М., 2015. Музеефікація пам'яток архітектури та містобудування як засіб збереження історико-культурної спадщини. *Historical and Cultural Studies*, 2(1), pp.31–35.

12. Ремешило-Рибчинська О. & Брич М., 2015. Особливості архітектурно-просторового вирішення музеїв в оборонних та фортифікаційних спорудах. *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*, №7, с.242–248.

13. Ремешило-Рибчинська О. & Брич М., 2016. Гіпотетичні підходи до створення середовищних музеїв історичних фортифікацій. *Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications*, №8, с.178–182.

14. Брич М., 2016. Середовищні музеї як інноваційний засіб збереження і використання архітектурних ансамблів. *Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти: Тези III Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 2-3 червня 2016. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». с. 22–25.

15. Брич М., 2016. Організація середовищних музеїв як дієвий засіб збереження та використання історичних маєтків та резиденцій. *Палацово-паркові комплекси України: вивчення, охорона, збереження та використання: V Качанівські читання*. Качанівка, Україна, 14-15 вересня 2016. Київ: Гнозіс. с.10–16.
16. Брич М.Т., 2017. Архітектурно-просторова організація музейного середовища сучасного міста за допомогою мультимедійних технологій. *Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризації: Тези IV Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 21-22 квітня 2017. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». с.20–22.
17. Brych M., 2017. The significance of open-air museums for preserving of memorable architectural ensembles of Ukraine. *7th International Youth Science Forum «Litteris et Artibus»*. Lviv, Ukraine, November 23–25, 2017. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2017, pp. 218–221.

ДОДАТОК Б. Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з науково-педагогічної роботи
Національного університету
"Львівська політехніка"
д.т.н., професор Д.В. Федасюк
2019 р.

АКТ

**Про впровадження у навчальний процес результатів дисертаційного дослідження
Брич Марії Тарасівни на тему «Архітектурно-просторова організація музеїв під
відкритим небом в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури
за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури**

Комісія у складі голови – заступника директора Інституту архітектури к. арх., доц. Ракочого Я. В. та членів комісії – голови методичної ради, завідувача кафедрою «Архітектурного проектування та інженерії» д. арх., проф. Гнеся І. П.; завідувача кафедрою «Дизайну та основ архітектури» д. арх., проф. Лінди С. М.; доцента кафедри «Дизайну та основ архітектури» к.мист. Галишича Р. Я.; декана базової вищої освіти к. арх., доц. Іваночко У. І. цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Брич Марії Тарасівни на тему «Архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом в Україні» впровадженні у навчальний процес кафедри «Дизайну та основ архітектури» Інституту архітектури Національного університету «Львівська політехніка», а саме:

- рекомендації щодо засобів символічного знакування у музеях під відкритим небом та специфіки предметно-просторового наповнення історичного середовища у дипломному проектуванні ОКР «Бакалавр» наказ від 3 травня 2018 року № 1616-4-08, а саме:

Струк Тетяна Михайлівна – Розробка логотипу та системи знакування Історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ». Design of Logo and of System of Signs of the Historical-Cultural Reserve «Ancient Plisnesk». Керівники: доц. Ремешило-Рибчинська О.І., ст. викл. Штець В., асист. Брич М.

- рекомендації щодо засобів символічного знакування пам'яток та специфіки предметно-просторового наповнення історичного середовища у дипломному проектуванні ОКР «Бакалавр» наказ від 3 травня 2018 року № 1615-4-08, а саме:

Пронь Олена Андріївна – Оформлення знакування туристичного об'єкту на прикладі фортеці у Кам'янці-Подільському. The Design of Advertising Signs of the Tourist Object on the Example of the Fortress in Kam'yanets-Podilskyu. Керівники: доц. Ремешило-Рибчинська О.І., асист. Брич М.

Голова комісії Заступник директора
Інституту архітектури к. арх., доц.

 .Ракочий Я. В.

Члени комісії: д.арх., проф.
д.арх., проф.
к.мист., доц.
к.арх., доц.

 Гнесь І. П.
 Лінда С. М.
 Галишич Р. Я.
 Іваночко У. І.

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
«АДМІНІСТРАЦІЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА
«ДАВНІЙ ПЛІСНЕСЬК»

79008, Львів, вул. Винниченка, 14, тел.(032)-23-16-319; +38(068)-046-46-89, e-mail: plisnesko@ukr.net

№ 59

« 15 » Травня 20 19 р.

АКТ
Про впровадження результатів науково-дослідної роботи
Брич Марії Тарасівни

Даний акт засвідчує, що окремі висновки та результати дисертаційної роботи Брич Марії Тарасівни «Архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 - Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури — рекомендовані до використання у розробці концепції знакування та формування системи орієнтації відвідувача в Історико-культурному заповіднику «Давній Пліснеськ».

Ефективність впровадження полягає у високому професійному рівні рекомендацій щодо засобів символічного знакування у музеях під відкритим небом та специфіки предметно-просторового наповнення історичного середовища, що відобразився у розробці проектної пропозиції системи знакування Історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ».

Директор

В.М. Шелеп

ДОДАТОК В. Ілюстрації до Розділу 1

Таблиця В.1. Порівняльна таблиця термінології.

	Загальна назва	Етнографічні музеї	Музеї односадибних комплексів	Музеї архітектурних ансамблів і комплексів	Музеї археологічної спадщини	Музеї індустріальної спадщини	Музеї пам'ятних місць і комплексів	Музеї-некрополі	Музеї нематеріальної культурної спадщини	Екомuzeї	Парки скульптур/ сучасного мистецтва
Українська	музей під відкритим небом/музей просто неба/музей-заповідник	скансен/музей-заповідник	музей-садиба під відкритим небом	архітектурний музей під відкритим небом/ музей-заповідник	археологічний музей під відкритим небом/музей-заповідник	промисловий (технічний) музей під відкритим небом	меморіальний музей	музей-цвинтар	історико-культурний парк	екомuzeї	мистецький/ культурний парк
Англійська	open-air museum	open-air museum/ skansen/ ethnographic village/living museum	farm/house museum/ livingmuseum	architectural museum/ (по назві конкретної пам'ятки)	archaeological open-air museum/living museum	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	open-air museum/ historical park/living museum	ecomuseum	open-air museum
Голландська	openluchtmuseum	openluchtmuseum	openluchtmuseum	(по назві конкретної пам'ятки)	archeologisch openluchtmuseum	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	openluchtmuseum	ecomusea	openluchtmuseum
Іспанська	museo al aire libre	museo al aire libre	museo al aire libre	(по назві конкретної пам'ятки)	nuseo arqueológico al aire libre	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	museo al aire libre	ecomuseo	museo al aire libre
Італійська	museo all'aria aperta	museo all'aria aperta	museo all'aria aperta	(по назві конкретної пам'ятки)	museo archeologico all'aperto	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	museo all'aria aperta	ecomuseo	museo all'aria aperta
Каталонська	museu a l'aire lliure	museu a l'aire lliure	museu a l'aire lliure	(по назві конкретної пам'ятки)	museu arqueòlogic a l'aire lliure	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	museu a l'aire lliure	ecomuseu	museu a l'aire lliure
Латиська	brīvdabas muzejs	brīvdabas muzejs	brīvdabas muzejs	(по назві конкретної пам'ятки)	arheolōgiskais brīvdabas muzejs	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	brīvdabas muzejs	ecomuseum	brīvdabas muzejs
Німецька	Freilichtmuseum	Freilichtmuseum	Freilichtmuseum	(по назві конкретної пам'ятки)	archäologisches Freilichtmuseum	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	Freilichtmuseum	Ökomuseum	Freilichtmuseum
Норвезька	friluftsmuseum	friluftsmuseum	friluftsmuseum	(по назві конкретної пам'ятки)	Arkeologisk friluftsmuseum	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	friluftsmuseum	ecomuseum	friluftsmuseum
Польська	skansen/muzeum na wolnym powietrzu	skansen	skansen	(по назві конкретної пам'ятки)	skansen archeologiczny	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	skansen	ekomuzeum/muzeum rozproszone	skansen
Португальська	museu ao ar livre	museu ao ar livre	museu ao ar livre	(по назві конкретної пам'ятки)	museu arqueológico ao ar livre	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	museu ao ar livre	ecomuseu	museu ao ar livre
Російська	музей под открытым небом	музей под открытым небом	музей под открытым небом	(по назві конкретної пам'ятки)	археологический музей под открытым небом	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	музей под открытым небом	экомuzeї	музей под открытым небом
Румунська	muzeu în aer liber	muzeu în aer liber	muzeu în aer liber	(по назві конкретної пам'ятки)	muzeu arheologic în aer liber	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	muzeu în aer liber	ecomuseum	muzeu în aer liber
Французька	musée de plein air	musée de plein air	musée de plein air	(по назві конкретної пам'ятки)	musée archéologique de plein air	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	(по назві конкретної пам'ятки)	musée de plein air	ecomusée	musée de plein air

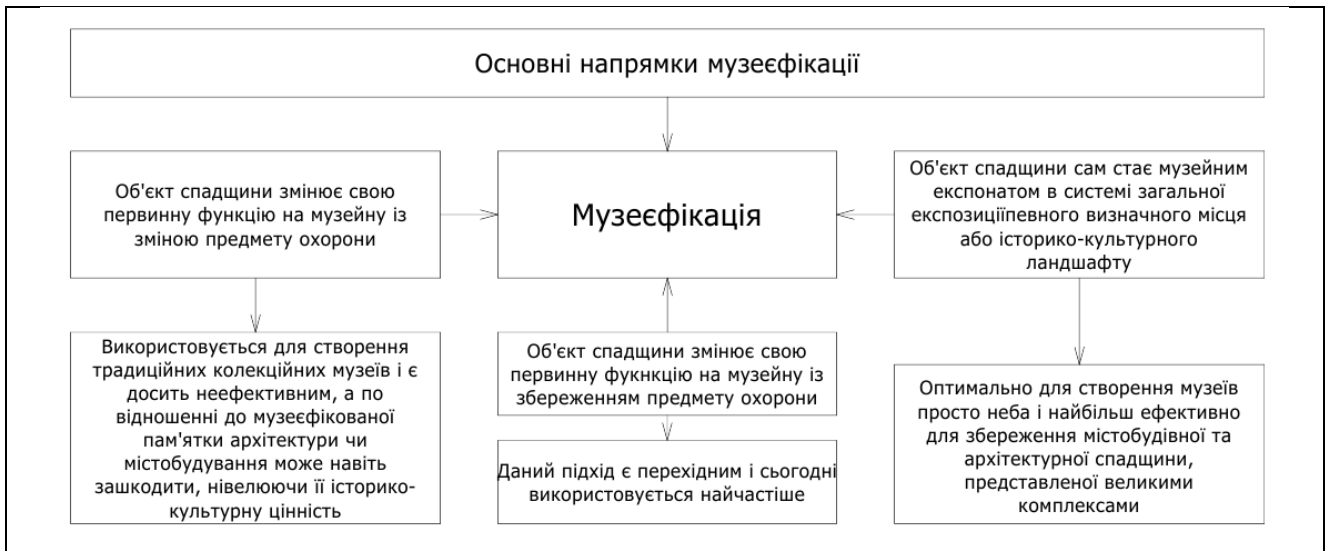

Рис. В.1. Напрямки музеєфікації пам'яток в Україні.

Рис. В.2. Класифікація музеїв під відкритим небом.

Таблиця В.2. Прояви «живої» історії та культури участі.

<p>а) Грузинський національний музей, Тбілісі, Грузія [230].</p>	<p>б) Козацький хутір «Галушківка», Гречане, Україна [273].</p>	<p>в) Музей ремесел Луостарінмякі, Турку, Фінляндія [242].</p>
<p>г) Музей млинарства, Стецівка, Україна [272].</p>	<p>д) Музей «Шевченківський гай», Львів, Україна [272].</p>	

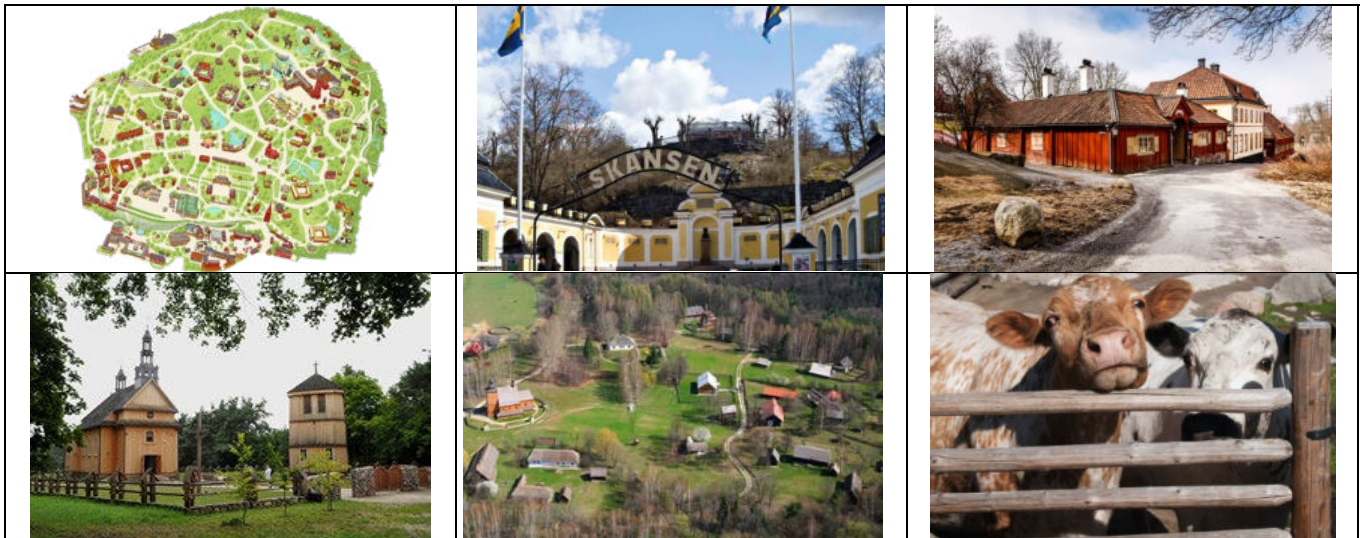
Продовження таблиці В.2. Прояви «живої» історії та культури участі

е) Фестиваль у місті-фортеці Тустань, Урич, Україна [279]

ДОДАТОК Г. Ілюстрації до Розділу 2

Таблиця Г.1. Перший музей під відкритим небом – «Скансен» у Стокгольмі, Швеція [226].

Таблиця Г.2. Приклади музеїв під відкритим небом у світі.

Таблиця Г.3. Приклади музеїв під відкритим небом в Україні.

		
<p>а) Водяна кузня Гамора, Лисичово, Закарпатська обл. [272]</p>	<p>б) Музей народної архітектури та побуту, Пирогово, Київ [272].</p>	<p>в) Музей «Старе село», Колочава, Закарпатська обл. [272]</p>
		
<p>г) Музей народної архітектури і побуту Прикарпаття, Крилос, Івано-Франківська обл. [272]</p>	<p>д) Музей «Мамаєва Слобода», Київ [274]</p>	<p>е) Історико-культурний комплекс «Запорозька Січ», о. Хортиця, Запоріжжя [275].</p>
		
<p>є) Закарпатський музей народної архітектури та побуту, Ужгород [272].</p>	<p>ж) Музей млинарства, Стецівка, Черкаська обл. [272].</p>	<p>з) Музей народної архітектури і побуту «Шевченківський гай», Львів [272].</p>

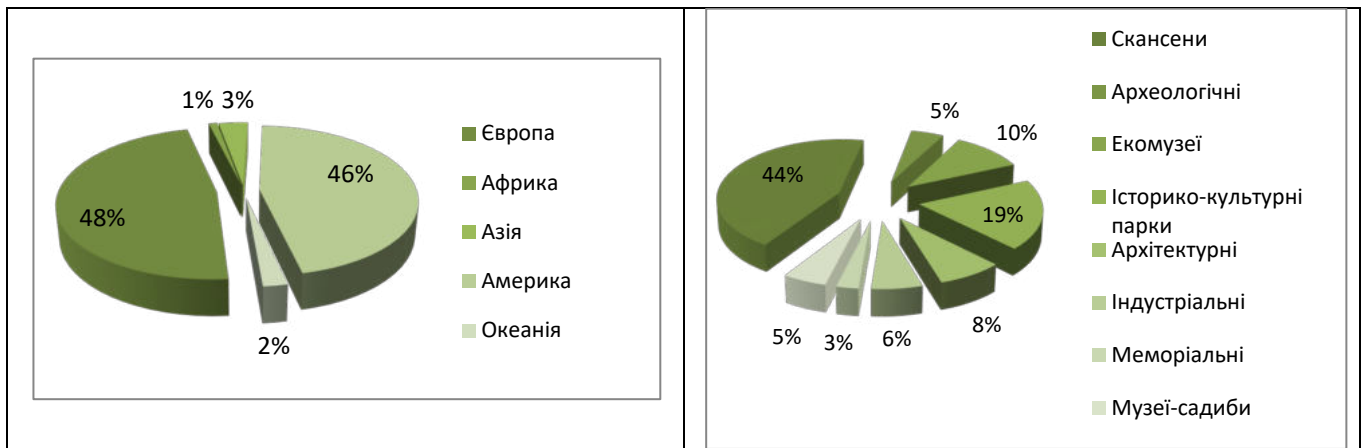

Рис. Г.1. Розташування музеїв у різних частинах світу.

Рис. Г.2. Розподіл музеїв за типами у світі.

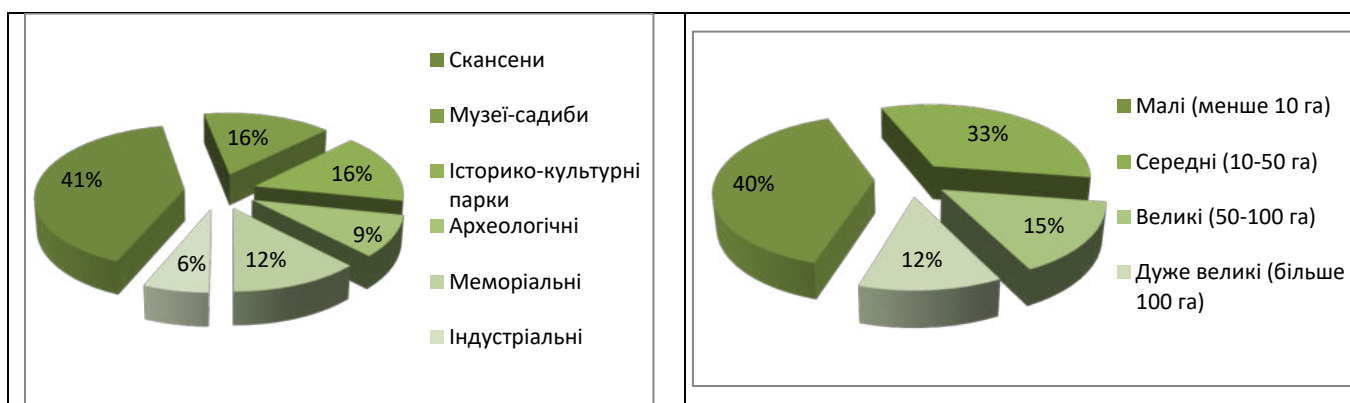

Рис. Г.3. Розподіл за типами музеїв, що функціонують сьогодні в Україні.

Рис. Г.4. Розподіл за розміром музеїв, що функціонують сьогодні в Україні.

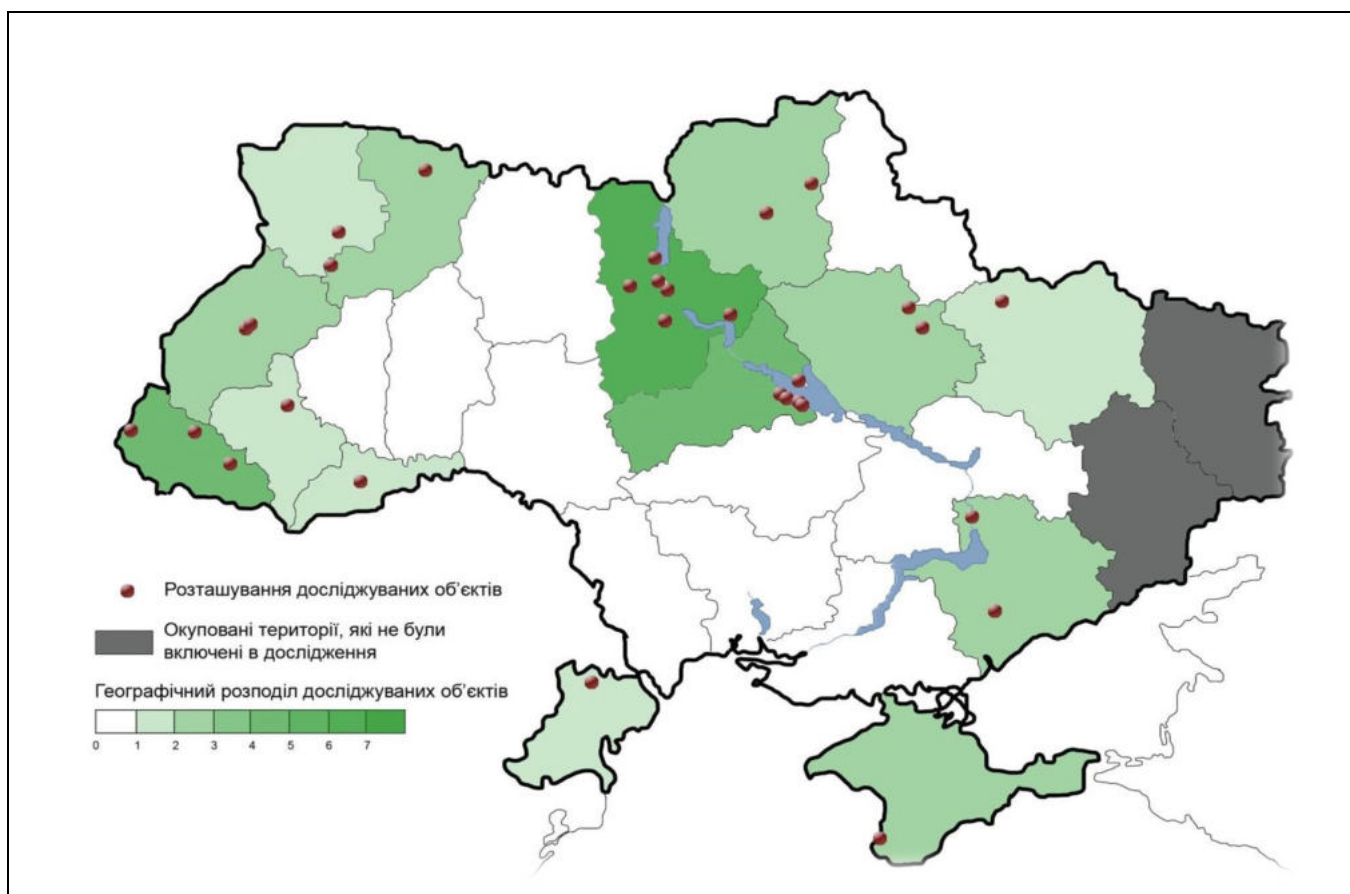

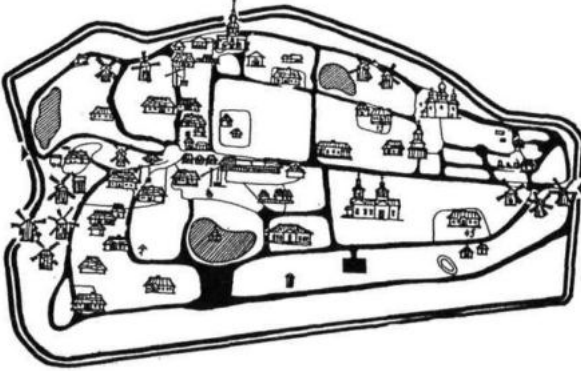

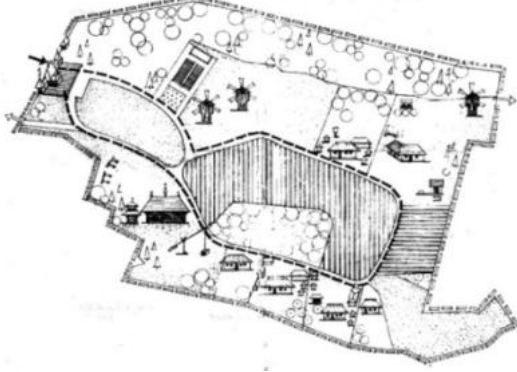

Рис. Г.5. Розташування та концентрація розглянутих музеїв під відкритим небом в Україні по областях.

Таблиця Г.4. Планувальна структура українських скансенів.

	
<p>а) Музей народної архітектури та побуту «Шевченківський гай», Львів [87].</p>	<p>б) Закарпатський музей народної архітектури та побуту, Ужгород [87].</p>
	
<p>в) Музей історії сільського господарства Волині, Рокині [87].</p>	<p>г) Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці, Переяслав-Хмельницький [87].</p>
	
<p>д) Музей народної архітектури та побуту в Пирогові, Київ [272].</p>	<p>і) Музей народної архітектури і побуту, Чернівці [280].</p>

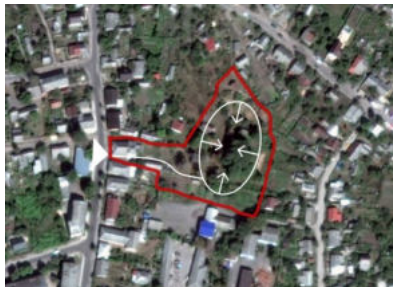

Таблиця Г.5. Список аналізованих музеїв під відкритим небом в Україні.

№	Назва	Місто	Область	Рік відкриття	Тип	Площа, га	Карта	Фото
1	Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини	Переяслав-Хмельницький	Київська	1964	скансен	30		
2	Закарпатський музей народної архітектури та побуту	Ужгород	Закарпатська	1965	скансен	5,5		
3	Національний музей-заповідник «Поле Берестецької битви»	с. Пляшева	Рівненська	1966	меморіальний	середній		
4	Музей народної архітектури та побуту в Пирогові	Київ	Київська	1969	скансен	133,5		
5	Музей народної архітектури та побуту "Шевченківський гай"	Львів	Львівська	1971	скансен	60		
6	Сарненський історико-етнографічний музей	Сарни	Рівненська	1978	скансен	середній		
7	Музей історії сільського господарства Волині	Рокині	Волинська	1979	скансен	17		
8	Національний заповідник «Херсонес Таврійський»	Севастополь	АР Крим	1980	археологічний	50		
9	Музей народної архітектури і побуту Прикарпаття Національного заповідника "Древній Галич"	Кринос	Івано-Франківська	1981	скансен	6,9		
10	Музей народної архітектури і побуту	Чернівці	Чернівецька	1986	скансен	16		
11	Мамаєва Слобода (Центр народознавства "Козак Мамай")	Київ	Київська	1990	музей-садиба	9,2		
12	Музей-заповідник "Личаківський цвинтар"	Львів	Львівська	1990	музей-некрополь	40		
13	Етнографічний музей "Українська слобода"	с. Писарівка	Харківська	1990	скансен	середній		
14	Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»	Полтава	Полтавська	1994	меморіальний	771,5		
15	Кузня-музей "Гамора"	Лисичеве	Закарпатська	2000	індустріальний	малий		

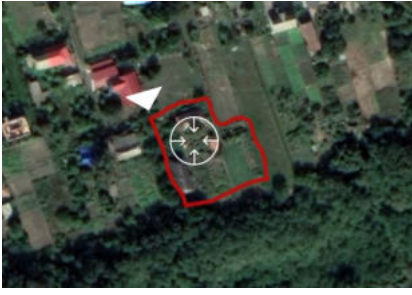

Продовження таблиці Г.5. Список аналізованих музеїв під відкритим небом в Україні.

№	Назва	Місто	Область	Рік відкриття	Тип	Площа, га	Карта	Фото
16	Музей етнічної культури "Хутір Савки"	Нові Петрівці	Київська	2004	музей-садиба	малий		
17	Історико-етнографічний музей "Козацькі землі України"	с. Вереміївка	Черкаська	2004	ІКП	великий		
18	Етнографічний комплекс просто неба "Бессарабське село Фрумушка-Нова"	с. Весела Долина	Одеська	2005	ІКП	дуже великий		
19	Музей млинарства	с. Стецівка	Черкаська	2005	індустріальний	малий		
20	Етнографічно-туристичний комплекс "Козацький хутір" Національного історико-культурного заповідника "Чигирин"	с. Стецівка	Черкаська	2005	скансен	великий		
21	Скансен "Гелон"	с. Більське	Полтавська	2006	археологічний	дуже великий		
22	Меморіальний комплекс «Пам'яті героїв Крут»	с. Пам'ятне	Чернігівська	2006	меморіальний	малий		
23	Музей архітектури і побуту "Старе село"	Колочава	Закарпатська	2007	скансен + індустріальний	великий		
24	Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила»	Мелітополь	Запорізька	2007	археологічний	3		
25	Етнографічний комплекс "Українське село"	Бузова	Київська	2007	скансен	2,5		
26	Парк "Київська Русь"	Копачів	Київська	2008	ІКП	50		
27	Батуринська фортеця Батуринського державного історичного заповідника "Гетьманська столиця"	Батурин	Чернігівська	2008	ІКП	24,5		
28	Історико-культурний комплекс "Запорозька Січ" Національного заповідника "Хортиця"	Запоріжжя	Запорізька	2009	ІКП	33,2		
29	Історико-архітектурний комплекс "Гетьманська резиденція гетьмана Богдана Хмельницького в Чигирині"	Чигирин	Черкаська	2010	музей-садиба	малий		
30	Історико-архітектурний комплекс "Гетьманська резиденція гетьмана Богдана Хмельницького в Суботіві"	с. Суботів	Черкаська	2010	музей-садиба	2		

Таблиця Г.6. Композиційна організація музеїв під відкритим небом в Україні відповідно до схем туристичного руху. На основі карт Google maps [233].

		
1) Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці	2) Закарпатський музей народної архітектури та побуту	3) Національний музей-заповідник «Поле Берестецької битви»
		
4) Музей народної архітектури та побуту в Пирогові	5) Музей народної архітектури та побуту «Шевченківський гай»	6) Сарненський історико-етнографічний музей
		
7) Музей історії сільського господарства Волині	8) Національний археологічний заповідник «Херсонес Таврійський»	9) Музей народної архітектури і побуту Прикарпаття
		
10) Музей народної архітектури і побуту в Чернівцях	11) Центр народознавства «Мамаєва слобода»	12) Музей-заповідник «Личаківський цвинтар» у Львові

Продовження таблиці Г.6. Композиційна організація музеїв під відкритим небом в Україні відповідно до схем туристичного руху. На основі карт Google maps [233]

		
<p>13) Етнографічний музей «Українська слобода», с. Писарівка</p>	<p>14) Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»</p>	<p>15) Кузня-музей «Гамора», с. Лисичеве</p>
		
<p>16) Музей етнічної культури «Хутір Савки», с. Нові Петрівці</p>	<p>17) Музей «Козацькі землі України», с. Вереміївка</p>	<p>18) Етнографічний комплекс просто неба «Бессарабське село Фрумушика-Нова»</p>
		
<p>19) Музей млинарства у Стецівці</p>	<p>20) Етнографічно-туристичний комплекс «Козацький хутір»</p>	<p>21) Археологічний музей під відкритим небом «Гелон», с. Більське</p>
		
<p>22) Меморіальний комплекс «Пам'яті героїв Крут»</p>	<p>23) Музей архітектури і побуту «Старе село»</p>	<p>24) Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила»</p>

Продовження таблиці Г.6. Композиційна організація музеїв під відкритим небом в Україні відповідно до схем туристичного руху. На основі карт Google maps [233].

		
<p>25) Етнографічний комплекс «Українське село», с.Бузова</p>	<p>26) Історико-культурний парк «Київська Русь»</p>	<p>27) Батуринська фортеця Батуринського державного історичного заповідника «Гетьманська столиця»</p>
		
<p>28) Історико-культурний комплекс «Запорозька Січ»</p>	<p>29) Гетьманська резиденція гетьмана Богдана Хмельницького в Чигирині»</p>	<p>30) «Гетьманська резиденція гетьмана Богдана Хмельницького в Суботіві»</p>

ДОДАТОК Д. Ілюстрації до Розділу 3

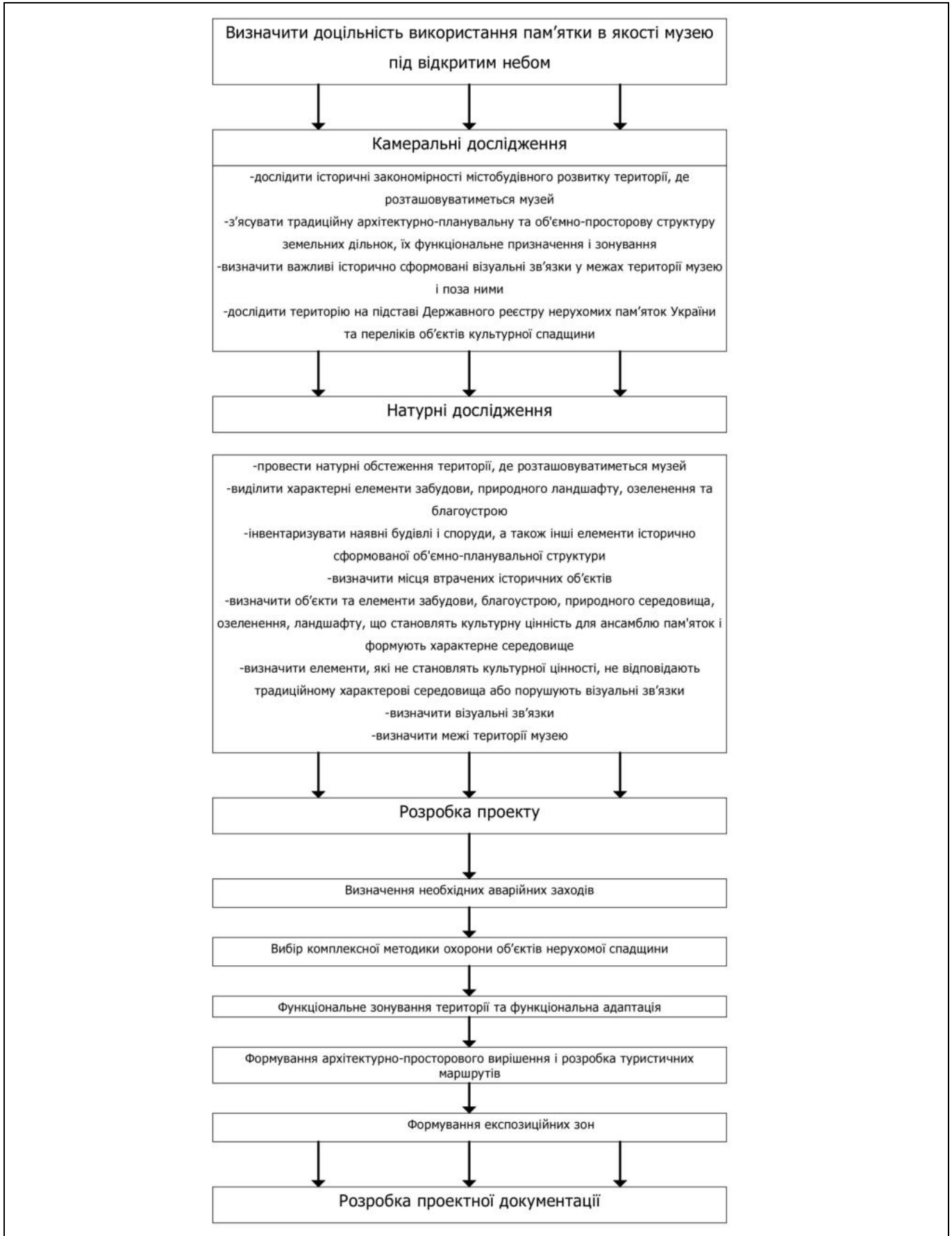

Рис. Д.1. Етапи створення музею під відкритим небом.

Рис. Д.2. Порядок архітектурно-просторової організації музею під відкритим небом.

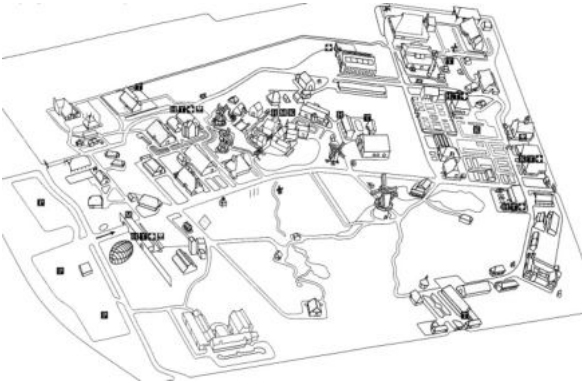

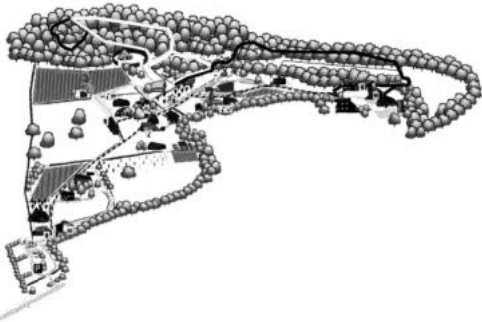

Таблиця Д.1. Немузейні функції, які може виконувати музей під відкритим небом.

<p>а) Замок Ксьонж, Польща. Концертний зал [263].</p>	<p>б) Музей Гедмарк, Гамар, Норвегія. Концертний зал [228].</p>	
<p>в) Музей «Старе місто», Орхус, Данія. Магазин і ресторан [227].</p>		<p>г) Замок Чоха, Польща. Готельний номер [267].</p>

Продовження таблиці Д.1. Немuzeйні функції, які може виконувати музей під відкритим небом.

		
<p>д) Село Шикоку Мура, Такамацу, Японія. Театральна сцена [254].</p>	<p>е) Естонський музей під відкритим небом, Таллінн. Ресторан та конференційний зал [229].</p>	

Таблиця Д.2. Планувальна структура європейських музеїв під відкритим небом.

	
<p>а) Музей під відкритим небом в Арнемі, Нідерланди [253].</p>	<p>б) Музей Археон, Альфен ан ден Рейн, Нідерланди [214].</p>
	
<p>в) Музей під відкритим небом, Чілтерн, Великобританія [222].</p>	<p>г) Музей «Старе місто», Орхус, Данія [227].</p>

Продовження таблиці Д.2. Планувальна структура європейських музеїв під відкритим небом.

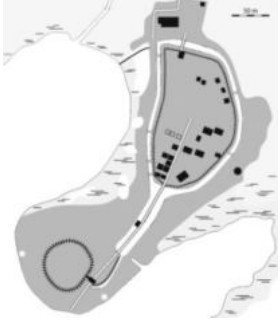

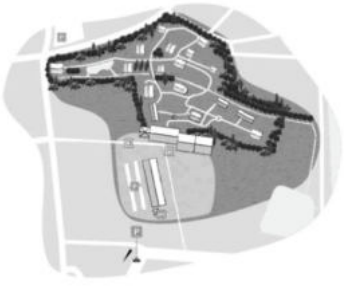

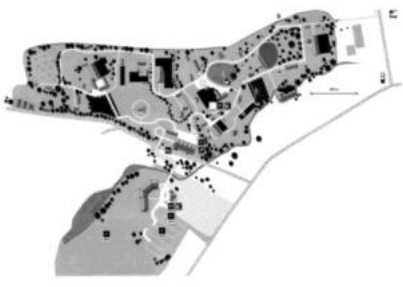
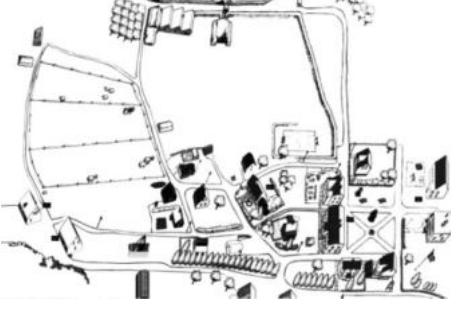
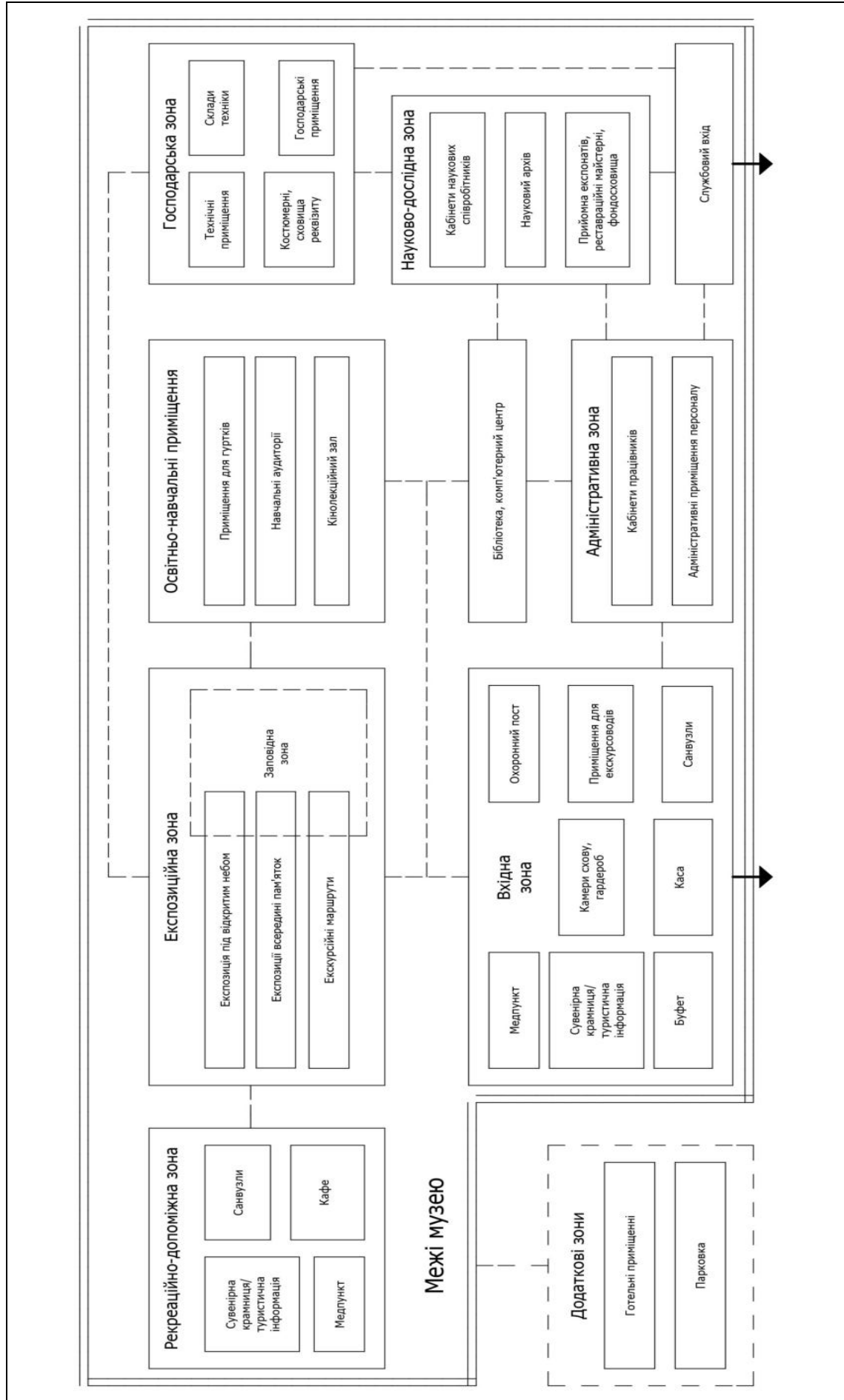
	
<p>д) Музей під відкритим небом, Глентляйтен, Німеччина [232].</p>	<p>е) Музей Гессенпарк, Гессе, Німеччина [235].</p>
	
<p>є) Археологічний музей Радонім, Грос Раден, Німеччина [213].</p>	<p>ж) Музей під відкритим небом, Ліндлар, Німеччина [243].</p>
	
<p>з) Музей під відкритим небом, Оотмарсум, Нідерланди [255].</p>	<p>і) Музей «Скансен», Стокгольм, Швеція [226].</p>
	
<p>к) Музей під відкритим небом, Клоппенбург, Німеччина [250].</p>	<p>л) Музей Арбайярзафн, Рейк'явік, Ісландія [212].</p>

Рис. Д.3. Взаємозв'язок функціональних зон музею під відкритим небом.

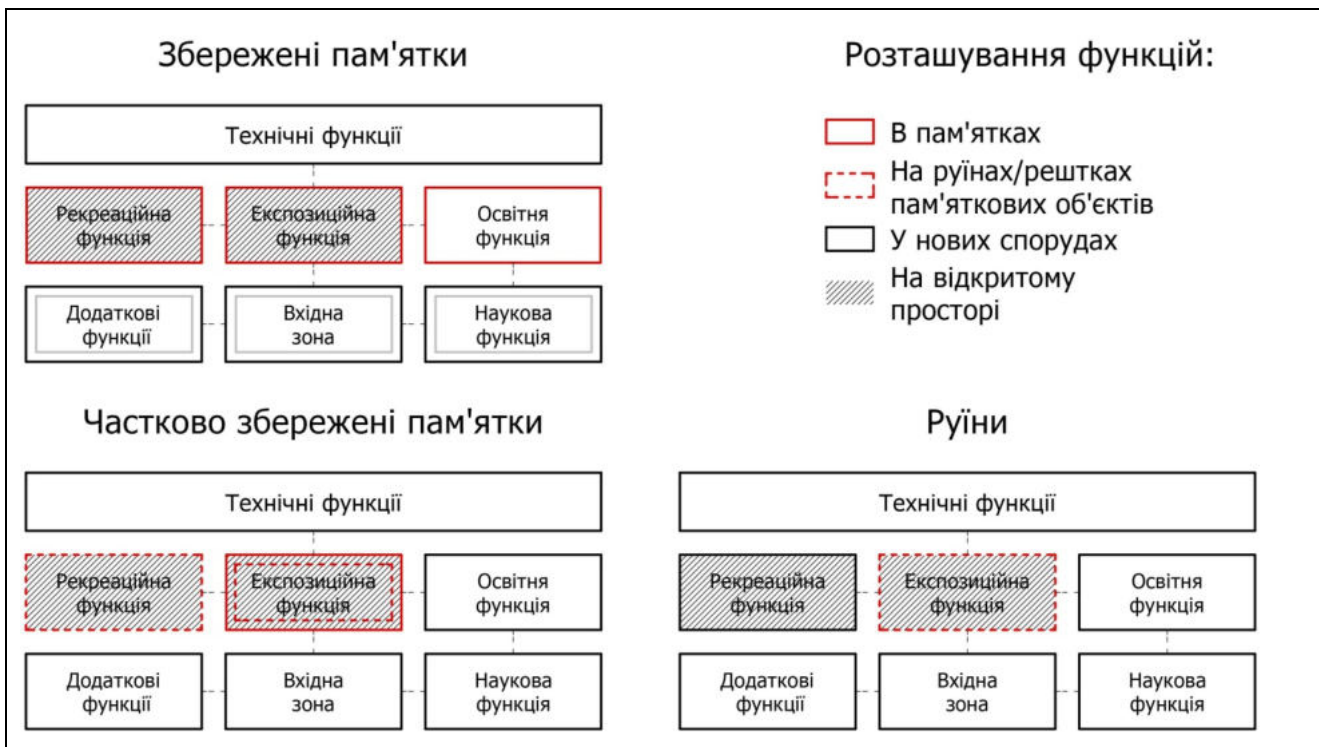

Рис. Д.4. Розміщення функцій у музеї залежно збереженості пам'яток.

Рис. Д.5. Просторова організація музеїв під відкритим небом.

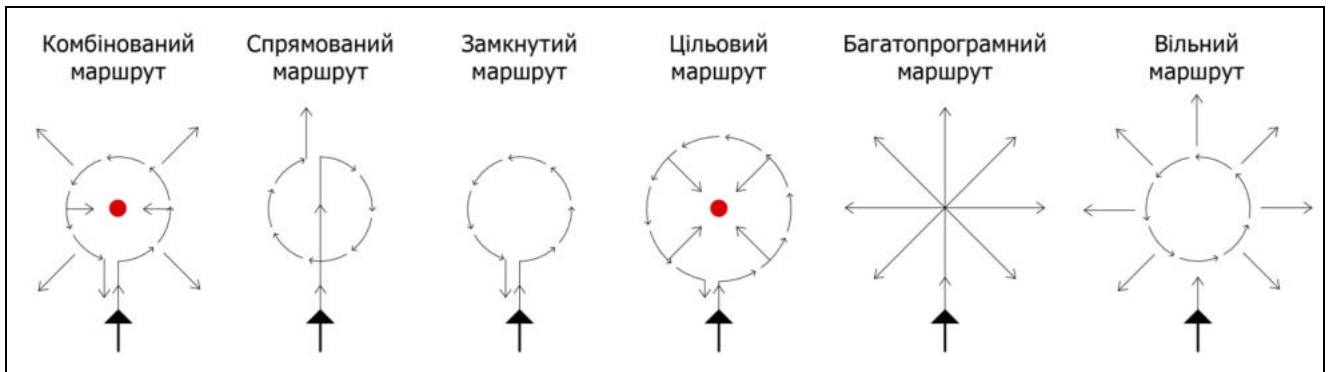

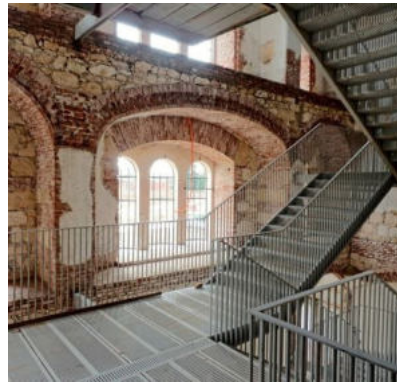

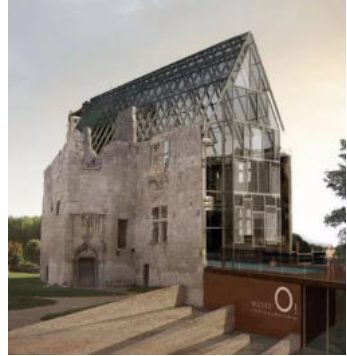

Рис. Д.6. Схеми туристичного руху в музеях під відкритим небом.

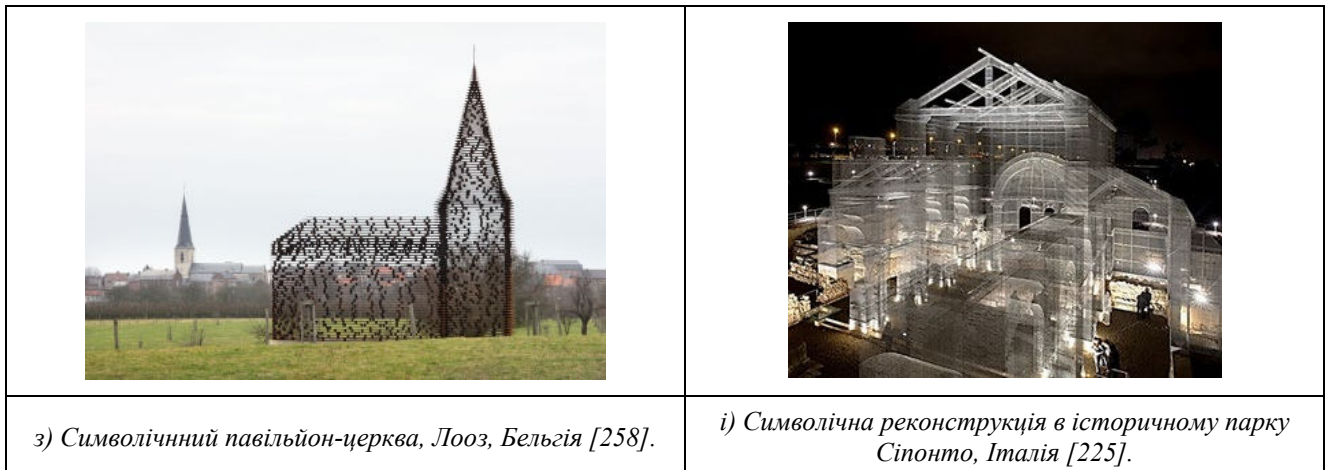
Таблиця Д.3. Використання специфічного транспорту, що відповідає тематиці музею під відкритим небом.

а) Архітектурний музей Едо, Токіо, Японія [254].	б) Музей Мейдзі Мура, Інуяма, Японія [254].
в) Музей «Старе місто», Орхус, Данія [227].	
г) Музей народної архітектури та побуту в Пирогові, Україна [272].	д) Історичне село Хоккайдо, Саппоро, Японія [254].

Таблиця Д.4. Сучасне використання пам'яток за допомогою сучасних доповнень та символічних реконструкцій.

		
<p>а) Сторожова вежа, о.Форментера, Іспанія [245].</p>	<p>б) Церква в Корбера д'Ебре, Терагона, Іспанія [246].</p>	<p>в) Пекарня казарми Санта-Марта, Верона, Італія [224].</p>
		
<p>г) Галерея музичної академії, Рубе, Франція [251].</p>	<p>д) Експонування Замку Дорія, Дольчеаква, Італія [220].</p>	<p>е) Музей в замку Берієр, Періжоз, Франція [221].</p>
		
<p>є) Колишня церква св. Марії, Кількенні, Ірландія [262].</p>		
		
<p>ж) Музей на руїнах Хамарського собору, Гедмарк, Норвегія [228].</p>		

Продовження таблиці Д.4. Сучасне використання пам'яток за допомогою сучасних доповнень та символічних реконструкцій.

Експозиційні простори у музеї		Функціональний об'єктно-предметний	Експозиційний
Скансени		●	●
Музеї-садиби		●	●
Архітектурні музеї	Палацово-паркові ансамблі	●	●
	Замкові комплекси	●	●
	Фортифікації	●	●
	Монастирські комплекси	●	●
	Археологічні музеї	●	●
Індустріальні музеї		●	●
Меморіальні музеї		●	●
Музеї-некрополі		●	●
Екомuzeї		●	●

Методи "живої" історії		Модельовання середовища	Театралізація	Демонстрація нематеріальної спадщини	Історичні реконструкції
Скансени		●			
Музеї-садиби			●	●	
Архітектурні музеї	Палацово-паркові ансамблі		●		●
	Замкові комплекси		●		●
	Фортифікації				●
	Монастирські комплекси		●		
	Археологічні музеї	●	●	●	
Індустріальні музеї					
Меморіальні музеї			●		●
Музеї-некрополі			●		
Екомuzeї				●	●

Рис. Д.7. Набір експозиційних просторів в музеях під відкритим небом.

Рис. Д.8. Використання методів «живої історії» в музеях під відкритим небом.

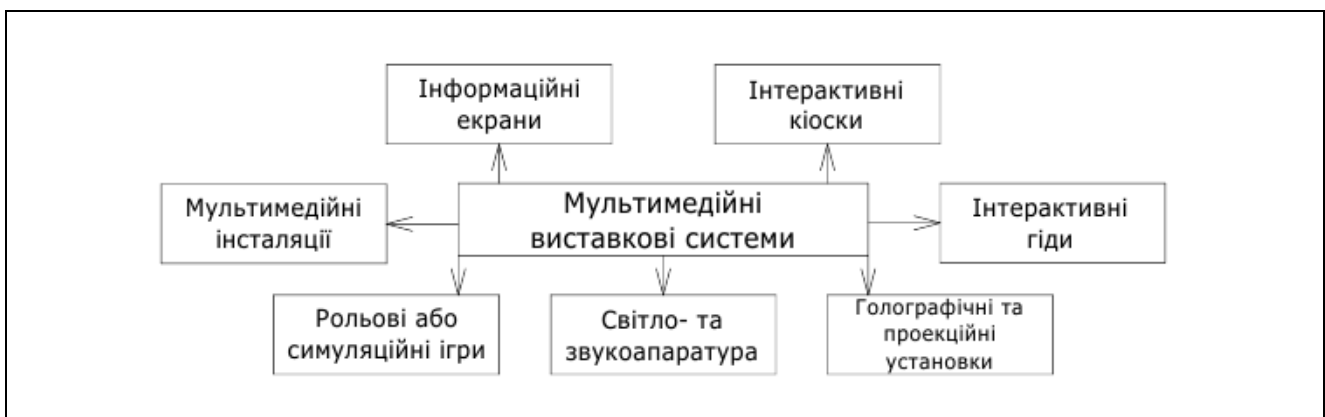

Рис. Д.9. Традиційні методи використання мультимедійних систем в експозиціях музеїв.

Мультимедійні засоби		Інтерактивні кіоски	Сенсорні екрани	Мультимедійні інсталяції	Голографічні та проекційні установки	Засоби доповненої та віртуальної реальності	Світло- та звукоапаратура
Скансени		●					●
Музеї-садиби			●		●		●
Архітектурні музеї	Палацово-паркові ансамблі	●	●	●	●	●	●
	Замкові комплекси	●	●	●	●	●	●
	Фортифікації	●		●	●	●	●
	Монастирські комплекси	●	●	●	●	●	●
Археологічні музеї		●		●		●	●
Індустріальні музеї		●					●
Меморіальні музеї		●		●		●	●
Музеї-некрополі		●		●		●	●
Екомuzeї		●	●	●	●	●	●

Рис. Д.10. Використання мультимедійних засобів в музеях під відкритим небом.

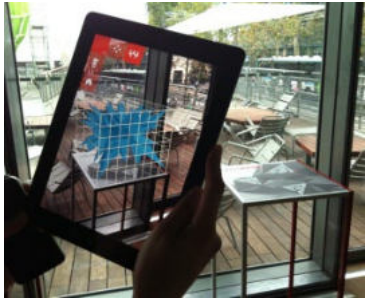

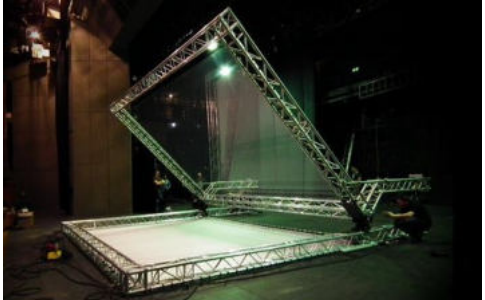

Рис. Д.11. Основні мультимедійні засоби, які використовуються в музеях.

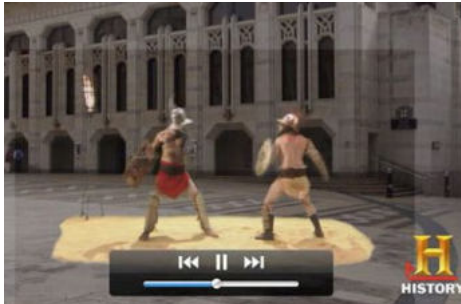

Таблиця Д.5. Використання мультимедійних технологій в інтер'єрі.

		
а) Голограма в музеї Авраама Лінкольна, м. Спрінгфілд, США [241].	б) Динамічна лазерна двовимірна голограма [271].	в) Голограма Михайла Когальнічану в меморіальному музеї, Яси, Румунія [236].

Продовження таблиці Д.5. Використання мультимедійних технологій в інтер'єрі.

		
<p>г) Прототип «збільшувального скла», що відображає доповнену реальність. <i>meSch project [223]</i>.</p>	<p>д) Аудіовізуальна скульптура як засіб відображення доповненої реальності. <i>SoundARt, ZKM [260]</i>.</p>	<p>е) Відображення доповненої реальності на планшеті. <i>Urbasee Project [219]</i>.</p>
		
<p>є) Інтерактивна стіна у Клівлендському музеї Мистецтва, США [266].</p>	<p>ж) Архітектурна проекція розписів церкви Сант-Клементе, Каталонія, Іспанія [256].</p>	
		
<p>з) Багатошарова проекційна установка, Венеційське Бієнале 2012, павільйон Хорватії [264].</p>	<p>і) Світлова установка «Luxury Theater» з голографічним ефектом, Мауро Перучетті [240].</p>	<p>к) Сценічна установка для об'ємних голографічних проекцій. <i>Musion 3D [252]</i>.</p>

Таблиця Д.6. Використання мультимедійних технологій в екстер'єрі.

		
<p>а) Проекційне шоу на фестивалі у Тустані, Україна [279].</p>	<p>б) Використання засобів віртуальної реальності в археологічному парку, Бостель, Ротці, Італія [218].</p>	<p>в) Символічна світлова установка, Бісенале дизайну інтер'єру, Кортрейк, Бельгія. Estudio de Diseño Troika de Londres [237].</p>
		
<p>г) Доповнена реальність, мобільний додаток «Музей лондонських вулиць» [249].</p>	<p>д) Голографічна установка на концерті віртуальної співачки Хатсуне Міку [258].</p>	<p>е) Доповнена реальність. Візуальна реконструкція храмового комплексу, Джебель Баркал, Єгипет [265].</p>
		
<p>є) Проекційне 3D шоу, Ліон, Франція [244].</p>	<p>ж) Доповнена реальність, мобільний додаток «Музей лондонських вулиць» [249].</p>	
		
<p>з) Демонстрація віртуальної реконструкції в археологічному музеї, Енам, Бельгія [265].</p>		

ДОДАТОК Е. Ілюстрації до Розділу 4

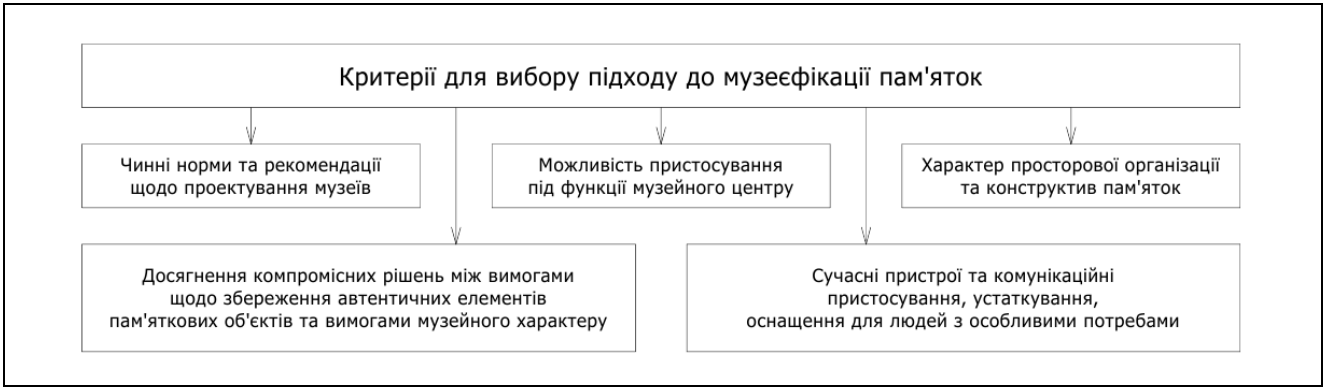

Рис. Е.1. Критерії вибору шляху музеєфікації пам'яток.

Музеї під відкритим небом за площею		Розміри		
		Малі	Середні	Великі
Архітектурні музеї	Скансени			
	Музеї-садиби	●		
	Палацово-паркові ансамблі		●	●
	Замкові комплекси		●	●
	Фортифікації		●	●
	Монастирські комплекси		●	●
	Археологічні музеї		●	●
	Індустріальні музеї	●	●	●
	Меморіальні музеї		●	●
	Музеї-некрополі		●	●
Екомuzeї		●	●	

Рис. Е.2. Розміри музеїв під відкритим небом.

Музеї під відкритим небом за місцем музеєфікації		Місце	
		In situ	Ex situ
Архітектурні музеї	Скансени		●
	Музеї-садиби	●	●
	Палацово-паркові ансамблі	●	
	Замкові комплекси	●	
	Фортифікації	●	
	Монастирські комплекси	●	
	Археологічні музеї	●	
	Індустріальні музеї	●	●
	Меморіальні музеї	●	
	Музеї-некрополі	●	
Екомuzeї	●		

Рис. Е.3. Способи музеєфікації музеїв під відкритим небом.

Використання пам'яток у музеї		Музеєфікація	
		Музеєфікація	Пристосування
Архітектурні музеї	Скансени	●	●
	Музеї-садиби	●	●
	Палацово-паркові ансамблі	●	●
	Замкові комплекси	●	●
	Фортифікації	●	
	Монастирські комплекси	●	●
	Археологічні музеї	●	
	Індустріальні музеї	●	●
	Меморіальні музеї	●	
	Музеї-некрополі	●	
Екомuzeї	●	●	

Рис. Е.4. Використання пам'яткових будівель і споруд.

Використання заходів охорони та збереження		Перенесення пам'яток					
		Консервація	Реставрація	Реконструкція	Регенерація	Ревіталізація	Ревалоризація
Архітектурні музеї	Скансени	●	●	●	●		
	Музеї-садиби	●	●	●	●	●	●
	Палацово-паркові ансамблі	●	●	●	●	●	●
	Замкові комплекси	●	●	●	●	●	●
	Фортифікації	●	●	●	●	●	●
	Монастирські комплекси	●	●	●	●	●	●
	Археологічні музеї	●	●	●	●	●	●
	Індустріальні музеї	●	●	●	●	●	●
	Меморіальні музеї	●	●	●	●	●	●
	Музеї-некрополі	●	●	●	●	●	●
Екомuzeї	●	●	●	●	●	●	

Рис. Е.5. Заходи охорони та збереження в музеях під відкритим небом.

Основні функціональні зони		Функціональні зони					
		Експозиційна	Науково-дослідна	Рекреаційна	Освітньо-навчальна	Господарська	Допоміжна
Архітектурні музеї	Скансени	●	●	●	●	●	●
	Музеї-садиби	●	●	●	●	●	●
	Палацово-паркові ансамблі	●	●	●	●	●	●
	Замкові комплекси	●	●	●	●	●	●
	Фортифікації	●	●	●	●	●	●
	Монастирські комплекси	●	●	●	●	●	●
	Археологічні музеї	●	●	●	●	●	●
	Індустріальні музеї	●	●	●	●	●	●
	Меморіальні музеї	●	●	●	●	●	●
	Музеї-некрополі	●	●	●	●	●	●
Екомuzeї	●	●	●	●	●	●	

Рис. Е.6. Функціональні зони в музеях під відкритим небом.

Таблиця Е.1. Характерні скансени.

		
<i>а) Музей народної архітектури та побуту в Пирогові, Київ [272].</i>	<i>б) Музей народної архітектури і побуту, Чернівці [280].</i>	<i>в) Село Мічіноку, Кітакамі, Японія [254].</i>
		
<i>г) Село Огімачі, Ширакава-го, Японія [254]</i>	<i>д) Музей Ніхон Мінкен, Кавасакі, Японія [254].</i>	

Таблиця Е.2. Особливості археологічних музеїв під відкритим небом.

		
<i>а) Археологічний парк Ксантена, Німеччина [278].</i>	<i>б) Археологічний парк Діон, Греція [276].</i>	<i>в) Археологічний відділ бібліотеки Беязид, Стамбул, Туреччина [216].</i>
		
<i>г) Археологічний парк Карнунтум, Австрія [238].</i>		

Таблиця Е.3. Інші види музеїв під відкритим небом.

	
<p>а) Музей-в'язниця Абаширі, Хоккайдо, Японія [254].</p>	<p>б) Фортеця Замость, Польща [282].</p>
	
<p>в) Музей-сад «Гловер Гарден», Нагасакі, Японія [254].</p>	<p>г) Індустріальний музей Морвелгем Квей, Девон, Великобританія [247].</p>

Таблиця Е.4. Особливості меморіальних музеїв.

	
<p>а) Музей «Личаківський цвинтар», Львів, Україна [268].</p>	<p>б) Музей «Гласневський цвинтар», Дублін, Ірландія [231].</p>
	
<p>в) Меморіал жертвам битви під Крутами, Україна [239].</p>	<p>г) Музей польської армії, Варшава, Польща [270].</p>

Продовження таблиці Е.4. Особливості меморіальних музеїв

д) Музей «Лінія Салпа», Фінляндія [261].

Таблиця Е.5. Історичні реконструкції в меморіальних музеях.

а) Битва за Київ у 1943. Відеофрагмент [215].

б) Битва за Дніпро [269].

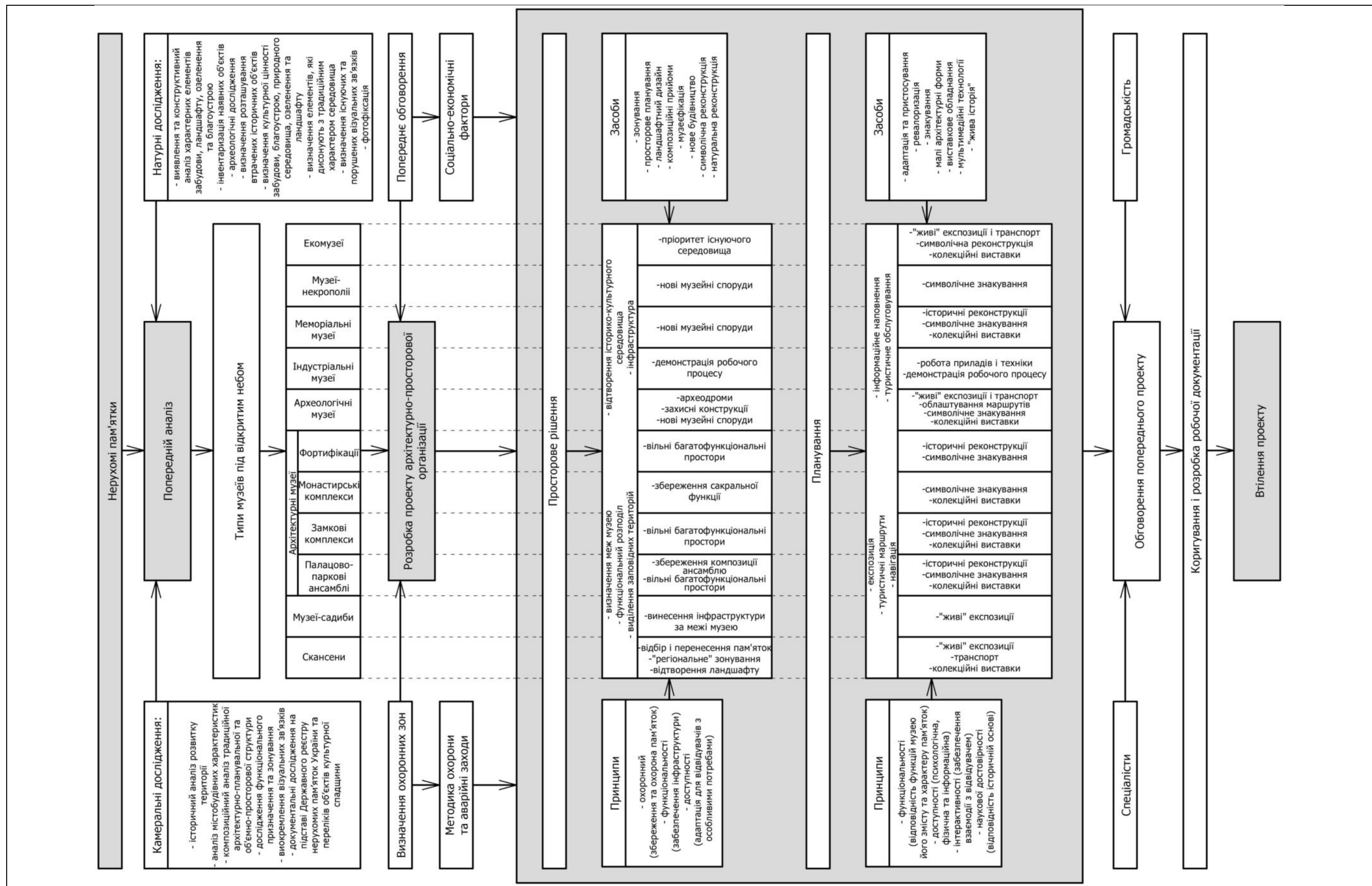

Рис. Е.7. Алгоритм створення музеїв під відкритим небом різних типів та їх архітектурно-просторової організації.

Таблиця Е.7. Церква св. Михайла, елемент Підгорецького пам'яткового ансамблю, Бродівський р-н Львівської обл.

<p>а) Вигляд церкви у 2003 р. Фото О. І. Ремешило-Рибчинської</p>	<p>б) Сучасний вигляд церкви. Фото М. Т. Брич</p>	<p>в) Графічне зображення церкви О. І. Ремешило-Рибчинської</p>
<p>г) Обмірні креслення виконані під керівництвом О. І. Ремешило-Рибчинської. План, фасад, розріз.</p>		

Таблиця Е.8. Методи символічного відтворення втраченої пам'ятки.

<p>а) Каркас з перпендикулярних екранів для голографічно-проекційної установки.</p>	<p>б) Плоский екрану для графічного відтворення у природному ландшафті.</p>	<p>в) Використання засобів доповненої реальності.</p>

Рис. Е.10. 3D моделі оборонних, житлових та господарських споруд Пліснеська. Реалізація 3D реконструкції здійснена на замовлення ІКЗ «Давній Пліснеськ» за сприяння програми «Створюємо інноваційний культурний продукт - програма УКФ» [281].

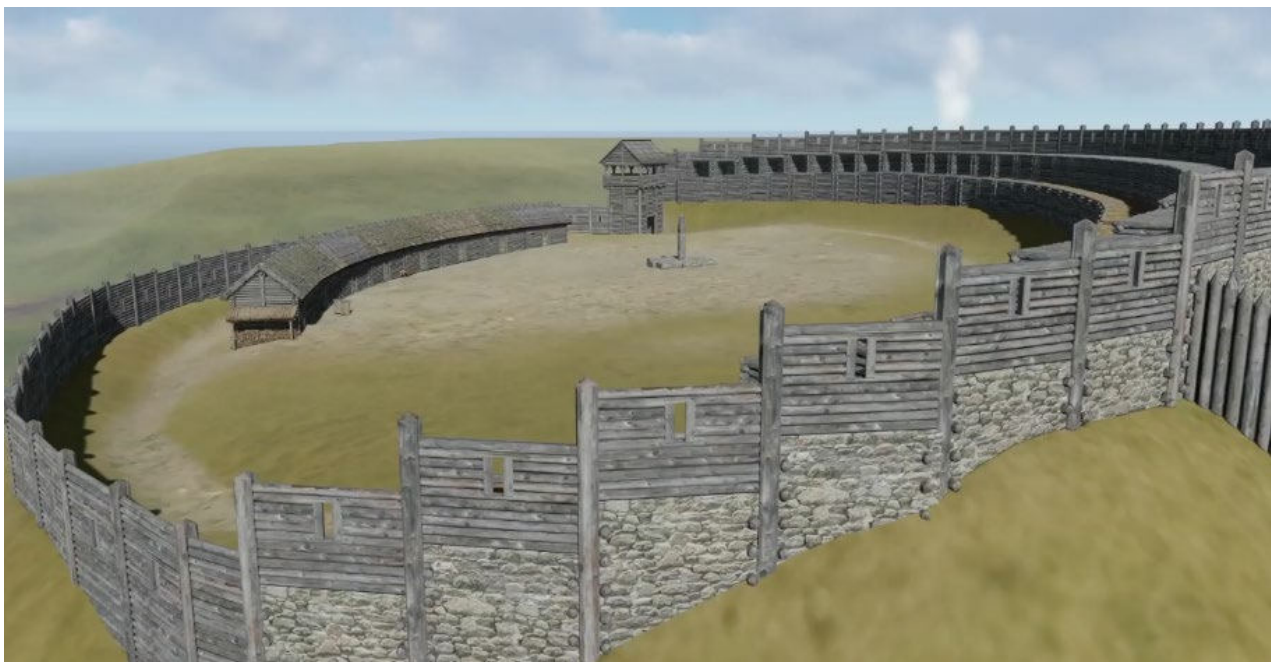

Рис. Е.11. 3D моделі оборонних, житлових та господарських споруд Пліснеська. Реалізація 3D реконструкції здійснена на замовлення ІКЗ «Давній Пліснеськ» за сприяння програми «Створюємо інноваційний культурний продукт - програма УКФ» [281].